3 1761 06558854 3

BRIEF
D
0041338

151

Lærebog i Verdenshistorien

til Brug for

de lærde Skoler

af

S. B. Thrige og V. A. Bloch.

Første Del.

Kjøbenhavn.

Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

1885.

Mindre Lærebog

i

den gamle Historie

til Brug for de lærde Skoler,

af

S. B. Thrige.

Fjerde Udgave.

Kjøbenhavn.

Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn).

Trykt hos J. Jørgensen & Co.

1885.

brief
D
0041338

Første Afsnit.

De østerlandske Folk indtil c. 500 Aar f. Kr.

---

§ 1. Ægypterne.

Ægypterne, det eneste Folk i Afrika, der har udviklet sig til en ejendommelig Kultur, beboede Nilens nedre Dal. Flodens aarlige Oversvømmelse gjorde deres Land uendelig frugtbart og lettede derved Overgangen til Agerdyrkning og faste Bopæle, medens den tillige nødte dem til at sikre sig mod Vandet, at besejle det og iagttage Tiderne for dets Stigen og Falden. Efter som Folkemængden steg i det af Ørkener omgivne Land, maatte man ogsaa snart finde paa at lede Vandet til højere liggende Dele af Dalen, som det ikke naaede, og at aflede overflødigt Vand fra lavere Egne. Begunstigede af disse Forhold naaede Ægypterne en betydelig Kultur, saa vidt vi vide, tidligere end noget andet Folk paa Jorden.

Vigtige Efterretninger om de gamle Ægyptere have vi dels i det gamle Testament, dels hos græske Skribenter, især Herodot. Men i den nyere Tid ere vore Kundskaber om Ægyptens Oldtid blevne i høj Grad udvidede, efter at evropæiske Lærde have undersøgt Landets utallige Mindesmærker og have begyndt at tyde Hieroglypherne. Disse ere for største

Delen Lydtegn, der betegne et Bogstav ved en Gjenstand, hvis Benævnelse begynder med dette Bogstav*). Det ægyptiske Sprog har for en stor Del holdt sig i det koptiske, og saaledes ere vi nu i Stand til at forfølge Ægyptens Historie længere tilbage i Tiden end noget andet Lands.

Allerede mellem 4000 og 2000 Aar f. Kr. var Ægypten et ordnet Rige, undertiden delt imellem flere Konger, men som oftest forenet. Memphis i Mellemægypten var i lang Tid Rigets Hovedstad, og et Par Mile Vest for denne Stad, paa et øde Klippeplateau, borte fra Nildalens Herlighed og Uro, hæve sig dens Kongers Gravminder, de uhyre Pyramider. Den største er endnu 450 Fod høj, skjønt Spidsen er falden ned. Snævre Gange føre ind i det tomme Gravkammer, hvor fordum Kong Cheops hvilede. Andre Værker fra Ægyptens ældste Tid ere den kunstige Sø Møris, som blev gravet for at samle og fordele Nilvandet, og Labyrinthen, et uhyre Rigspalads, hvor hele Landet fandt et Middelpunkt til højtidelige Forsamlinger.

Omtrent 2000 faldt asiatiske Nomader, de saakaldte Hyksos, ind i Ægypten og erobrede den nordlige Del af Landet. Til en af deres Konger var det rimeligvis at Joseph kom. Men i Øvreægypten vedblev der at herske indfødte Fyrster, som til sidst igjen fordrev Hyksos og blev Herrer over hele Landet (c. 1600). Israels Børn vare imidlertid i Landskabet Gosen fra en lille Nomadestamme voxede til

*) Disse Hieroglypher ere altsaa Bogstaver; men Hebræerne og Phønicierne, som formodentlig have modtaget denne Tanke fra Ægypterne, gjorde det væsentlige Fremskridt, at have et bestemt Tegn til hvert Bogstav. Fra det phøniciske Alphabet stammer igjen det græske og de øvrige evropæiske.

et Folk. Den nye Kongestamme plagede dem, og Moses førte dem ud af Landet.

Theben var det pragtfulde Middelpunkt for det nye ægyptiske Rige. I flere Miles Omkreds paa begge Sider af Nilen ligge dets kæmpemæssige Ruiner: Templer, Obelisker, hele Alleer af Sphinxer o. s. v. Ved Siden af de Levendes Boliger finder man, som overalt i Ægypten, de Dødes i Huler i den libyske Bjærgkjæde. Utallige Mumier, Papyrusruller og Redskaber, som man medgav de Døde, fylde Gravkamrene, og Væggene ere, ligesom i Kongestadens Pragtbygninger, bedækkede med Malerier og Billedhuggerarbejder. I Staden fremstille de mest offentlige Begivenheder; i Gravene give de især Afbildninger af Privatlivets Scener.

Allerede i den ældste Tid (før 2000) havde Ægypten undertiden udbredt sit Herredømme over de omliggende Lande baade i Asien og Afrika; men det var dog især i Tiden mellem 1600 og 1200, at dets Konger optraadte som mægtige Erobrere. Deres Bedrifter forkyndes af talrige Mindesmærker, saavel i Ægypten selv, som i Nubien, det gamle Æthiopien, der paa den Tid var en Del af det ægyptiske Rige. Efter 1200 sank Rigets Magt; imidlertid bevarede det endnu i Aarhundreder sine indre Forhold uforandrede.

Ægypten var et strængt afsluttet Land; nogle faa mægtige Naturforhold bestemte dets Karakter: en stedse klar Himmel, en grøn Dal, gjennemstrømmet af den vældige Flod, øde Klipper paa begge Sider og bag dem den uendelige Ørken. I dette ejendommelige Land udviklede sig et ikke mindre ejendommeligt Folk. Efter de græske Skribenters Fremstilling bestod det af Kaster, af hvilke Præste- og Krigerkasten vare de fornemste; men man véd nu, at der slet ikke var nogen stræng Adskillelse imellem de forskjellige Stænder. Al Grundejendom var delt

imellem Kongen (Pharao), Præsterne og Krigerne, og Agerdyrkerne vare deres Forpagtere. Kongen havde en uindskrænket Magt og nød guddommelig Ære: han kaldes Solgudens Søn og selv Gud.

Solens Dyrkelse synes at være Kjærnen i den ægyptiske Religion; men den havde udviklet sig i forskjellige Former, saa at der dyrkedes en Mængde Guder og Gudinder i Landets forskjellige Distrikter, og hver Stad havde gjærne sit Hovedtempel. I Theben var Ammon Hovedguden; undertiden afbildedes han med et Vædderhoved, navnlig i det berømte Tempel i den libyske Oase, som benævnes efter ham; Grækerne kaldte ham Zevs Ammon. I hele Landet dyrkedes Osiris, Livets og Frugtbarhedens Herre, og hans Hustru Isis; naar Nilen sank og Ørkenens Vinde begyndte at blæse, sørgede hele Landet over, at den onde Typhon havde dræbt Osiris. Talrige Fester, navnlig i Oversvømmelsestiden, samlede Hundredetusinder, som under vild Jubel i Baade besøgte de hellige Steder. I Forbindelse med Guderne dyrkedes mange hellige Dyr. Nogle, som Oxen, Katten, Hunden, Ibisen, blev tilbedte i hele Landet, andre, som Krokodillen, kun i visse Provinser. Fremfor alle æredes Oxen Apis i Memphis. Disse hellige Dyr plejedes med største Omhu og balsameredes efter deres Død. Ægypterne troede paa Sjælens Udødelighed, og talrige Afbildninger fremstille den underjordiske Ret med Osiris i Spidsen, som dømte de Døde.

Præsterne vare ene i Besiddelse af alle Kundskaber; thi de hellige Bøger indeholdt alle Videnskaber, navnlig Stjærnekundskab, hvori Ægypterne tidlig havde bragt det vidt. Ikke blot Agerdyrkning og Kvægavl, men ogsaa Haandværker og Fabriker blomstrede i høj Grad i det gamle Ægypten. Paa Mindesmærkerne se vi deres Haandværkere arbejde;

vi se den Væverstol afbildet, som leverede det berømte Byssus, hvis Traade endnu ere bevarede paa Mumierne. Ogsaa Handelen var meget betydelig: arabiske Karavaner bragte Røgelse og Slaver til Ægypten (se Josephs Historie) og erholdt til Gjengjæld Korn, Vaaben o. s. v.

C. 1000 blev Pharaonernes Sæde flyttet fra Theben til Nedreægypten. Tidligere havde Ægypternes Konger hersket over Æthiopien; nu var dette Land igjen uafhængigt, og Meroe (imellem Nilen og dens Biflod Takazze) dannede en mærkelig Præste- og Handelsstat. En Tid lang beherskede æthiopiske Konger endog Ægypten. Derefter gjorde Assyrerne sig til Herrer over Landet, og i nogen Tid var det delt imellem flere (efter Herodot 12) Smaafyrster, indtil en af dem, Psammetik fra Sais, bemægtigede sig Eneherredømmet (c. 660). Hermed begynder en ny Periode i Ægyptens Historie, i hvilken Grækerne, dels som Kjøbmænd, dels som Lejetropper, fik Indgang i Landet. Psammetik, der havde faaet Magten ved ioniske og kariske Skarers Hjælp, beholdt nemlig disse i sin Tjeneste og bosatte dem i faste Lejre ved den østlige Nilarm, hvorfor en stor Del af Krigerkasten forbitret udvandrede til Æthiopien. Saa vel Grækerne som Phønicierne fik friere Adgang til de ægyptiske Havne, og Psammetik lod endog ægyptiske Børn lære Græsk og opdrage til Tolke, hvorved der opstod en ny Kaste.

Hans Søn og Efterfølger Neko gjorde store Erobringer i Palæstina og Syrien; men da han rykkede frem til Evphrat, blev han slaaet af Babylonierne under Nebukadnezar (c. 600) og mistede alt det Erobrede. Neko begyndte at grave en Kanal fra Nilen til det røde Hav, men fuldførte ikke Arbejdet. (Det blev fuldendt under Perserne.). Han lod phøniciske Mænd sejle ud af det røde Hav omkring Afrika

og tilbage gjennem Herakles's Søjler ind i Middelhavet. „De fortalte," siger Herodot, „at de paa denne Rejse fik Solen paa højre Haand, hvilket er mig utroligt." Heri have vi netop det bedste Bevis paa Omsejlingens Virkelighed.

Nekos Sønnesøn Hofra, Grækernes Apries, var uheldig paa et Tog mod den blomstrende græske Koloni Kyrene. Derover udbrød et Oprør af Krigerkasten, og uagtet de græske Tropper forsvarede Apries, maatte denne dog bukke under, og Psammetiks Slægt mistede Herredømmet (570). En Mand af ringe Herkomst, Amasis, blev Konge. Forbindelsen med Grækerne blev under ham endnu større end før; han ofrede til deres Guder og tog en Kone fra Kyrene. Dog byggede han ogsaa prægtige Templer for de ægyptiske Guder, især i sin Residens Sais. Han underkastede sig det halv phoniciske, halv græske Cypern. og Ægypten var under ham endnu i en blomstrende Tilstand; men næppe var han død og hans Søn Psammenit kommen paa Tronen, før end Landet blev erobret af Perserkongen Kambyses efter Slaget ved Pelusium (525). Ægypterne bevarede imidlertid deres Ejendommelighed aldeles uforandret.

§ 2. Israeliterne og Phønicierne.

I de til Ægypten grænsende sydvestlige Egne af Asien boede de semitiske Folk. De udbredte sig over Arabien, Syrien, Mesopotamien, Babylonien og Assyrien.

Arabien træder meget lidet frem i Oldtidens Historie. Kun mod Syd, i det lykkelige Arabien, vare Indbyggerne kultiverede Stadbeboere. Betydelige Ruiner bevise endnu Sabas og andre Stæders Rigdom. De vandt den ved Handel med Røgelser og andre kostbare Produkter, som Karavaner førte til

Ægypten og Phønicien. — De øvrige Arabere vare Nomader, der levede under deres Stammehøvdinger, som de leve endnu. Snart gjorde de ødelæggende Indfald i Nabolandene og plyndrede Karavanerne, snart deltog de selv i Handelen. Mod Nordvest i det petræiske Arabien levede paa denne Maade bl. a. Edomiterne. I de syrisk-arabiske Stepper, Øst for det døde Hav, boede Moabiterne og nordligere Ammoniterne. Disse 3 Folk blev af Israeliterne erkjendte for deres nærmeste Stammebeslægtede eller Hebræere i videre Betydning.

Kananiterne derimod, som beboede Israeliternes forjættede Land, blev af disse regnede for Efterkommere af Kam (ligesom Ægypterne), uagtet deres Sprog var nær beslægtet med det hebraiske. De vare delte i mange Smaastammer, drev Agerdyrkning og Vinavl, boede i Stæder og beherskedes af Konger. Efter at Moses paa Sinai havde forkyndt Jehovas Lov for hans Folk og længe havde ført det omkring i Ørkenen, slog han til sidst de Øst for Jordan boende Kananiter og bosatte 2½ Stammer i deres Land. Efter Moses's Død gik Israeliterne dernæst under Josva over Jordan og erobrede den største Del af Kanaan. De enkelte Stammer nedsatte sig efterhaanden i de vundne Landskaber, og Enheden opløstes. De mægtigste Stammer vare Ephraim og Juda. Men paa mange Steder holdt der sig Rester af Kananiterne, og mange af dem flygtede til de paa Kysten boende Philistere og Phøniciere. Phønicierne vare selv Kananiter; Philisternes Herkomst er uvis. De boede i faste Stæder, som Gaza; efter dem kaldte Grækerne Kanaans Land Palæstina.

Plagede af fjendtlige Stammer, uden Enhed, ja ofte i indre Strid, levede Israels Stammer i flere Aarhundreder i en anarchisk Tilstand. Enkelte Helte, de saakaldte Dommere, rejste snart en, snart en anden

Stamme til Forsvar mod Fjenderne og nød en Tid lang Anseelse som Høvdinger over større eller mindre Dele af Landet. Men den mosaiske Lov forfaldt mere og mere, de omboende Folks Afguder dyrkedes ved Siden af Jehova, og tilsidst blev Philisterne Herrer over den største Del af Landet. Da gjenoprettede Samuel den forfaldne Lov, og Saul blev valgt til Konge. Saul slog Philisterne og Israels øvrige Fjender; men da han syndede imod Jehovas Bud, salvede Samuel David af Juda Stamme til Konge. Dog fik David først efter Sauls Død (c. 1000) Magten i Juda, og først, efter at Sauls Søn Isboseth var død, i de øvrige Stammer. David hævede pludselig Israeliterne til et herskende Folk: de Kananiter, der endnu boede i Landet, Moabiterne, Ammoniterne og Edomiterne blev undertvungne. Han gjorde Jerusalem til sin Hovedstad og tillige til den hellige Stad, hvor Pagtens Ark blev opstillet. Hans Søn og Efterfølger Salomon opførte her ved Phøniciernes Hjælp det prægtige Tempel, om hvilket der samlede sig en talrig Præstestand. Salomon var berømt for sin Visdom og Forfatter af kjærnefulde Tankesprog, men iøvrigt efterlignede han de andre østerlandske Despoter: han holdt et talrigt Harem; ja i Slutningen af sin Regering forfaldt han endog til Afgudsdyrkelse. Israel blev under ham inddraget i det phøniciske Handelsliv. Phønicierne byggede Skibe i det røde Hav og ledsagedes paa deres Søfarter af Salomons Folk, der deltog i Handelen. Ved Salomons Død (c. 950) beholdt hans Søn Rehabeam kun Herredømmet over Juda og en Del af det dertil grænsende Land; de øvrige Stammer med Ephraim i Spidsen valgte Jerobeam til Konge i Israel. Det delte Rige kunde ikke bevare Herredømmet over andre Folk. Ammoniterne og Edomiterne faldt saaledes fra, og der havde dannet sig et Rige i Damaskus, der snart blev farligt for Israel. Den ægyp-

tiske Konge Sisak bortførte allerede under Rehabeam Salomons Skatte. Ofte var der Strid imellem de to Riger, endnu oftere indvortes Kampe imellem Jehovas og Baals Tilbedere. I Israel fortrængte den ene Kongeslægt idelig den anden. Forgjæves opløftede Propheterne deres advarende Røst: kun enkelte Konger handlede i deres Aand, og Rigerne gik deres Undergang imøde.

Phønicierne blomstrede imidlertid som Oldtidens første Handelsfolk. Deres ældste Stad var Sidon; men over den hævede sig senere Tyrus, efter at der lige over for det gamle Tyrus var grundlagt et nyt paa en lille Ø. Konger styrede Stæderne; men deres Magt var indskrænket af de rige Borgere. Den talrige Befolkning, der var sammentrængt paa den smalle Kyst, søgte tidlig sin Næring ved Kunstflid og Handel og fandt Afløb i mangfoldige Kolonier. Tidligst besatte Phønicierne det nærliggende Cypern, som gav dem Kobber og Tømmer. Paa Homers Tid kom de til Grækenland med alle Slags glimrende Sager, som de solgte dyrt til de dengang endnu uerfarne og barnlige Grækere; naar Lejlighed tilbød sig, røvede de tillige Mennesker for at sælge dem som Slaver. Længere mod Vest nedsatte de sig allerede tidlig paa Sicilien, Sardinien, i det nuværende Tunis og i Spanien, dengang det sølvrigeste Land man kjendte. Utica og Gardir anlagdes begge c. 1100. Hele Spaniens Sydkyst blev snart saa besat med phøniciske Stæder, at der opstod et Blandingsfolk af dem og de gamle iberiske Indvaanere. Fra Gadir sejlede Phønicierne videre langs med Afrikas og Evropas vestlige Kyster. Fra Britannien hentede de Tin, og enten fra Nordsøens eller Østersøens Kyster Rav, som de allerede paa Homers Tid forarbejdede til kostbare Smykker. Men for at ingen anden Nation skulde følge i deres Fodspor, holdt de deres Opdagelser meget hemmelige, saa

at Oldtidens geographiske Kundskab ikke fik megen Frugt af dem.

Ligesaa udbredt var Phøniciernes Landhandel, som blev drevet med Karavaner, især mod Syd til Arabien, mod Øst til Babylon, mod Nord til Armenien. Over Babylon stod de ogsaa i Forbindelse med den persiske Bugt og over Palæstina med det røde Hav, især efter at Salomon havde sluttet Forbund med Kong Hiram i Tyrus. Fra Eziongeber sejlede de ud og naaede Landet Ophir (sandsynligvis Sydarabien), hvorfra de bragte Guld, Ædelstene, Elfenben o. s. v. tilbage. Saaledes samlede de phøniciske Stæder Indiens og Vestevropas Produkter i deres Forraadshuse. Men de hentede ej blot Fabrikvarer fra Ægypten og Babylon; deres lille Land var ej blot Verdenshandelens største Marked, men ogsaa fuldt af Fabriker. Fremfor alt vare deres Purpurfarverier berømte. Purpurmuslingen fandtes vel ogsaa ved andre Kyster; men ingensteds forstod man at anvende den som i Phønicien. Især var den røde og violette Purpur udmærket. Glasfabriker fandtes vel ogsaa i Ægypten; men Sidons Glas var det berømteste og meget kostbart. Bjærgværksdriften var meget udviklet, og det vundne Metal forarbejdedes, f. Ex. til at smykke Jerusalems Tempel.

Phøniciernes Religion var i det Væsentlige ogsaa de andre hedenske Semiters. Deres højeste Guder vare Baal, Himlens Herre, og Moloch, den fortærende Ildgud, som krævede gruelige Menneskeoffere. I Tyrus og alle dets Kolonier dyrkedes Melkart, som Grækerne kaldte Herakles.

Af Phøniciernes Historie kjende vi kun meget lidet, da deres egen Litteratur er aldeles tabt. Bekjendt er Fortællingen om Karthagos Anlæggelse af Dido (c. 800). Karthago erhvervede sig efterhaanden Herredømmet over de andre phøniciske Stæder i

Afrika og de omboende Folkestammer, satte sig fast paa Øerne i Middelhavet og arvede Moderlandets Stilling i Vesten, da dette begyndte at synke. Karthago styredes af to Suffeter (Dommere) og et Raad.

I det 8de Aarh. begyndte Phøniciens Magt at dale, dels ved de assyriske Kongers Angreb, dels ved Grækernes voxende Handel og Udbredelse i Kolonier. Dog vedblev Phønicierne, ogsaa efter at de havde maattet bukke under for Erobrerne fra Østen, at beholde deres egne Fyrster og at udmærke sig ved Fabriker, Handel og Søfart. Men den gamle Glans vendte dog ej mere tilbage.

§ 3. Babylonierne og Assyrerne.

Ved Evphrat og Tigris udviklede sig, ligesom ved Nilen, en ældgammel Kultur. Landet ved disse Floders nedre Løb, som de Indfødte kaldte Sinear, Grækerne Babylonien, blev ligesom Ægypten overordentlig frugtbart ved Flodvandet, der ved utallige Kanaler fordeltes omkring i Landet.

Sinear og dets Hovedstad Babel (Babylon) nævnes allerede i Genesis, Kap. 10, som Udgangspunkt for den ældste Erobrer, Kamiten Nimrod. Senere, men dog før 2000, kom de semitiske Kaldæere ind i Landet og blev dets herskende Stamme; Kongerne og Præsterne er det navnlig, som kaldes Kaldæere. I Babylon opførte de blandt andre Murstensbygninger (thi Babylonierne mangle naturlige Stene) det 600 Fod høje og i Grundfladen ligesaa lange og brede Tempel for deres øverste Gud Bel. Kaldæerne tilbad Stjærnerne og søgte af dem at spaa den menneskelige Skæbne; men de havde ogsaa betydelige astronomiske Kundskaber. De brugte den saakaldte Kileskrift, som fra dem er kommen til Assyrerne og Perserne. Babylonierne udmærkede sig

ved Fabriker, især Væverier, og ved Handel. Deres Mønt, Maal og Vægt udbredte sig næsten til alle Oldtidens Nationer.

C. 1250 blev det babyloniske Rige erobret af Assyrerne. Det assyriske Riges Stiftelse og store Erobringer tillægge senere græske Skribenter de mythiske Personer: Ninus og Semiramis. Foruden Babylon, som dog igjen løsrev sig, beherskede det i lang Tid Medien, Armenien, Mesopotamien, en Del af Lilleasien og flere Lande. Mærkværdige Ruiner af Hovedstaden Ninive eller Ninus ved Tigris og flere omliggende Stæder, som i den nyeste Tid ere opgravede, bevise, at Assyrerne have udviklet den Kultur, som de rimeligvis havde modtaget af Babylonierne, til en ikke ringe Højde. Talrige Billedhuggerarbejder fremstille historiske Begivenheder eller Scener af Privatlivet, og mange Indskrifter fortælle om Kongernes Bedrifter. Ogsaa i det gamle Testament have vi Efterretninger om de assyriske Konger, som i det 8de Aarh. undertvang Syrien og Israels Rige. Tiglat Pilesar (c. 740) gjorde Ende paa Riget i Damaskus; Salmanassar og hans Efterfølger Sargon (c. 720) underkastede sig de phøniciske Stæder og gjorde Ende paa Israels Rige. En stor Del af Israeliterne blev bortført til Landene Øst for Evphrat og Tigris; andre vare flygtede, især til Ægypten. Det erobrede Land blev igjen befolket med Syrere og Babylonierne, af hvis Blanding med de tilbageblevne Israeliter Samaritanerne opstod.

Sargons Søn Sanherib (c. 700) har opført et af Ninives store Paladser, og dets Indskrifter fortælle om hans Tog mod Juda Rige og Ægypten, hvorom vi ogsaa have Efterretninger i det gamle Testament og hos Herodot. Hans Sønnesøn Sardanapal (i Indskrifterne: Assurbanipal) var endnu en mægtig Hersker, under hvem Assyriens Kunst og Videnskab hæ-

vede sig til sin største Højde. Paa over 10,000 Lertavler har man i hans Palads fundet Kongelister, religiøse og astronomiske Skrifter, Sagn om Syndfloden, Dokumenter o. s. v. Men efter hans Død forenede den babyloniske Konge Nabopalassar sig med den mediske Konge Kyaxares for at gjøre Ende paa det assyriske Rige, og for disses forenede Kræfter faldt det stolte Ninive (606). Det assyriske Rige blev delt imellem Sejrherrerne: hvad der laa Øst for Tigris, kom under Medien, Landene Vest for Tigris under Babylon.

Imidlertid havde den ægyptiske Konge Neko benyttet sig af Assyriens Nød og var trængt frem til Evphrat; men Nabopalassars Søn Nebukadnezar slog ham og fulgte sin Fader som Babylons Konge og Herre over alle de forhen assyriske Lande mellem Tigris og Middelhavet. Ogsaa Juda Rige maatte snart underkaste sig; dets Konger og alle dets ansete Mænd blev bortførte; Zedekias blev Lensfyrste over Resten. I Tillid til Pharao Hofras Hjælp gjorde Zedekias igjen Opstand; men Ægypterne blev drevne tilbage og Jerusalem efter en lang Belejring erobret og ødelagt (586). Den største Del af Jøderne blev bortført til Babylon, andre flygtede til Ægypten, og dog bevarede de deres Nationalitet og Tro. — Nebukadnezar belejrede i 13 Aar Tyrus paa Øen; til sidst maatte Staden erkjende hans Overherredømme.

Under Nebukadnezar hævede det gamle Babylon sig til en uhyre Størrelse og Pragt; paa begge Sider af Evphrat udbredte det sig i en Omkreds af 8 Mile, omgivet af taarnhøje Mure. Bels Taarn blev fuldendt, og i Kongeborgen anlagdes paa murede Buer de saakaldte hængende Haver. Foruden Babylon fandtes der i det rige Land ogsaa andre store Stæder, hvis Plads endnu betegnes ved umaadelige Murstensdynger. Men den store Rigdom frembragte en grænseløs Vel-

lyst og Overdaadighed, og efter Nebukadnezar († c. 560) fulgte svage Konger. Til sidst maatte Babylon bukke under for Perserne (538).

§ 4. Mederne og Perserne.

Højlandet Irans Beboere hørte for største Delen til den store indoevropæiske eller japetiske Folkestamme. De kaldte sig selv Arier og havde gamle Sagn om, at de oprindelig havde boet i et nordligere Land. De havde her dannet ét Folk med Indernes højere Kaster, der ogsaa kalde sig selv Arier. Derfra ere saa de indiske Arier dragne mod Sydøst, de iraniske mod Sydvest. Det første Sted, som blev et Hovedsæde for de sidstes Kultur, var Baktrien med det tilgrænsende Sogdiana. Længere mod Vest blev Medien et Hovedland; af mindre Betydning vare i den ældre Tid Perserne, et raat Bjærgfolk, der bestod af forskjellige Stammer, dels Agerdyrkere, dels Nomader. I Baktrien synes den iraniske Folkestammes mærkelige Religion at have udviklet sig, og Zendsproget, hvori dens hellige Skrifter, Zend-Avesta, ere forfattede, at have været talt. Der siges derfor Religionsstifteren Zoroaster at have levet. Grundtanken i Zend-Religionen er Modsætningen mellem det Rene og Urene, der opfattes baade som Godt og Ondt, som Orden og Uorden og som Lys og Mørke. Efter denne Tanke deles al Verden i et Renhedens og et Urenhedens Rige. Renhedens Herre er Ormazd: han er uden Skikkelse, men anskues i Solens og Lysets Glans. Hans Skabninger ere dels himmelske, som Mithra, Sandhedens og Solens Gud, den hellige Ild og andre Guder, dels jordiske. Urenhedens Herre er Ahriman; hans Skabninger ere en talløs Skare af onde Aander, som tillige med vantro Mennesker og urene Dyr udgjøre Uren-

hedens Rige. De to Riger ligge i en uafladelig Kamp. Al god Gjerning, saa vel Gudsfrygt og Retfærdighed, som Kvægavl, Agerdyrkning, Udryddelse af Ahrimans Dyr og Kamp mod hans Folk, fremmer Ormazds Rige og tilintetgjør Ahrimans. I den ældre Tid havde Iranierne hverken Templer eller Gudebilleder, men dyrkede Ilden paa Bjærgene og i Husene. Folket deltes i 4 Stænder: Præster (Magerne), Krigere, Agerdyrkere og Næringsdrivende.

I lang Tid beherskedes en Del af Iran, navnlig Medien, af Assyrerne; men i det 7de Aarh. løsrev Mederne sig fra deres Herredømme. Som Medernes første Konge nævner Herodot Dejokes, der byggede det prægtige af 7 Mure omgivne Ekbatana; men det var først Kyaxares, der blev det uafhængige og mægtige mediske Riges Stifter (c. 630). Under ham faldt skythiske Horder fra Landene Nord for det sorte Hav ind i Medien og trængte plyndrende frem lige til Grænsen af Ægypten, hvor Psammetik afvendte deres Indfald ved kostbare Gaver. I Iran varede deres trykkende Herredømme længe, indtil Mederne endelig fordrev dem. Kyaxares havde imidlertid vedblevet at regere under Skythernes Overherredømme, ligesom de russiske Storfyrster i Middelalderen under Mongolerne. Efter Skythernes Fordrivelse gjenoprettede han Mediens Magt og vendte sig mod Assyrien: Ninive faldt (606), og det egentlige Assyrien kom under Medien. Derefter trængte han igjennem Armenien ind i Lilleasien.

Lilleasien beboedes af mange forskjellige, for største Delen indoevropæiske, Folkeslag. Mod Øst boede Cilicierne og Kappadocierne, Vest for Halys Myserne, Phrygerne, Lyderne, Karerne og Lycierne. Flere af disse Folk vare i Besiddelse af en betydelig Kultur, og storartede Ruiner, navnlig i Lycien, vidne endnu derom. Phrygerne havde før været udbredte

lige fra Halys til Troas, og en Gren af dem vare de i Sagnet berømte Tevkrer eller Troer. Deres Konger bare Navnene Gordius og Midas. — Senere var Lydien det mægtigste Rige i det vestlige Lilleasien. Medens Phrygien var berømt af sin Faareavl og Agerdyrkning, udmærkede Lydien sig ved Handel, Industri og Rigdom paa ædle Metaller. Blandt dets Konger, som førte idelig Krig med de paa Kysten boende Grækere, mærkes Gyges (c. 700) og Alyattes. Den sidste kom i Krig med Kyaxares. Efter flere Aars Strid adskiltes de kæmpende Hære midt under et Slag ved en Solformørkelse, hvorefter der blev sluttet Fred. Floden Halys blev det mediske Riges vestlige Grænse.

Medernes Herredømme udstrakte sig ogsaa over en stor Del af Iran, og bl. a. stod Perserne under deres Overherredømme. Men Cyrus, som kort efter 560 blev Konge i Persien, slog Kyaxares's Efterfølger Astyages, erobrede Medien og gjorde Perserne til det herskende Folk i Iran. Men da de raaere Persere snart antog de mere forfinede Mederes Sæder, blev Mederne næst efter dem selv det mest ansete Folk i deres Rige, og Grækerne kaldte derfor Riget ogsaa i den følgende Tid ofte det mediske.

I Vestasien bestod der paa den Tid to betydelige Riger: det lydiske og babyloniske. I Lydien var Alyattes død efter en lang Regering; nu herskede hans Søn Krøsus fra sin prægtige Hovedstad Sardes over den største Del af det vestlige Lilleasien indtil Halys; ogsaa de græske Stæder paa Kysten erkjendte ham for deres Overherre. Krøsus's Rigdom blev berømt i Grækenland, især ved de kostbare Gaver, hvormed han søgte at vinde det delphiske Orakels Gunst, efter at det ved at gætte hans hemmeligste Foretagender havde bevist sin Ufejlbarlighed for ham. I Tillid til de tvetydige Svar, det derefter gav ham,

søgte han at standse Persernes voxende Magt; men Cyrus slog den lydiske Hær, indtog Sardes og fangede Krøsus (c. 550). Derpaa underkastede Perserne sig ikke blot de Folk i Lilleasien, der havde staaet under Lyderne, men ogsaa de øvrige, saasom Lycierne, der forsvarede sig med stor Tapperhed. De forhen krigerske Lydere blev under det persiske Herredømme efterhaanden til et blødagtigt Trællefolk.

Efter Lydiens Erobring vendte Cyrus sig mod Babylon og erobrede efter en lang Belejring den stærkt befæstede Kæmpestad ved at aflede Evphrats Vande og overrumple de vellystige Indbyggere under en Fest (538). Staden blev ikke ødelagt som Ninive; den vedblev tvært imod at være det persiske Riges største og rigeste Stad. Med Hovedstaden faldt hele Riget i Perserkongens Hænder: ogsaa de phøniciske Stæder erkjendte hans Herredømme. Jøderne i Babylon fik Tilladelse til at vende tilbage til deres Fædreland, og snart samlede der sig igjen en mosaisk Menighed om et nyt Tempel i Jerusalem.

Cyrus skal have udvidet sit Herredømme lige til Indus og Jaxartes; men til sidst omkom han paa et Tog mod et af de Nordøst for Iran boende Folk (c. 530). Den store Konge blev begravet i Nærheden af den gamle persiske Hovedstad Pasargadæ, og man har troet at gjenfinde hans Grav i en Marmorbygning, som endnu hæver sig i denne Egn. Hans Søn Kambyses, en vild Tyran, besteg derpaa Tronen. Han erobrede Ægypten (525) og behandlede det undertvungne Folk haardt: især vakte Perserne Ægypternes Had ved at haane deres Dyretilbedelse. Fra Ægypten foretog Kambyses et Tog ind i Æthiopien, som Hungersnød i Ørkenen tvang ham til at opgive; dog blev en Del af det nordlige Nubien skatskyldigt. En Afdeling af sin Hær udsendte han mod Ammons Oase; men den blev begravet i Sandet.

Derimod underkastede de græske Kolonier Kyrene og Barka samt en Del af Libyen, ligesom allerede tidligere Cypern, sig frivillig under hans Herredømme. Et paatænkt Tog mod Karthago kom ikke til Udførelse, fordi Phønicierne vægrede sig ved at stille Skibe til Angreb mod deres Koloni.

Kambyses havde ladet sin Broder Smerdis dræbe; men en Mager, som havde stor Lighed med den myrdede Prins, lod sig udraabe til Konge under dennes Navn. Da Kambyses ilede hjem for et dæmpe Opstanden, omkom han undervejs (522). Den falske Smerdis søgte at vinde de undertvungne Nationers Yndest ved Eftergivelse af Skatter, men stødte derved det herskende Folk. Efter at Mistanken om hans Uægthed var bleven til Vished, blev han derfor snart dræbt af 7 fornemme Persere. Perserne højtideligholdt siden en Fest, som kaldtes Magermordet, til Minde om denne Begivenhed.

En af de 7, Darius, en Søn af Hystaspis, der var af Cyrus's Slægt (Achæmeniderne), besteg Tronen (521). I Begyndelsen maatte han kæmpe mod flere Opstande, blandt hvilke den i Babylon var den farligste. Længe forsvarede Babylonierne sig bag deres Mure, indtil endelig efter Sagnet en fornem Perser, Zopyrus, ved en opofrende List bragte Staden i Darius's Vold. En Beretning om de kuede Oprør lod Darius i sit Riges tre Hovedsprog indhugge i Klippen ved Bisitun (i Medien), hvor 9 Konger føres bundne frem for ham.

Efter at Darius saaledes igjen havde befæstet Persernes rystede Magt, vilde han ogsaa forøge den ved nye Erobringer og opbød hele sin Magt til et Tog mod Skytherne. Den persiske Hær gik paa en Skibsbro over det thraciske Stræde, derfra igjennem det østlige Thracien, som paa Vejen blev erobret, til Ister (Donau). De asiatiske Grækere vare imidlertid til Søs komne sammestedshen og havde anlagt en

Skibsbro over den brede Flod; nu blev de ladte tilbage for at bevogte Broen, medens Darius rykkede ind i Skythernes Land. Disse undgik Slag, men plagede Perserne ved idelige Skjærmydsler med deres hurtige Rytteri. En Del af dem kom imidlertid til Broen og opfordrede Grækerne til at bryde den af; Atheneren Miltiades, Hersker paa den thraciske Halvø, raadede dertil; men Histiæus, Tyran i Milet, forestillede de øvrige Tyranner, at deres Magt havde sin bedste Støtte i Persernes Herredømme. Grækerne bevarede derfor Broen, og Darius maatte prise sig lykkelig ved at slippe tilbage over den, uden at have udrettet noget.

Medens Darius selv drog tilbage til Asien, efterlod han en Del af sin Hær i Evropa, og denne undertvang Thraciens Kyst, navnlig de græske Kolonier paa samme, og gjorde Macedonien skatskyldigt. — Medens Perserriget saaledes mod Vest udbredte sig ind i Evropa, udvidedes det ogsaa imod Øst ved Erobringer i Induslandene. Darius lod der bygge Skibe, som sejlede ned ad Indus og derpaa omkring Arabien igjennem det røde Hav til Ægypten.

Saaledes havde det persiske Rige henved 500 Aar f. Kr. naaet sin største Udstrækning. Men Darius's Hovedfortjeneste var det uhyre Riges Ordning ved en bestemt Statsforfatning, for saa vidt en saadan kan finde Sted under et østerlandsk Despoti. Kongens Magt var aldeles uindskrænket: han alene var fri, hans Undersaatters Liv og Gods tilhørte ham. Han æredes som en hellig Person: enhver, der fik Adgang til ham, maatte kaste sig ned paa Jorden og tilbede ham. En stærk Livvagt, et talrigt Harem og et pragtfuldt Hof omgav ham. Rigets Hovedstad blev under Darius Persepolis, det prægtige Kongesæde i det egentlige Persien; mærkelige Ruiner ere endnu tilbage, bedækkede med Basreliefs og Kileindskrifter, der nævne Darius og hans Efterfølger som Stadens Grund-

læggere. Det var Persernes hellige Stad, hvor deres Konger blev begravede. Derimod var den sædvanlige Residens Susa i det mellem Persis og Babylonien liggende Landskab Susiana. Derfra drog imidlertid Hoffet om Sommeren gjærne til det kølige Ekbatana. og om Vinteren undertiden til det hede Babylon;

Darius inddelte sit Rige i omtrent 20 Satrapier; i hvert regerede en Satrap med despotisk Magt. Men i øvrigt beholdt de undertvungne Folk deres Love og Skikke: de phøniciske og græske Stæder vedblev saaledes at regere sig selv, og mange Smaakonger beholdt deres Værdighed. Det kom blot „den store Konge“ an paa, at der stilledes Tropper, naar han forlangte det, og at Skatterne blev betalte. Kun de egentlige Persere vare fritagne for Skat. Indien skal have betalt en meget stor Sum i Guld; af de øvrige Satrapier betalte Babylon den største Afgift, dernæst Ægypten. Man maa vistnok ogsaa tilskrive Darius Indførelsen af det persiske System af Landeveje, Hvilepladser og Stationer til at skifte Heste for Courerer, som forbandt Susa med Rigets fjærneste Egne.

Vi have nu set, hvorledes alle de Folkeslag, vi hidtil have betragtet, vare blevne forenede under et stort Rige: næsten hele det sydvestlige Asien indtil Kavkasus, det kaspiske Hav, Jaxartes og Indus; Ægypten, Kyrene, en Del af Libyen og det nordligste Æthiopien; Thracien og Macedonien stod enten under den store Konges Satraper eller under skatskyldige Fyrster. Af det sydvestlige Asien var Arabien for største Delen uafhængigt; dog nævner Herodot ogsaa Røgelse fra Arabien som en af Kongens Indtægter. Endvidere fandtes der hist og her imellem de undertvungne Folk uafhængige Bjærgboere, endog i Iran selv.

Anm. Landene Øst for Indus ligge udenfor Verdenshistoriens Skueplads: vistnok have Inderne (i Forindien) og Chineserne allerede i denne Periode været kultiverede Folke-

slag; men de sidste vare i Oldtiden aldeles ubekjendte for de vestligere Nationer, og de første blev først senere noget mere bekjendte. Kun Handelen bragte allerede tidlig nogen Forbindelse til Veje. Begge disse Nationer synes i øvrigt i Oldtiden at have levet omtrent i samme Tilstand som i den nyere Tid: Chineserne i et ordnet Rige under en despotisk Hersker, Inderne delte i mange Smaastater og afsondrede i Kaster. Chineserne have Aarbøger, der gaa langt tilbage i Oldtiden; Inderne derimod have ikke bekymret sig om at optegne deres Historie, medens de have en meget rig religiøs og poetisk Litteratur. Foruden de i det gamle Sanskritsprog forfattede Skrifter vidne ogsaa højst mærkelige Bygninger, især de store Grottetempler, om Indiens gamle Kultur.

Andet Afsnit.

Grækerne indtil c. 500 Aar f. Kr.

---

§ 1. Den mythiske Tid.

Grækenlands ældre Historie er saaledcs indhyllet i Myther og Sagn, at den ikke kan udskilles af disse. I den historiske Tid erkjendte Grækerne sig som et Folk — Hellener — i Modsætning til alle andre Folk — Barbarer. Men i den mythiske Tid nævnes forskjellige Stammer som Grækenlands Beboere. Berømtest blandt disse ere Pelasgerue, der skulle have været udbredte over den største Del af Landet. Derfor betegnes den ældste Tid undertiden som den pelasgiske i Modsætning til den helleniske. Endnu finder man Bygninger, der synes at stamme fra denne Tid, som Hellenerne, fordi de vare dem fremmede, tilskrev Fortidens Kæmper, Kykloperne. Disse saakaldte kyklopiske Mure bestaa af store mangekantede Stenblokke, der ere optaarnede paa hinanden uden Forbindelse. De findes især i Stæderne Tiryns og Mykenæ i Argolis, som vare langt betydeligere i den mythiske end i den historiske Tid.

Som Hellenernes Stamfader nævnes i Mythen Hellen, en Søn af Devkalion, der blev tilbage efter en stor Oversvømmelse. Hellens Efterkommere

ere igjen Æolus, Dorus, Achæus og Ion, fra hvilke de vigtigste Stammer i den helleniske Tid hidledte deres Oprindelse. Hellens Broder er Amphiktyon, der nævnes som Stifter af det gamle amphiktyonske Forbund.

Omtrent samtidig med Devkalion (c. 1500) sættes Kekrops, Kadmus og Danaus, der skulle have bragt orientalsk Kultur til Attika, Böotien og Argos. Det Sande heri er, at der har bestaaet en gammel Forbindelse med Østerlandene. Navnlig have vistnok Phønicierne haft betydelig Indflydelse paa Grækernes Udvikling og bl. a. meddelt dem Bogstavskriften.

Senere sættes Pelops, efter hvem Peloponnes skal have faaet Navn. Hans Sønner vare Atrevs og Thyestes; Atrevs's Sønner vare Agamemnon og Menelaus. Denne pelopidiske Fyrsteslægt havde sit Hovedsæde i Mykenæ, hvor endnu de gamle Mure med den mærkelige Løveport og det saakaldte Atrevs's Skatkammer bevare Mindet om en ældgammel Kunst. — Et andet Sted, der har været et Hovedsæde for en gammel Kultur, er Kreta, som stod i Forbindelse med Phønicierne og Philisterne; den i Sagnet berømte Konge og Lovgiver Minos er denne Øs vigtigste Heros.

I Tiden efter Pelops sættes Doriernes og Athenernes Stammehelte: Herakles og Thesevs, Argonavtertoget, de thebanske Krige og endelig Trojas Erobring (c. 1200). Mere historiske ere de derefter følgende Folkevandringer: den thessalisk-böotiske og den doriske (c. 1100). Thessalerne vandrede fra Epirus ind i det efter dem benævnte Land, hvor de undertvang en Del af de gamle Beboere. Andre af disse vandrede ud, navnlig Bøoterne, der erobrede det Land, som fik Navn af dem.

Dorierne vandrede ind i Peloponnes under Anførsel af Heraklidерne, d. e. Fyrster, som afledte

deres Herkomst fra Herakles. De indtog den største Del af Halvøen og delte de erobrede Lande imellem sig. Saaledes blev Messenien, Sparta, Argos, Trøzen, Ægina, Sikyon og Korinth doriske Stater. Elis blev derimod besat af Ætolere. Uafhængige forblev Pelasgerne i Arkadien; i de øvrige Lande blev Indbyggerne, som for største Delen hørte til den achæiske Stamme, enten underkuede eller fordrevne. En Del af Achæerne blev Doriernes skatskyldige Forbundsfæller (Periöker) eller Livegne; en Del af dem bemægtigede sig det hidtil af Ioner beboede Landskab paa Nordkysten af Peloponnes, som nu fik Navnet Achaia. Andre Achæere forlod Peloponnes og dannede Hovedmassen i den saakaldte æoliske Udvandring til Lesbos, Tenedos og den lige over for liggende Kyst af Lilleasien. Navnet Æoler er her brugt i dets almindelige Betydning, hvorefter det indbefatter alle græske Stammer, som ikke vare Doriere og Ioner.

De fra Nordkysten af Peloponnes fordrevne Ioner drog til Attika, hvis Indbyggere vare beslægtede med dem. Nogen Tid efter angreb Dorierne Attika; men dette Lands Konge Kodrus opofrede sig for sit Fædreland, og Dorierne drog tilbage til Peloponnes. Dog beholdt de Megara, som fra nu af blev dorisk. Kodrus var efter Sagnet den sidste Konge i Athen; hans Efterfølgere kaldtes Archonter. Mange af Ionerne drog videre: først til Kykladerne, dernæst til Chios og Samos og den lige over for liggende Kyst af Lilleasien; saaledes opstod de ioniske Kolonier.

Noget senere sættes Doriernes Udbredelse til de sydligste Kyklader, Kreta, Rhodus, Kos og det sydvestlige Hjørne af Lilleasien. — Ved alle disse Vandringer fik de forskjellige græske Stammer de Boliger, som de havde inde ved Begyndelsen af den historiske Tid.

De store Vandringer danne Skillerummet mellem den heroiske Slægt, som belejrede Theben og Troja, og de senere rent menneskelige, historiske Stammer. Derefter følge flere dunkle og øde Aarhundreder, om hvilke næsten Intet berettes; men fra dem stamme de ældste opbevarede græske Digterværker, de homeriske, og ved Hjælp af disse kunne vi derfor danne os en Forestilling om Tilstanden i disse Aarhundreder.

I Spidsen for de fleste af den Tids Samfund stod en Konge og ved hans Side et Antal Høvdinger. Derefter fulgte de frie Mænd og nederst Trællene. Kongens Magt var arvelig, grundet paa en almindelig antaget guddommelig Herkomst. Høvdingerne dannede Kongens Raad, men uden lovbestemt Indflydelse; endnu mindre tilkom en saadan Folkets Forsamling. Vel forelægger Kongen, efter at have hørt Raadet, gjærne sine Planer for Folket; men der finder ingen Afstemning Sted. Eder og Forbund, Gjæstevenskab, Ydmygbedendes Beskyttelse, Ærefrygt for Forældre stod under Gudernes særdeles Varetægt. Røveri og Mord vare derimod ingen Skam. Morderen havde kun at frygte Blodhævn af den Myrdedes Slægt, hvis han ikke kunde forsone den ved en Bøde. Religiøsiteten bestod i at ære Guderne ved Ofringer.

Kvægavl og Agerdyrkning vare de vigtigste Næringsveje, Kunstflid og Handel endnu kun ubetydelige. Kundskaben om fremmede Lande strakte sig meget lidt ud over Grækenland og Lilleasiens nærmere Dele. Videnskaber var der endnu ikke Tale om; men den episke Poesi var udviklet til den højeste Fuldkommenhed. Bygningskunst og Forarbejdelse af Metaller havde naaet en temmelig Højde. Der fandtes Stæder, omgivne med Mure, Templer og Paladser. I Krigen kom det mest an paa Høvdingernes personlige

Tapperhed; paa deres Stridsvogne fór der fem foran Fodfolkets Masser. Skibene vare smaa; Søslag omtales ikke.

§ 2. Den historiske Tid.

Fra Aaret 776 begyndte man at optegne Navnene paa Sejrherrerne i de olympiske Lege og derved at danne et fast Grundlag for Tidsregningen. Da Legene holdtes hvert 4de Aar, betegner en Olympiade et Tidsrum af 4 Aar.

---

1) Peloponnes træder i Begyndelsen mest frem i Historien og blandt de peloponnesiske Stater især Sparta. Her havde Lykurg allerede i det 9de Aarh. virket. Spartanerne vare paa hans Tid endnu kun et lille Samfund af doriske Erobrere, der vare trængte ind i Evrotasdalen og havde gjort nogle af de gamle Beboere til deres Livegne (Heloter). To Konger, et Raad af 28 Geronter (Ældste) og en Folkeforsamling have Spartanerne vistnok haft ogsaa før Lykurg, og i den ældre Tid var disse Statsmagters Forhold det samme, som vi ovenfor have skildret efter Homer. Senere hævede de 5 Ephorer, der aarlig valgtes af Folket, sig til en bestandig større Magt over Kongerne og Raadet. Lykurg maa vistnok mere betragtes som Ordner af et krigersk lille Samfund end som Lovgiver for en betydelig Stat. En udvalgt Skare skulde opdrages til Forsvar, Erobring og Herredømme; frie for Arbejde og underkastede en stræng offentlig Disciplin, skulde de danne et Slags Garnison imellem overvundne ældre Beboere. Den Enkelte maatte ganske underordne sig under Staten, og Familielivet var næsten ophævet. Drenge og unge Mænd lige

indtil det 30te Aar leve de stedse sammen under Statens Opsigt og selv efter det 30te Aar maatte Mændene deltage i de fælles tarvelige Maaltider. — Det tapre Broderskab, der saaledes dannede sig, udbredte nu efterhaanden sit Herredømme over Landskabet Lakonien, hvis Indbyggere dels blev skatskyldige Forbundsfæller i egne Stæder (Periøker), dels Heloter, der for største Delen levede omkring paa Landet og dyrkede Jorden til Fordel for Spartanerne. Som en talrig Stamme, der ikke som andre græske Slaver var af barbarisk Herkomst, vare Heloterne farlige Undersaatter og behandledes ofte med oprørende Grusomhed.

Kort efter 750 begyndte de messeniske Krige. Messenierne beboede de frugtbare Sletter Vest for Taygetus; paa Grænsen laa et Artemis-Tempel, der var fælles for de to beslægtede Stammer af indvandrede Krigere. Men netop ved en Fest i denne Helligdom skal Striden mellem dem først være udbrudt, og den første messeniske Krig begyndte. Den varede i 20 Aar og endte med at Messenierne, der havde indesluttet sig i Bjærgfæstningen Ithome, maatte opgive deres Modstand og blev gjorte til Heloter, som maatte give Spartanerne Halvdelen af deres Afgrøde. Den anden messeniske Krig var en haardnakket og langvarig Opstand af de Undertvungnes Efterkommere under Helten Aristomenes. Denne Krig falder rimeligvis kort efter 650. En mærkelig Deltager i den var Digteren Tyrtæus, der var født i Attika, men fik spartansk Borgerret til Belønning for sin Virksomhed. Han virkede dels ved Krigsmarcher, dels ved Formaninger til Tapperhed og Enighed. Af de Brudstykker, vi have tilovers af hans Sange, se vi, at Krigen ogsaa derved blev farlig for Sparta, at andre Peloponnesiere, navnlig mange Arkadere, tog Del i den. Dog endte den ligesom den første; efter en tapper Modstand i Fæstningen Ira blev Messenierne til sidst igjen under-

kuede, og i den følgende Tid finde vi hele det saakaldte Messenien fordelt imellem Periøker og Heloter under Spartas Herredømme.

Sparta besad nu $^2/_5$ af Peloponnes, et sammenhængende Land, der langt overgik enhver anden hellenisk Stat i Størrelse. Desuden havde Spartanernes Krigsmagt allerede da naaet sit Højdepunkt, medens andre græske Stater i militær Henseende senere stod langt højere end dengang. Vel hørte ogsaa i det øvrige Grækenland Legems- og Vaabenøvelser med til Opdragelsen; men kun i Sparta var hele Borgerskabet ndøvet som en staaende Hær, kun Spartanerne vare Kunstnere i Krigshaandværket. Naar deres Hopliter (Sværtvæbnede) i tætsluttede Række og efter Musikens Takt gik løs paa Fjenden, opvakte de almindelig Beundring og Frygt. Saaledes opnaaede Sparta i det 6te Aarh. almindelig Anerkjendelse som den første Stat i Hellas; saa snart Hellenerne begyndte at føle sig som en Enhed, fremtræder ogsaa denne Ærbødighed for Spartas Overmagt. Kun Argos vilde ikke anerkjende Spartas Hegemoni. Denne Stat havde tidligere været mægtigere end Sparta og staaet i Spidsen for et Forbund, der indbefattede Sikyon, Trøzen, Ægina m. m.; men nu havde den mistet sin Højhed over alle sine gamle Forbundsfæller og besad kun den vestligste Del af det Landskab, der sædvanlig kaldes Argolis. Ikke desto mindre kunde Argiverne aldrig glemme deres fordums Herlighed og holdt sig i en trodsig, særskilt Stilling.

Af de øvrige peloponnesiske Stater havde Elis det største Landskab. Arkadien var delt imellem en Mængde Stæder og Landsbyer, der ikke stod i Forbindelse med hinanden undtagen ved nogle fælles Ofringer og Fester. Mange af de i smaa Landsbyer boende Stammer vare raa og fattige Hyrder, til hvilke den helleniske Kultur ikke var trængt frem; kun mod

Øst havde Arkaderne forenet sig i større Stæder, af hvilke især Mantinea og Tegea havde et temmelig betydeligt Landskab.

Achaia var delt imellem 12 smaa Republiker, der kun vare forbundne ved fælles Ofringer. Langt vigtigere vare Sikyon, Korinth og Megara, af hvilke Stater den sidste vel laa udenfor Peloponnes, men dog naturligst stilles sammen med sine stammebeslægtede Naboer paa Halvøen. Om Udviklingen af Statsforfatningen i Korinth have vi Efterretninger, der ere af stor Interesse, fordi den samme Udvikling fandt Sted i de fleste andre græske Stater, men vi for det meste mangle saa bestemte Fortællinger om, hvorledes det gik til. Oprindelig herskede i Korinth Konger, der afledte deres Herkomst fra Herakles, men efter en af hans Efterkommere kaldte sig Bakchiader. Men i den 8de Olympiade afskaffedes Kongeværdigheden og indførtes et Oligarchi af alle Bakchiader, der nu dannede en regerende Kaste. Saaledes gik det gamle heroiske Kongedømme næsten overalt til Grunde: kun i Sparta (hvor dets Magt imidlertid indskrænkedes meget) og hos de vigtigste Stammer i Epirus holdt det sig, saa længe Grækenland bevarede sin Uafhængighed. Den heroiske Tids Høvdinger herskede fra nu af uden at have nogen Konge over sig; men Folkets Stilling forandredes ikke. En Klasse af højbaarne Grundejere, boende i Staden, beherskede, saa vel de af dem afhængige Bønder, som Haandværkere og andre Stadboere uden Grundejendom.

I det 7de og 6te Aarh. rystedes disse aristokratiske Regeringer paa mange Steder ved de saakaldte Tyranners Fremtræden, saaledes baade i Sikyon, Korinth og Megara. I Korinth styrtede Kypselus (c. 650) Bakchiadernes Herredømme og regerede som uindskrænket Herre i 30 Aar. Hans Søn Periander

(c. 600) fulgte ham i Regeringen: han var en klog og kraftig Hersker, men berygtet for sin Grusomhed, uagtet han beskyttede Videnskaber og Kunster, ja endog regnes blandt de saakaldte 7 Vise. Korinths Magt naaede under ham sin højeste Spids. Allerede tidlig havde Korinthierne begyndt at drive Handel og vist sig kraftige til Søs: c. 735 havde de anlagt Kolonierne Kerkyra (Corcyra) og Syrakus og omtrent paa samme Tid bygget de første treradaarede Skibe. Under Periander vare saa vel Kerkyra som de yngre korinthiske Kolonier Ambrakia og Levkas afhængige af Moderstaden. Periander holdt en stor Livvagt og udsugede sine Undersaatter, men ærede Guderne ved prægtige Gaver. Snart efter hans Død ophørte Kypselidernes Eneherredømme, og Korinth fik igjen en aristokratisk Regeringsform.

---

2) Attika skal oprindelig have bestaaet af flere Stater, hvis Forening Sagnet henfører til Stammehelten Thesevs. Hele Landet styredes siden fra Athen, i Begyndelsen af Konger, derpaa af arvelige Archonter paa Livstid; den sidste af disse var Alkmæon. Derpaa blev Archontværdigheden tiaarig, men var i Begyndelsen endnu indskrænket til Kodrus's Efterkommere. Ikke længe efter blev den tilgængelig for alle Adelige (Evpatrider), og tilsidst blev der hvert Aar valgt 9 nye Archonter. Forfatningen er saaledes lidt efter lidt gaaet over fra Monarchi til Aristokrati. Folket var fra gammel Tid inddelt i 4 Stammer (Phyler), som Athen havde tilfælles med andre ioniske Stater; Evpatriderne dannede de fornemme Slægter i alle Stammer, og af dem toges ikke blot Archonterne, men ogsaa det gamle Raad paa Areopagus. Archonterne og det areopagiske Raad havde saa vel den regerende som den dømmende Magt; en

Folkeforsamling har vistnok undertiden været sammenkaldt, men uden at have stor Betydning, ligesom den homeriske.

C. 620 blev det overdraget Archonten Drakon at skrive Love. For største Delen har han vistnok blot nedskrevet som Lov, hvad der hidtil havde været almindelig Vedtægt; Statsforfatningen forandrede han ikke. Det første Angreb paa denne blev kort efter gjort af Kylon. Denne Mand, som var af fornem Slægt, Svigersøn af den daværende Tyran i Megara og Sejrherre i de olympiske Lege, fattede den Plan at opkaste sig til Enehersker og besatte pludselig Athens Akropolis med væbnet Magt. Men her blev han indesluttet og kom snart i Nød: han selv undkom, nogle af hans Tilhængere døde af Hunger, og andre satte sig ydmygbedende ved Athenes Altar. Men Archonten Megakles, en Efterkommer af Alkmæon, lokkede dem fra det hellige Sted og lod dem henrette; fra den Tid af var der en Plet paa Alkmæonidernes mægtige Slægt.

C. 600 levede den berømte Solon. Han var en Efterkommer af Kodrus, en ædel højtbegavet Natur, tidlig vant til i Vers at udtale sine Tanker og Raad; han regnedes siden til sin Tids 7 Vise. Da hans Landsmænd, trættede af flere frugtesløse Forsøg, havde forbudt ethvert Forslag til at tilbageerobre det af Megarerne besatte Salamis, opflammede han dem saaledes ved et begejstret Digt, at de under hans Anførsel igjen begyndte Kampen og bemægtigede sig Øen. I Aaret 594 blev Solon Archont. Attikas Tilstand var paa den Tid højst sørgelig: den største Del af Befolkningen bestod af Theter, Bønder, der vare nedtrykte ved Gjæld og derved nedsunkne til Livegne; thi i Oldtiden mistede Skyldnere sædvanlig deres personlige Frihed, naar de ikke kunde betale. Disse Ulykkeliges Forbitrelse var saa stor, at de herskende

Aristokrater selv frygtede en voldsom Ende og saa sig nødte til at paakalde Solons almindelig anerkjendte Visdom og Retfærdighed.

Først lettede han de Fattiges Nød, idet han forbod at fængsle Skyldneren og gjøre ham til Slave og henviste Kreditoren til en retlig Dom, der kunde lægge Beslag paa Formuen. Derpaa ordnede Solon Statsforfatningen efter et nyt Princip, det timokratiske, idet han delte alle Borgere i 4 Klasser efter Formuen. Den rigeste Klasse havde alene Adgang til Archontembedet og derefter til det areopagiske Raad· men de maatte ogsaa betale en i Forhold til deres Indtægter større Skat end de lavere Klasser. Den anden Klasse kaldtes Rytterne, fordi de havde Formue nok til at gjøre Krigstjeneste til Hest. Den tredje Klasse gjorde Tjeneste som Sværtvæbnede. Den 4de Klasse, Theterne, vare frie for Skat og gjorde kun Krigstjeneste som Letvæbnede, men vare saa ogsaa udelukkede fra Embeder, ligesom fra det nye Raad, som Solon indrettede, og hvortil de øvrige Klasser havde Adgang. Dette Raad, som bestod af 400 Medlemmer, nemlig 100 af hver Stamme, der valgtes paa et Aar, raadslog forud om alt, hvad der skulde forelægges Folkeforsamlingen, sammenkaldte denne og ledede dens Forhandlinger. Folkeforsamlingen selv, i hvilken alle Borgere havde lige Stemmeret, fik langt mere Betydning end før: den valgte Embedsmændene og Raadsherrerne, og de første maatte for den aflægge Regnskab for deres Embedsførelse. De Archonter, som havde aflagt Regnskabet uden Dadel, indtraadte i det gamle Raad paa Areopagus. Dette fik Opsigt med Lovenes Haandhævelse og Borgernes Liv og Beskæftigelser og skulde vaage over, at enhver drev en regelmæssig Næringsvej. I det hele søgte Solon at befordre Industrien og delte ikke den Foragt for Haandværker, som ellers var al-

mindelig i Grækenland. Hans Lovgivning gav saaledes den første Opmuntring til den talrige Stadbefolkning, saa vel af Borgere som Fremmede, der efterhaanden bosatte sig i Athen for at drive Handel og Industri. Solons Love vare af en langt mildere Karakter end Drakons, hvis Love for største Delen afskaffedes.

Efter at Solon saaledes havde ordnet sit Fædrelands Forfatning, rejste han i 10 Aar udenlands, for ikke at nødes til at forandre sine Love; „thi selv," siger Herodot, „kunde Athenerne ikke gjøre det; thi de vare bundne ved store Eder, at de i 10 Aar vilde holde hans Love." Han besøgte paa sin Rejse Ægypten og Cypern, hvor han hjalp en af de græske Smaafyrster med at anlægge Staden Soli. Dette vide vi af hans egne Digte; mindre paalidelig er Herodots berømte Fortælling om hans Samtale med Krøsus.

Solons Love havde i høj Grad forbedret Athens Tilstand; men Folket var dog endnu delt i forskjellige Partier, og saaledes lykkedes det i Aaret 560 en Slægtning af Solon, Pisistratus, uagtet den gamle Solon frimodigt advarede sine Landsmænd mod ham, at opsvinge sig til Tyran. Først fik han, ved at anstille sig saaret af sine Fjender, Folket til at tilstaa ham, de Fattiges Talsmand, en Livvagt, og derpaa bemægtigede han sig Akropolis. Solon døde kort efter; mange andre Adelsmænd vandrede ud.

Pisistratus var saaledes bleven Eneherre i Athen, men benyttede sin Magt med Maadehold og forandrede ikke de bestaaende Indretninger. Vel blev han to Gange fordreven; men til sidst lykkedes det ham dog at befæste sit Herredømme saa godt, at han ikke blot bevarede det til sin Død, men ogsaa efterlod det ubestridt til sin Søn Hippias. Denne traadte i Begyndelsen i sin Faders Fodspor og var en Ven af Kunst og Videnskab; men efter at hans Broder Hipparch var bleven dræbt ved en Sammensværgelse af de to

af ham fornærmede Venner Harmodius og Aristogiton (514), begyndte han at regere haardt og grusomt. Hans Herredømme syntes fuldkomment sikret, da han stod i venskabeligt Forhold til Sparta og havde fremmede Lejetropper i sin Tjeneste. Og dog lykkedes det de fordrevne Alkmæonider at faa ham styrtet.

Templet i Delphi var brændt, og de 300 Talenter, der udfordredes til dets Gjenopbyggelse, vare efterhaanden komne ind ved Sammenskud fra hele Grækenland. Alkmæoniderne, som ogsaa i deres Landflygtighed vare i Besiddelse af store Rigdomme, havde paataget sig Udførelsen og opbygget Templet langt prægtigere, end de havde forpligtet sig til. Delphiernes Taknemlighed, var stor, og hver Gang en Spartaner spurgte Oraklet, svarede det: „Athen bør befries". Da nu Spartanerne agtede det Guddommelige højere end det Menneskelige, afsendte de en Hær for at fordrive Pisistratiderne, skjønt de vare deres Gjæstevenner. Overvunden af den spartanske Konge Klemenes indesluttede Hippias sig paa Akropolis; men da hans Børn, som han vilde sende ud af Landet, faldt i Fjendernes Hænder, indvilligede han, for at faa dem tilbage, i hvad man forlangte. Han forlod Attika og drog til Lilleasien.

Saaledes blev Athen igjen en Fristat (510), og de gamle Partistridigheder begyndte strax paa ny. I Spidsen for et af Partierne stod Alkmæoniden Klisthenes, som forbandt sig med Folket, og denne Forbindelse blev Oprindelsen til Demokratiet i Athen. Klisthenes ophævede de 4 gamle ioniske Stammer og dannede 10 nye. Herved optoges en stor Mængde Beboere af Attika, der ikke havde hørt til de gamle Stammer, i Borgerskabet, Det af Solon indstiftede Raad kom nu til at bestaa af 500 Medlemmer, nemlig 50 af hver Stamme, og det var rimeligvis ogsaa dengang, at de begyndte at udtages ved

Lodkastning. Saa vel Folkeforsamlingen som dette demokratiske Raad fik fra nu af mere og mere Betydning: den første begyndte at faa den dømmende Myndighed, og det sidste gjennem de saakaldte Prytaner, $\frac{1}{10}$ af dets Medlemmer, som stadig vare samlede, at besørge alle løbende Forretninger. Saaledes fik Archonterne og Areopagus efterhaanden mindre Betydning. En mærkelig Indretning, der tilskrives Klisthenes, var Ostrakismen, ved hvilken en Mand, der syntes farlig for Statens Rolighed, uden Lov og Dom kunde forvises for en Tid, naar 6000 Borgere vare enige derom.

---

3) Om de øvrige Stater i det egentlige Grækenland have vi næsten ingen Efterretninger i dette Tidsrum. Bøotien var delt imellem c. 10 Stæder, der dannede et Forbund under Thebens Forsæde. De mærkeligste Stæder næst efter Theben vare: Orchomenus, Koronea, Thespiæ og Platææ. Under disse større Stæder stod tildels mindre, f. Ex. Chæronea under Orchomenus, Levktra under Thespiæ. Platææ løsrev sig kort før 500 fra det bøotiske Forbund og stillede sig under Athens Beskyttelse.

Phokierne dannede et gammelt Forbund og boede i mange smaa Stæder i Kephisusdalen; den vigtigste Stad var Elatea. Tidligere besad de ogsaa den ældgamle Helligdom Pytho med Apollos gamle Orakel, omkring hvilken Staden Delphi dannede sig. Som dennes Havn blev ogsaa Kirrha en betydelig Stad; men kort efter 600 foreslog Solon i det amphiktyonske Raad, under hvis Beskyttelse Delphi stod, at straffe Kirrha for nogle Forurettelser mod Helligdommens Besøgere. Saaledes udbrød den første hellige Krig. Kirrha blev ødelagt, og den omliggende frugtbare Slette blev indviet til den delphiske

Gud, saa at den ikke mere maatte dyrkes, men benyttes til Græsgange, især for Offerdyr. Det rige og hellige Delphi stod siden alene og henhørte ikke til det phokiske Forbund.

Det ubetydelige Doris med dets 4 smaa Stæder betragtedes som Moderstat til de store doriske Stater i Peloponnes. De østlige Lokrere vare, ligesom de hidtil omtalte Folk, civiliserede Stadbeboere; men de vestlige Lokrere, Ætolerne og Akarnanerne vare raa Hyrder, der boede i Landsbyer og førte et røversk Liv; de regnedes kun halvt for Hellener.

Thessalien i videre Betydning har faaet sit Navn af den herskende Stamme, Thessalerne, som boede i den rige Slette i Midten af Landet. Deres Stæder, som Pheræ, Pharsalus og Larissa, vare løst forbundne med hinanden og beherskedes af en overmodig og usædelig Adel, som Alevaderne i Larissa. Deres Krigsmagt bestod mest i Rytteri. Livegne, hvis Stilling lignede Heloternes, dyrkede deres Jorder og afgav en Del af Afgrøden; de boede i Landsbyer og maatte ikke sælges ud af Landet. — I de omliggende Bjærglandskaber boede forskjellige Stammer, som Magneterne, Achæerne i Phthiotis og Malierne; de vare mere eller mindre afhængige af Thessalerne, men regnedes dog for særegne Nationer og vare som saadanne repræsenterede i det amphiktyonske Forbund.

Epirus beboedes af forskjellige halvhelleniske og barbariske Stammer. I dette Land laa Dodona med Zevs's ældgamle Helligdom og Orakel og den hellige Hule ved Acheron, hvor man manede de Døde frem. Epiroterne boede i Landsbyer og levede mest af Kvægavl.

---

4) Ionerne beboede ved den historiske Tids Begyndelse, foruden Attika, den største Del af Evböa,

de fleste Kyklader og en Del af Lilleasiens Vestkyst. Blandt Evböas Stæder vare Chalkis og Eretria tidlig mægtige; men kort før 500 blev Chalkis undertvunget af Athen, og det rige chalkidiske Oligarchis Landgodser blev delte mellem 4000 af Athens fattigste Borgere. Disse (saakaldte Kleruchér) dannede ikke som Kolonierne en ny Stat, men vedblev at være Borgere i Athen.

Blandt Kykladerne var Naxos den betydeligste. Tidligere havde Delos haft en stor Betydning som helligt Middelpunkt for Ionerne i Evropa og Asien. Da var Festen paa Delos næst efter den olympiske den mest besøgte i Grækenland; men senere tabte den i Anseelse, især efter at de asiatiske Ioner havde mistet deres Frihed, og Athenerne ikke længere regnede sig som en Part af den i Anseelse sunkne ioniske Stamme.

Ionerne i Lilleasien udgjorde et Forbund af 12 Stæder, som holdt deres fælles panioniske Fest i Posidons Helligdom ved Forbjærget Mykale. Den mægtigste af alle Stæderne var Milet, som drev en vidt udbredt Handel, især paa det sorte Hav, og anlagde henved 80 Kolonier. Ephesus var langtfra saa mægtig til Søs, men havde et anseligt Landskab og vigtig Handel paa det Indre. Berømt var den ephesiske Artemis's Tempel Meget blomstrende vare Chios og Samos. Længst mod Nord laa Phokæa, hvis Indbyggere især drev vigtig Handel paa det vestlige Middelhav. Smyrna var oprindelig æolisk, men blev den 13de ioniske Stad.

Nord for Smyrna laa de 11 andre gamle æoliske Stæder paa Fastlandet, af hvilke kun Kyme var af nogen Vigtighed. Langt betydeligere vare Stæderne paa Lesbos, af hvilke Mitylene var den mægtigste.

Til Apollos Helligdom paa Lilleasiens Sydvestspids sluttede sig et Forbund af 6 doriske Stæder: Knidus, Halikarnassus, Kos og 3 Stæder paa Rhodus.

De paa Asiens Fastland bosatte Grækere blev enkeltvis angrebne af flere lydiske Konger og endelig, da de ikke fulgte det Raad, som Thales fra Milet, en af de 7 Vise gav dem, at forene sig til én Stat, af Krøsus tvungne til at betale Skat. Da Cyrus drog imod Krøsus, opfordrede han dem til Frafald; men da de forkastede hans Tilbud, blev han forbitret og tilstod efter Krøsus's Fald kun Milet de samme Betingelser som før; de øvrige blev erobrede.

Ogsaa Lesbos og Chios underkastede sig frivillig under Persernes Herredømme. Samos derimod vedligeholdt sin Uafhængighed og naaede kort efter en betydelig Magt under Tyrannen Polykrates. Denne kraftige Hersker erobrede flere Naboøer og Stæder paa Fastlandet og stræbte ved Hjælp af sin store Sømagt efter Herredømmet over det ægæiske Hav. Samos var paa den Tid en af de mest glimrende Stæder, især berømt af Heres glimrende Tempel. Polykrates's store Lykke (poetisk fremstillet i Fortællingen om hans Ring) fik imidlertid en brat Ende, idet han af en persisk Satrap blev lokket over paa Fastlandet og dræbt (521). Efter forskjellige Revolutioner, der ødelagde den blomstrende Ø, kom den derpaa ligesom de øvrige under Perserne.

---

5) Medens Lilleasiens Vestkyst allerede fra ældgammel Tid var besat af Grækerne, se vi dem derimod først senere udbrede sig i Kolonier omkring Middelhavets vestlige Kyster. Navnlig begynder fra 735 en Strøm af Kolonier at udgaa til Sicilien og det sydlige Italien. Men allerede tidligere havde

hist og her enkelte græske Æventyrere nedsat sig og dels blandet sig med de Indfødte, dels senere modtaget Forstærkning hjemmefra. Mange Stæder, der vare opstaaede paa denne Maade og saaledes vare mere eller mindre helleniske, afledte deres Herkomst fra det trojanske Togs Heroer.

En utvivlsomt græsk Koloni, der allerede bestod temmelig længe før 735, men hvis Anlæggelsestid er uvis, er det campaniske Cumæ, som fik sit Navn og en Del af sine Beboere fra det æoliske Kyme. Det beherskede i denne Periode en stor Del af den frugtbare campaniske Slette og anlagde andre Kolonier i Omegnen, som Parthenope, der senere blev afløst af Neapolis. Nær ved Cumæs Mure laa Sibyllas Hule og Avernersøen, der var indviet til de underjordiske Guder. Denne Stad dannede i den romerske Kongetid Mellemleddet mellem den græske og latinske Verden.

Senere anlagdes de græske Kolonier paa Italiens sydlige Halvøer, som af dem fik Navnet Storgrækenland. Kort før 700 grundlagdes her Sybaris og Kroton, begge fra Achaia. Deres Besiddelser strakte sig tværs over den calabriske Halvø, og fra Sybaris anlagdes flere andre Stæder, saasom Posidonia (Pæstum), hvis Templer endnu vække Beundring. Sybaris var bekjendt af sin Rigdom og Yppighed, Kroton af sin Omsorg for Legemets Kraft og Sundhed, hvorfor det udmærkede sig ved Læger og Sejrherrer i Kamplegene. Til Kroton kom c. 530 Philosophen Pythagoras fra Samos, der fik en stor Indflydelse som en af Guderne begunstiget Vismand. Han stiftede et Broderskab, som virkede i religiøs, politisk og videnskabelig Retning og efterhaanden fik Magten saa vel i Kroton som i andre af Storgrækenlands Stæder. 510 blev Kroton angrebet af det overmodige Sybaris, som da beherskedes af en Tyran og efter Fortællingen

stillede 300,000 Mand i Marken. Men Krotoniaterne, 100,000 i Tallet, under den berømte Athlet og Pythagoræer Milon, overvandt dem i et blodigt Slag og ødelagde derpaa Sybaris, der dengang var en af de allerstørste helleniske Stæder.

Omtrent paa samme Tid som Kroton anlagdes Taras (Tarentum) af de saakaldte Partheniere, der vare udvandrede fra Sparta, hvor man ikke vilde indrømme dem fuld Borgerret, efter Sagnet fordi de vare uægte Børn, som vare avlede under den første messeniske Krig. Denne Stad med sin udmærkede Havn og sine store Fiskerier, hævede sig senere til den første blandt Storgrækenlands Stæder.

Af de øvrige Kolonier vare de vigtigste: Rhegium og Lokri, anlagt af Lokrere.

Grækerne i Italien havde ligesom de i Lilleasien deres mest glimrende Periode før 500; de overgik dengang Moderlandet, medens dette i det følgende Aarh. hævede sig langt over dem. Efter at den mægtigste af Stæderne var falden, blev dens store Landskab besat af de Indfødte, og disse overvældede siden flere af de andre Stæder, som Cumæ og Posidonia.

Da Grækerne kom til Sicilien, beboedes denne Ø af to Folkeslag: Sikelerne mod Øst og Sikanerne mod Vest. Sikelerne hørte til den med Grækerne beslægtede italiske Stamme. Før Grækernes Ankomst var der allerede phøniciske Handelspladser paa Sicilien; men Phønicierne indskrænkede sig fra nu af til nogle faa Stæder mod Nordvest, som Panormus. Sikelerne og Sikanerne fortrængtes efterhaanden af Grækerne fra Kysterne, undtagen fra den nordlige.

C. 735 anlagdes Syrakus fra Korinth. I denne Periode indbefattede det kun den lille Ø Ortygia foran Indløbet til en herlig Havn; men senere fik det et langt større Omfang. Ved Strædet laa Zankle, der ligesom det lige over for liggende Rhegium var

en chalkidisk Koloni, men senere derfra fik nye Indbyggere af messenisk Stamme og blev kaldt Messana. Paa Sydvestkysten laa en Række af doriske Stæder, som Gela, Akragas (Agrigentum) og Selinus. I Akragas herskede den grusomme Tyran Phalaris.

De siciliske Kolonier hævede sig i denne Periode til en bestandig større Velstand og Magt paa den frugtbare af fiskerige Vande omgivne Ø. De raa Indfødte blev efterhaanden Undersaatter af de græske Stater og hele Øen til sidst helleniseret.

Paa Galliens Kyst blev Massalia (Massilia) grundet af de dristige Søfarere fra Phokæa kort efter 600. Det var en velordnet Stat med aristokratisk Forfatning, der udbredte græsk Kultur blandt de nærboende Gallere, besad mange Stæder paa Kysten og anlagde Kolonier i Spanien.

---

6) Vi have tidligere omtalt de korinthiske Kolonier: Kerkyra, Ambrakia og Levkas paa Østkysten af det ioniske Hav. De to sidste vare bestandig Korinth tro og hengivne; men Kerkyra, som snart i Sømagt kunde maale sig med Moderstaden og havde en heldigere Beliggenhed for Handelen paa Epirus, kom ofte i fjendtligt Forhold til den. Dog anlagde de i Forening Epidamnus (senere Dyrrhachium) efter den almindelige græske Skik, at en Koloni, der grundede en ny Koloni, hentede Føreren for Udvandringen fra sin Moderstad. Epidamnus blev betydeligt ved Handel med Illyrerne, der især ydede Kvæg og Slaver.

Ogsaa paa Macedoniens og Thraciens Kyster anlagde Grækerne mange Kolonier, især paa den chalkidiske Halvø, som havde sit Navn af de paa den fra Chalkis grundede Stæder. Paa Tangen mellem Land-

tungen Pallene og den chalkidiske Halvø laa Potidæa, en Koloni fra Korinth.

Macedoniens Indre blev beboet af forskjellige Stammer. De egentlige Macedonere udbredte efterhaanden deres Herredømme over mange andre Smaastammer. Kort før 500 maatte de anerkjende Persernes Overherredømme.

Fra Strymon indtil Donau boede de i mange Stammer delte raa og tapre Thracere, som forsynede Grækerne med Lejetropper og Slaver. Den atheniske Koloni Amphipolis ved Strymons Munding blev først anlagt i det 5te Aarh.; men tidligere havde Ionerne fra Øerne Thasos og Samothrake Besiddelser paa Fastlandet, som vare vigtige ved deres Guldminer.

Den thraciske Halvø blev under Pisistratus besat af en athenisk Koloni under den ældre Miltiades, som blev Hersker over den blandede thracisk-græske Befolkning. Under Hippias traadte den yngre Miltiades i sin Farbroders Sted; kort efter maatte han erkjende Kong Darius for sin Overherre og følge ham paa Toget mod Skytherne; senere blev han fordrevet og vendte tilbage til Athen.

Ved Indløbet til det thraciske Stræde laa det ved Handel og Fiskeri vigtige Byzantium.

Blandt de græske Kolonier ved det sorte Hav, som for største Delen blev anlagte fra Milet, vare de mærkeligste: Sinope i Paphlagonien, Kerasus og Trapezus i Pontus, Pantikapæum (senere Hovedstad i det bosporanske Rige, som efter 500 samlede Grækerne paa begge Sider af det kimmeriske Stræde under sit Herredømme), Theodosia paa den tavriske Halvø og Olbia ved Mundingen af Borysthenes (Dnjepr), hvorfra der udførtes meget Korn.

7) Efter at Ægypten under Psammetik var aabnet for Grækerne, vovede de at sejle tværs over Havet til Libyen og anlagde Kyrene paa en frugtbar Højslette, blandt hvis Produkter Silphium blev berømt som en sund og behagelig krydret Urt. Snart blev der nu fra Kyrene anlagt flere Stæder i det saakaldte Kyrenaika, blandt hvilke Barka var den vigtigste, og de libyske Hyrdestammer imellem Ægypten og den store Syrte blev afhængige af Grækerne, ligesom de vestligere Stammer vare afhængige af Karthagerne. Men da Kambyses havde erobret Ægypten, underkastede Kyrene og Barka sig frivilligt under hans Herredømme.

Imellem de talrige rundt om Middelhavets Kyster adspredte græske Stater var der naturligvis ingen politisk Enhed; men den nationale Enhed, Følelsen af at være Hellener i Modsætning til Barbarerne blev i denne Periode stedse større, uagtet Adsplittelsen i Rummet tiltog. Den beroede nemlig paa den fælles Religion, Sprog, Sæder, Kunst og Videnskab og maatte derfor voxe med Grækernes tiltagende Kultur og Bevidsthed om deres Overlegenhed. Af stor Betydning for Enheden var det delphiske Orakel, det amphiktyonske Raad og de store Nationalfester. Til disse hørte foruden de olympiske Lege ogsaa de pythiske, nemeiske og isthmiske.

De forskjellige græske Stammer vare vistnok i Sæder meget forskjellige fra hinanden; men alle stemmede dog overens i Afsky for mange barbariske Skikke, saasom Menneskeofringer, Lemlæstelser, Flerkoneri, despotisk Kongemagt. Kunst og Videnskab udviklede sig i denne Periode i flere Retninger. Medens før den episke Digtekunst udgjorde hele Litteraturen, opstod fra det 7de Aarh. af de forskjellige Arter af den lyriske Poesi. Skrivekunsten begyndte

nu ogsaa at anvendes til at optegne Digte, deriblandt de homeriske, der tidligere vare blevne mundtlig overleverede fra Sanger til Sanger, og henimod 500 optraadte de første prosaiske Forfattere, nemlig de ioniske Philosopher og Historieskrivere. Men Poesien var endnu aldeles Hovedsagen: Ungdommen lærte blot at læse, forstaa og fremsige Digte, samt spille paa Cithar og synge. I det 6te Aarh. begyndte ogsaa den græske Bygnings- og Billedhuggerkunst at nærme sig til den Fuldkommenhed, som den naaede i det følgende Aarh. Blandt alle Grækere stod Ionerne i Lilleasien og paa det ægæiske Havs Øer i denne Periode øverst i Kunst og Videnskab.

Tredje Afsnit.

Grækenland og Østerlandene fra c. 500 til c. 200 f. Kr.

§ 1. Perserkrigene.

C. 500 udbrød Kampen mellem Grækerne og Perserne ved Ionernes Opstand mod Kong Darius. Opstandens Hovedmænd vare Histiæus, Milets Tyran, hvem Darius, under Skin af at belønne ham, imod hans Vilje holdt tilbage ved Hoffet i Susa, og hans Svigersøn og Statholder Aristagoras, der havde lagt sig ud med de persiske Magthavere i Lilleasien. Efter at Aristagoras havde nedlagt Herredømmet i Milet og styrtet Tyrannerne i de øvrige Stæder, bevægede han let sine frihedselskende Landsmænd til at afkaste det persiske Aag. Aristagoras gik derpaa selv som Sendebud til Sparta, for at søge Hjælp hos denne Grækenlands største Magt, men blev afvist af Kong Kleomenes. Bedre lykkedes hans Bestræbelser i Athen, Ionernes Moderstad og Grækenlands anden Magt, hvor man frygtede for, at Perserne skulde hjælpe Hippias til at komme tilbage. 20 Skibe fra Athen sejlede over til Asien, ligeledes 5 fra Eretria, som i en langt tidligere Krig havde faaet Hjælp fra Milet mod sin Nabostad Chalkis og nu vilde vise sin Taknemlighed. Grækerne indtog Sardes, som kom i Brand, men

trak sig derpaa tilbage, og efter et ulykkeligt Slag drog Athenerne hjem. Ionerne fortsatte imidlertid Kampen; men til sidst samlede en stor persisk Landmagt og 600 phøniciske Skibe sig ved Milet. Ionernes 350 Skibe kunde maaske nok have maalt sig med dem; men de vare indbyrdes uenige: nogle tog imod Persernes Tilbud og sejlede bort, medens andre gjorde tapper Modstand. Saaledes maatte de bukke under, og Perserne indtog derpaa Milet, hvis Indbyggere dels blev dræbte, dels forflyttede til Mundingen af Tigris (495). Derefter kom de asiatiske Grækere igien under Persien, og de fleste blev straffede meget haardt.

Efter Ionernes Undertvingelse besluttede Darius at erobre Grækenland: navnlig skulde Athen og Eretria straffes. Først udsendte han sin Svigersøn Mardonius, som gik over Hellesponten og drog igjennem Thracien ind i Macedonien, medens hans Flaade sejlede langs med Kysten. Men da Flaaden ved Forbjærget Athos var bleven ødelagt af en Orkan, og Landhæren havde lidt meget ved Thracernes Angreb, maatte Mardonius vende tilbage til Asien (492).

Før end Darius gjorde et nyt Forsøg, sendte han nu Herolder til Grækenlands Stæder for at fordre Jord og Vand som Tegn paa Underkastelse. Mange gav det Forlangte; men i Athen kastede man Herolden i en Afgrund, i Sparta i en Brønd; Forbitrelsen over Perserkongens Fordring bragte dem til at glemme Folkeretten. Imidlertid havde en talrig persisk Krigsmagt samlet sig i Lilleasien under Mederen Datis og Darius's Brodersøn Artaphernes. De fik den Befaling at undertvinge alle de Grækere, som ikke havde givet Jord og Vand, og navnlig at ødelægge Athen og Eretria og bringe disse Staters Indbyggere som Slaver for Kongens Øjne. Tværs over det ægæiske Hav gik denne Gang Toget. Naxos blev ødelagt; de øvrige

Kyklader maatte give Tropper og Gisler; kun det hellige Delos blev behandlet med Ærefrygt. Efter dernæst at have udført Kongens Bud mod Eretria, gik Hæren over til Attika og landede ved Marathon (490); Hippias besteg med dem efter 20 Aars Fraværelse sin fædrene Jordbund. Men Athenerne vare imidlertid blevne et andet Folk, og i Spidsen for dem stod Mænd som Miltiades, Themistokles og Aristides.

Miltiades havde allerede gjort sig bekjendt som Hersker paa den thraciske Halvo og som Erobrer af Øerne Lemnos og Imbros; han var af en gammel adelig Slægt, og som en Fyrste var han vendt tilbage til sit Fædreland med egne Krigsskibe og store Skatte. De to andre derimod vare Mænd af den nye demokratiske Art, men i øvrigt højst forskjellige. Themistokles var klog, skarpsindig, fuld af Aandsnærværelse, ærgjerrig og ikke betænkelig i Anvendelse af Midler; en fuldendt Statsmand, men ikke ren af Karakter. Aristides var langt mindre begavet, men ærlig, ubestikkelig og pletfri, saa at han almindelig kaldtes „den Retfærdige". Aristides og Miltiades vare blandt de nys udnævnte 10 Feltherrer.

Efter at de fra Evbøa flygtede atheniske Klerucher havde forkyndt Eretrias Fald i Athen, var en Løber i 2 Døgn ilet til Sparta (30 Mile) for at forlange Hjælp. Spartanerne lovede den; men først efter Fuldmaane tillod gammel Vedtægt dem at rykke ud. Imellem de atheniske Feltherrer opstod der nu Strid, om de strax skulde gaa imod Perserne; men Miltiades satte det igjennem, og efter Aristides's Raad overgav derpaa de øvrige Feltherrer ham Anførselen. Allerede havde Athenerne opstillet deres 10,000 Hopliter ved Marathon lige over for de langs Kysten udbredte persiske Skarer, der vistnok talte over 100,000 Mand, da 1000 Hopliter ankom fra Platææ. Frivillig havde den lille Stad opbudt sin hele Magt, og

Athenerne glemte det aldrig. I Stormløb ilede nu Grækerne under Afsyngning af deres Krigssang (Pæan) mod Fjenden. Perserne blev fordrevne til deres Skibe, men slog for største Delen Athenernes Angreb paa disse tilbage og indskibede sig lykkelig. De faldne Grækere hædredes med Gravminder paa Valpladsen; Slaget maledes i den brogede Søjlegang i Athen, og Aarsdagen højtideligholdtes indtil sene Tider. 2000 Spartanere, som vare dragne ud strax efter Fuldmaane og i 3 Dage havde tilbagelagt Vejen, kom efter Slaget og vendte tilbage med Beundring for Sejrherrerne.

Efter Slaget ved Marathon lovede Miltiades sine Landsmænd at gjøre dem rige, naar de vilde betro ham en Flaade. Han erholdt den uden at angive, hvortil han vilde bruge den, og sejlede derpaa til Paros, hvor han forlangte 100 Talenter*) under Paaskud af, at Parierne havde leveret Datis et Skib, men i Virkeligheden for at tilfredsstille et personligt Had. Men Parierne forsvarede sig tappert, og Miltiades vendte saaret tilbage til Athen. Her blev han af Xanthippus, en med Alkmæoniderne beslægtet Mand, anklaget for at have bedraget Folket og blev dømt til at betale 50 Talenter i Bøde. Kort derpaa døde han af sit Saar, og hans Søn Kimon betalte Bøden.

Efter Miltiades's Død ledede Aristides og Themistokles det atheniske Folk; men de blev snart saa uenige, at Ostrakismen maatte dømme imellem dem. Aristides blev forvist, og Themistokles kunde nu uhindret føre sit Fædreland frem paa den Bane, der skulde hæve det højt over alle andre græske Stater. Han bevægede nemlig sine Landsmænd til at anvende Udbyttet af deres Sølvminer til at bygge Skibe, dels mod Ægina, dengang en mægtig og blomstrende Handelsstad, med hvilken Athen var kommet i Krig, dels mod det paa ny truende Angreb fra Persien.

*) En Talent er over 4000 Kr.

Strax efter Slaget ved Marathon havde Darius, fuld af Forbitrelse, paabudt Udrustning af hele sit Riges Styrke; men en Opstand i Ægypten og dernæst hans Død (485) hindrede ham i selv at udføre sine Planer. Hans Søn Xerxes fulgte ham paa Tronen; det var en svag og frygtsom, men derfor ikke mindre hovmodig Mand. Ægypten blev snart igjen undertvunget, og nu fortsattes de umaadelige Forberedelser mod Grækerne, som Darius havde paabegyndt. Imedens de talrige Nationer, der adlød Perserkongen, rustede sig hver paa sin Maade, lod han slaa en Skibsbro over Hellesponten og grave en Kanal gjennem Tangen Nord for Athos. Da Broen blev ødelagt af Storm, udøste Despoten sin Harme ikke blot over de ulykkelige Bygmestre, men ogsaa over selve Havet, der havde vist sig fjendtligt mod ham. En ny Bro blev derpaa bygget med større Kunst og Omhu, og over denne drog endelig i Foraaret 480 den største Hær, der maaske nogensinde har været samlet. Efter de sandsynligste Angivelser udgjorde Landhæren 800,000 Mand Fodfolk og 80,000 Ryttere foruden dem, der stødte til i Evropa, og det medfølgende Trodses Antal var meget stort. Foruden mange Smaaskibe fulgte 1200 større Krigsskibe med langs Kysten, af hvilke Phønicierne, Ægypterne og de asiatiske Grækere stillede de fleste. Men af denne uhyre Masse vare kun Grækerne og nogle andre Beboere af Lilleasien væbnede paa hellenisk Vis; de øvrige havde lette Vaaben og ingen Rustninger, og kun de persiske Magthaveres Piskeslag drev de dels blødagtige, dels vilde Horder frem. Toget gik gjennem de ulykkelige thraciske Stæder, der dels maatte stille Tropper, dels bespise Hæren, til Macedonien, hvis Konge Alexander maatte slutte sig til det.

Allerede fra Lilleasien havde Xerxes sendt Herolder til Grækenlands Stater, med Undtagelse af Sparta

og Athen, for at fordre Jord og Vand. Men kun Folkene i Thessalien og Bööterne, med Undtagelse af Thespiæ og Platææ, underkastede sig. Athenerne henvendte sig til det delphiske Orakel, men fik kun liden Trøst: selv Guden syntes at raade til Underkastelse. Da de spurgte igjen, lod han dog et svagt Haab tilbage, idet han erklærede Træmure for uindtagelige. Dette gaadefulde Svar bevægede Athenerne til at følge Themistokles's Raad og sætte alt Haab til Flaaden.

Først havde Grækerne tænkt paa at forsvare Passet Tempe, Indgangen til Thessalien, men havde strax igjen trukket sig tilbage, da Kong Alexander af Macedonien underrettede dem om, at der gaves en anden Vej over Olympus. Ad denne Vej drog ogsaa Xerxes ind i Thessalien og fortsatte sit Tog uden Modstand indtil Thermopylæ ved Indgangen til de østlige Lokreres Land, hvor Bjærgkjæden Øta kun efterlader en smal Vej langs med den maliske Bugt. Her stod en lille græsk Hær under den spartanske Konge Leonidas, en Broder og Svigersøn af Kleomenes, der havde dræbt sig selv i Raseri. Naar de olympiske Lege vare afholdte, vilde Peloponnesiernes Hovedstyrke indfinde sig; indtil da antog man, at Leonidas kunde holde sig i det snævre Pas. Men da han kom herhen, erfarede han, at ogsaa her en anden Vej førte over Bjærgene. Phokierne paatog sig Bevogtningen af denne.

Efter at Xerxes i 4 Dage havde ventet paa, at den lille Skare skulde opgive sin Post, sendte han endelig Mederne imod dem og bød dem at føre de Afsindige for hans Aasyn. Men Overmagten kunde ikke udrette noget mod de stærktvæbnede Grækere paa den snævre Plads. Da Xerxes forgjæves havde sendt sine bedste Tropper, den ene Afdeling efter den anden, imod dem, vidste han ikke, hvad han

skulde gjøre; men da angav en Forræder ham Vejen over Bjærgene. De 10,000 saakaldte udødelige Persere blev sendte ad denne og traf paa de 1000 Phokiere, der veg for Overmagten. Endnu var der Tid for Grækerne til at trække sig tilbage, inden de blev omringede, og Leonidas sendte ogsaa sine fleste Tropper bort. Kun de 300 Spartanere med deres Heloter, Thespierne og Thebanerne blev paa deres Post. De sidste blev efter Herodots Beretning holdte tilbage imod deres Vilje og overgav sig siden til Perserne; men Thespierne og Spartanerne faldt alle, efter at have anrettet et frygteligt Nederlag blandt Fjenderne. Paa Spartanernes Grav læste man siden følgende Indskrift: „Fremmede! forkynd Lakedæmonierne, at vi ligge her, lydige mod deres Love".

Imidlertid havde ogsaa den græske Flaade kæmpet med Persernes Sømagt ved Artemisium paa Nordkysten af Evböa. Athenerne havde stillet langt flere Skibe end de andre græske Stater; men Spartaneren Evrybiades havde dog Overanførselen; Themistokles, som anførte Athenerne, havde bevæget de andre Anførere til ikke strax at vige for Overmagten, og to Gange havde Grækerne leveret Perserne uafgjørende Slag. De havde herved faaet mere Tillid til sig selv, men trak sig, efter at have erfaret Leonidas's Skæbne, tilbage til Salamis.

Indgangen til Grækenland stod nu aaben baade til Lands og til Søs, og Xerxes drog frem mod Athen. Athenerne maatte opgive deres Land: enhver Vaabenøygtig gik ombord paa Flaaden; de øvrige blev bragte over til Trözen, Ægina og Salamis. Xerxes fandt saaledes hele Attika øde: kun paa Akropolis havde en lille Skare indespærret sig og forsvarede sig bag Træmure med Fortvivlelsens Mod; de blev snart overvældede, og ikke engang Athenes Helligdom blev skaanet. Imidlertid var ogsaa den persiske Flaade

ankommen og udbredte sig langs Attikas Kyst lige over for den græske, der laa ved Salamis. Den første talte endnu henved 1000 Skibe, den sidste c. 370, af hvilke 200 vare atheniske; Korinth havde stillet 40, Ægina 30.

Peloponnesierne, hvis Landhær var sysselsat med at drage en Mur over den korinthiske Tange, vilde imidlertid føre deres Skibe sammestedshen, og kun ved Trusler om at drage til Italien med alle Athenere kunde Themistokles bevæge dem til at blive. Ja selv efter at man havde besluttet at tage imod Slaget i det for den mindre Flaade gunstige snævre Stræde ved Salamis, vare de i Færd med at trække sig tilbage; men da greb Themistokles til det sidste Middel: han sendte en Fortrolig til Xerxes og, idet han udgav sig for at være persisksindet, bad han ham skynde sig med at omringe Grækerne, der vare indbyrdes uenige. Perserkongen, som i sit Overmod foretrak en hurtig Afgjørelse for en langsom Forfølgelse af de adspredte Grækere, fulgte strax sin snilde Fjendes Raad, og Themistokles reddede saaledes sine Landsmænd mod deres egen Vilje. Den, der først bragte de græske Anførere Underretning om, at de ikke mere kunde slippe bort, var Aristides. Themistokles havde selv kort før bevirket hans Tilbagekaldelse fra Landflygtigheden.

Fra en prægtig Trone, der var oprejst paa Kysten, betragtede Xerxes Slaget og lod sine Skrivere optegne de Tapre og de Fejge. De Fleste af hans Folk gjorde vistnok deres Bedste; men deres Overmagt nyttede dem ikke noget i det snævre Farvand, og Grækerne vandt en fuldstændig Sejr. De beredte sig imidlertid til ny Kamp mod de endnu langt overlegne Persere; men Xerxes havde tabt al Tillid til sin Flaade og frygtede for, at Grækerne skulde sejle til Hellespont og ødelægge Broen. Hans blinde

Overmod var pludselig afløst af den usleste Frygt for hans egen personlige Sikkerhed. Han sendte derfor i al Hast sin Flaade afsted til Broens Beskyttelse, og da Mardonius raadede ham til selv at vende tilbage til Asien og tilbød at fuldende Grækenlands Erobring, naar han maatte beholde 300,000 Mand af de bedste Tropper, tog Kongen med Glæde imod dette Forslag. Hele Hæren trak sig derpaa tilbage til Thessalien, hvor Mardonius tog Vinterkvarter, medens de øvrige drog hjem. Efter at have lidt meget, især af Hunger, naaede de Hellesponten, og blev førte over til Asien af Flaaden; thi Broen var ødelagt af en Storm.

Før end Mardonius igjen skred til Angreb, sendte han i Foraaret 479 Alexander af Macedonien til Athenerne, som igjen havde begyndt at indrette sig i deres ødelagte Land, og tilbød dem Erstatning og Forøgelse af deres Besiddelser, naar de vilde forene sig med ham. Forskrækkede sendte Spartanerne Sendemænd til Athen for at afværge dette farlige Forbund; men med ædel Harme afviste Athenerne Forslaget og bebrejdede Spartanerne deres Mistillid; de bad dem blot at møde med deres Tropper i Böotien, for at Attika ikke atter skulde ødelægges. Herodot har opbevaret de herlige Svar.

Men Peloponnesierne lod dem skammeligt i Stikken og arbejdede blot paa deres Mur. Atter maatte Athenerne flygte til Salamis, og Perserne besatte anden Gang deres Stad. Kun Frygten for, at Fortvivlelsen dog til sidst kunde bringe de haardt Prøvede til at forlade Grækenlands Sag, bevægede endelig Lakedæmonierne til at forandre deres Plan; og da de engang havde besluttet sig dertil, opbød de ogsaa alle deres Kræfter. Da Mardonius erfarede deres Udmarche, trak han sig tilbage fra det bjærgrige Attika til Sletterne i det sydlige Böotien, som vare gunstigere

for hans Rytteri, og her stod det afgjørende Slag ved Platææ.

Den græske Hær talte over 100,000 Mand, hvoraf henved 40,000 Hopliter. Blandt de sidste var der 5000 Spartanere, 5000 lakedæmoniske Periøker og 8000 Athenere; enhver Spartaner var ledsaget af 7 letvæbnede Heloter. Overanfører var Pavsanias, en Brodersøn af Leonidas og Formynder for dennes umyndige Søn; Athenerne førtes af Aristides. Flere Dage gik hen med Skjærmydsler mod det persiske Rytteri; men tilsidst gjorde Mardonius et Hovedangreb. Dog kom ikke alle Tropper til at kæmpe: kun Lakedæmonierne og Tegeaterne stred mod Perserne, Athenerne mod deres böotiske Hjælpetropper. Perserne viste stor Tapperhed, men kunde ikke udrette noget mod de sværtvæbnede og krigskyndige Spartanere, og da Mardonius var falden, flygtede de til deres befæstede Lejr. Denne blev derpaa stormet og et skrækkeligt Blodbad anrettet imellem dem. Grækernes Tab var ikke stort, deres Bytte uhyre rigt.

Samme Dag, som den græske Landmagt ødelagde den persiske ved Platææ, vandt ogsaa deres Sømagt under den spartanske Konge Leotychides en glimrende Sejr. Den græske Flaade, som laa ved Delos, sejlede nemlig efter Samiernes Opfordring over til Lilleasien, og da Perserne ikke vovede at indlade sig i noget Søslag, men trak deres Skibe op paa Land ved Forbjærget Mykale under Dækning af en betydelig Hær, gik Grækerne ogsaa i Land og angreb dem. Under Kampen oplivedes deres Mod ved Rygtet om Sejren ved Platææ, Ionerne gik over til dem, og Perserne led et fuldstændigt Nederlag. Æren for denne Sejr tilkom især Athenerne under Xanthippus. Ved den befriedes Øerne ved Lilleasiens Vestkyst fra Persernes Aag. Peloponnesierne sejlede der-

paa hjem, men Athenerne først, efter at de havde gjenoprettet deres gamle Herredømme paa den thraciske Halvø.

§ 2. Athens glimrende Periode.

Athenerne havde reddet Grækenlands Frihed; men Peloponnesierne lønnede alle deres Opofrelser med en skammelig Misundelse. Aldrig saa snart havde de begyndt at gjenopbygge deres Stad og dens Fæstningsværker efter en større Maalestok, før end Sendemænd fra Sparta indfandt sig og søgte at hindre Befæstningen. Men Themistokles gik til Sparta og hendrog der Tiden: imidlertid arbejdede Mænd og Kvinder, Oldinge og Børn paa Muren. Snart havde den naaet en tilstrækkelig Højde, og Spartanerne maatte finde sig i hvad der var skét.

Tidligere havde Athen kun haft en lille Havn ved Phalerum; men Themistokles fik sine Landsmænd til at indrette de fortrinlige Havne ved Piræevs og Munychia og omgive dem med en Mur, der langt overgik den i Hast opbyggede Stadmur. Den nye Stad, der her hævede sig, forøgede ligesom Athen selv sin Folkemængde med en Mængde Fremmede, der strømmede til det gjæstmilde og opblomstrende Land.

Imidlertid fortsatte Grækerne deres Bestræbelser for at befri deres endnu af Perserne underkuede Landsmænd: Pavsanias i Spidsen for en Flaade, hvis Hovedstyrke bestod af Athenerne under Aristides og Kimon, befriede de fleste græske Stæder paa Cypern og derpaa det for den frie Forbindelse med det sorte Hav saa vigtige Byzantium. Men Pavsanias kunde ikke bære sin Lykke: Sejren ved Platææ havde skjænket ham et rigt Bytte, og han begyndte at opføre sig som en østerlandsk Magthaver. Fra Byzantium traadte han i hemmelig Forbindelse med Perserkongen og tænkte paa, ved hans Hjælp og

under hans Overherredømme at blive Grækenlands Behersker. Forbitrede over hans Overmod tilbød Ionerne, der udgjorde en stor Del af den græske Sømagt, Athenerne Overanførselen, og da Spartanerne paa samme Tid kaldte Pavsanias tilbage, for at undersøge hans Opførsel, gik Hegemoniet over Sømagten uden Modstand over til Athen (476). Peloponnesierne trak sig derpaa tilbage fra Søkrigen, og Ionerne med Athen i Spidsen fortsatte alene Kampen. De overdrog til Aristides at bestemme de dertil nødvendige Bidrag i Skibe og Penge, som de skulde yde. Pengene opbevaredes i et fælles Skatkammer paa Delos, der blev Sædet for Forbundets Møder.

Aristides, der ved sin redelige Bestyrelse af disse store Pengemidler vandt almindelig Anerkjendelse blandt Forbundsfællerne, naaede en ikke mindre Yndest i Athen ved at foreslaa alle Borgernes Ligeberettigelse til Øvrighedsposter og Raadet. De fælles Bedrifter havde gjort Adskillelsen mellem Klasserne unaturlig, og enhver af de Mænd, der havde sejret ved Salamis og Platææ, syntes at kunne være lige værdig til at beklæde Embeder. De fleste Embeder blev besatte ved Lodtrækning; kun de, til hvilke der fordredes en ganske særegen Dygtighed, saasom Strategernes, blev aldrig bestemte ved Loddet. Strategerne fik nu efterhaanden Styrelsen af Krigen og alle udenlandske Anliggender; Archonterne blev blot civile Embedsmænd.

Medens Aristides saaledes bestandig vandt større Hæder og døde uden at efterlade nogen Formue, fik Themistokles og Pavsanias en ganske anden Skæbne. Den sidste havde fortsat sine forræderske Forbindelser med Perserne, og endelig fik Ephorerne saa sikre Beviser imod ham, at de besluttede at fængsle ham. Han flygtede til et Tempel, men blev her indespærret og døde af Hunger. I hans Brevvexling

fandt man Spor af Forbindelser med Themistokles, og Spartanerne anklagede denne for hans Landsmænd. Themistokles, som allerede i Forvejen ved Ostrakismen var fordreven fra Athen, flygtede derfor fra Grækenland og kom efter forskjellige Farer til Persien, hvor Artaxerxes den Langhaandede, der netop havde besteget Tronen efter sin Fader Xerxes's Død (465), modtog ham gunstigt og gav ham store Besiddelser i Lilleasien, hvor han nogle Aar efter døde.

Imidlertid begyndte Athens Forhold til dets Forbundsfæller at antage en anden Karakter. Flere af de mindre Stater blev trætte af Krigstjenesten og kom overens med Athenerne om at give dem Penge i Stedet for Skibe og Tropper. De krigslystne Athenere fik derved Evne til at forøge deres egen Flaade mere og mere; men den oprindelige Lighed mellem de Forbundne maatte saaledes snart tabe sig. Efterhaanden som Faren for Perserne svandt, søgte forskjellige af Forbundsfællerne nu at unddrage sig fra deres Forpligtelser; men Athen som Forbundets Hoved undertvang de Frafaldne, der derpaa blev dets skatskyldige Undersaatter i Stedet for frie Allierede. Møderne paa Delos tabte saaledes snart deres Betydning: Athenerne havde Magten og benyttede Forbundets Hjælpekilder til deres egne Øjemed. Snart flyttedes ogsaa Skatkammeret til Athen.

Den mest ansete Mand i Athen efter Aristides's Død og Themistokles's Fordrivelse var Kimon, der allerede før havde udmærket sig ved krigerske Bedrifter. Blandt andet havde han erobret Øen Skyros, fordrevet dens for Sørøveri berygtede Indbyggere og befolket den med atheniske Klerucher. Sammehelten Thesevs var efter Sagnet begravet paa denne Ø, og Kimon bragte nu hans Ben, som man troede der at have fundet, tilbage til Athen, hvor der til hans Ære oprejstes et Tempel. Da Thesevs i Sagnet

var de Undertryktes Beskytter, blev hans Tempel et Fristed for saadanne.

Senere angreb Kimon Perserne i Karien og Lycien, udjog deres Besætninger af mange græske Stæder og vandt til sidst paa én Dag to Sejre ved Floden Evrymedon i Pamphylien. Først slog han her den phøniciske Flaade og gik derpaa i Land og overvandt Persernes Landmagt. — Derefter søgte Athenerne at befæste deres Herredømme i de frugtbare og guldrige Egne ved Strymon, men kom herover i Strid med Thasierne. Disse, som blev overvundne af Kimon og belejrede i deres Stad, bad Spartanerne om Hjælp og vilde have faaet den, hvis ikke en skrækkelig Ulykke havde ramt Sparta (c. 465). Et Jordskjælv ødelagde nemlig den største Del af Staden og dræbte en Mængde Mennesker, og Heloterne benyttede sig af Lejligheden til at gjøre Opstand. Sparta selv blev reddet af den unge Konge Archidamus, Leotychides's Sønnesøn og Efterfølger, der med Aandsnærværelse modstod Heloternes første Angreb. Men nu udbrød den tredje messeniske Krig; thi Messenierne befæstede igjen det gamle Ithome og modstod derfra med Tapperhed Spartanerne. Disse blev nødte til at paakalde deres Allieredes Hjælp, og til dem hørte endnu Athenerne, skjønt Sparta havde været i Færd med at bryde Forbundet.

Kimon var imidlertid kommen tilbage, efter at have erobret Thasos, og anvendte nu sin store Indflydelse til Spartas Fordel. Hans politiske Grundsætninger vare: Fred mellem Grækenlands to Hovedmagter, fælles Krig mod Perserne og ingen demokratiske Forandringer i Athens Forfatning. Uagtet han fandt Modstand hos det demokratiske Parti, som især ledes af Perikles, en Søn af Xanthippus, satte han dog sin Mening igjennem; den tapre Feltherre af den gammeladelige Slægt, som aabnede sine Haver for

Folket og udøste Penge til de Fattige, var endnu Mængdens Yndling. Blandt andre Hjælpetropper mødte altsaa ogsaa Athenere under Kimon ved Ithome; men Spartanerne forstod ej at skjønne paa deres Ædelmodighed: medens de beholdt de øvrige Hjælpetropper, sendte de mistroiske Athenerne hjem. Messenierne holdt sig derefter endnu i flere Aar i Ithome, og da de endelig maatte overgive Fæstningen, skaffede Athenerne dem et nyt Hjem i Navpaktus.

I deres retmæssige Harme havde Athenerne imidlertid opsagt det gamle Forbund med Sparta, og Kimon var som en Ven af Spartanerne bleven fordreven ved Ostrakismen. Det demokratiske Parti fik nu Overhaanden, og dettes Politik viste sig i det Ydre ved en hidtil ukjendt Stræben efter Overmagten i Grækenland ej blot til Søs, men ogsaa til Lands, i det Indre ved Folkeherredømmets Gjennemførelse. Det areopagiske Raad var Aristokratiets bedste Støtte, og man fratog det derfor dets væsentligste Forretninger, uagtet Æschylus i sin Tragedie Evmeniderne fremstillede dets guddommelige Oprindelse.

I det Ydre udfoldede Athenerne imidlertid en mærkværdig Kraft. C. 460 kæmpede de paa én Gang i Ægypten, paa Ægina og i Megara. I Ægypten understøttede de en ny Opstand og havde i Begyndelsen stor Fremgang; men efter flere Aars Kamp blev de overvundne af Perserne. Megara havde givet sig under Athens Beskyttelse, hvorover de doriske Nabostater, især Korinth og Ægina, blev saa forbitrede, at de begyndte Krig. Men Athenerne sejrede baade til Søs og til Lands og erobrede til sidst Ægina, som maatte udlevere sine Skibe og blev skatskyldigt. Under alle disse Kampe byggede de tillige de lange Mure til Piræevs og Phalerum, hvorved Athens Forbindelse med Havet sikredes.

Kimon var imidlertid efter Perikles's Forslag kaldt tilbage, og efter at Kampen i Grækenland var endt ved en Vaabenstilstand, drog han med en betydelig Flaade til Cypern. Her døde han under Belejringen af Kitium (449). Fra den Tid af ophørte Kampen med Perserne: Grækerne paa Lilleasiens Vestkyst vare nu frie, og persiske Skibe viste sig ikke mere i de græske Farvande; men Athenerne ophørte ogsaa med at forstyrre Persernes Herredømme paa Cypern og i Ægypten.

Perikles var imidlertid mere og mere bleven det atheniske Folks Leder og udøvede, uden stadig at beklæde nogen Øvrighedspost, en Indflydelse, som kun beroede paa hans frie Medborgeres Tillid. Og han fortjente denne Tillid; thi han forbandt Aristides's uegennyttige Fædrelandskjærlighed med Themistokles's Geni og overgik langt alle tidligere Statsmænd i videnskabelig Dannelse og Veltalenhed. Naar Perikles med sit majestætiske Udvortes traadte op i Folkets Forsamling og med indtrængende Kraft og Klarhed fremsatte sine Tanker for sine Landsmænd, saa de beundrende paa ham som paa en Gud og kaldte ham den Olympiske.

I denne Periode, som med Rette kaldes den perikleiske, var Athen Hovedstaden i et blomstrende Rige af Øer og Kyststæder omkring det ægæiske Hav og en Del af de tilgrænsende Vande. Rundt omkring i de afhængige Stæder bosatte der sig Athenere, og flere Kolonier anlagdes, navnlig Amphipolis. Af deres Forbundsfæller bevarede kun Lesbos og Chios deres oprindelige Stilling som uafhængige Allierede; alle de øvrige vare skatskyldige Undersaatter.

I Athen selv var Demokratiet nu gjennemført: enhver Borger skulde have Lejlighed til at deltage i Folkeforsamlingerne og Folkedomstolene, og der blev derfor givet Betaling for begge Dele. De talrige

Folkedomstole havde nu næsten al den dømmende Myndighed, som tidligere Archonterne og det areopagiske Raad havde udøvet, og ikke blot Athenerne selv, men ogsaa Forbundsfællerne mødte for dem. Veltalenhed blev herved nødvendig, og der opstod Folk, som underviste heri.

Athen blev nu Middelpunktet for Grækenlands Kunst og Videnskab, og Perikles benyttede dets store Indtægter især til at smykke Staden med de herligste Kunstværker. Næsten det Halve af Statens Indtægter anvendtes i Aarene fra 445 til 431 dertil: aldrig har nogen Stat anvendt saa meget paa Kunsten, men aldrig har denne heller haft en mere glimrende Tid. Navnlig blev Akropolis bedækket med de herligste Bygninger: Propylæerne dannede en værdig Indgang, og Athenes Helligdom Parthenon med Gudindens kolossale Statue af Elfenben og Guld og mange andre herlige Billedhuggerarbejder hævede sig i Midten. I Spidsen for alle disse Arbejder stod den store Billedhugger Phidias. Ved Siden af den formende Kunst blomstrede især den dramatiske. Æschylus tilhører en ældre Slægt; men Sophokles var Perikles's Ven og hævede Tragedien til den højeste Spids. Utallige andre Tragikere kappedes om Prisen, bl. a. Evripides. Ved Siden af Tragedien begyndte nu ogsaa den tøjlesløse gamle Komedie at udvikle sig. For at ingen attisk Borger skulde udelukkes fra den Dannelse, saadanne Kunstværker kunde give, foreslog Perikles, at Prisen for Adgangen til Skuespillene af det Offentlige skulde skjænkes alle fattige Borgere. Saaledes befordrede Perikles alt Skjønt og Stort: han vilde, at en skjøn og ædel Tilværelse skulde uddanne sig i Athen, hvis Borgere skulde være et Folk af dannede Herskere. Thi det attiske Demokrati var et Aristokrati i Forhold til Slaver og Forbundsfæller.

§ 3. Den peloponnesiske Krig (431—404).

Athens Herlighed fordunklede aldeles Spartas gamle Anseelse; med Beundring, men endnu mere med Had og Frygt betragtede Spartanerne og deres Allierede Grækenlands nye Hovedstad, og de vare tilbøjelige til at benytte den første Lejlighed til at svække den. Under denne Stemning kunde der let fremkomme Anledninger til Krig.

Den første Anledning gav en Strid mellem Korinth og Kerkyra. I deres fælles Koloni Epidamnus rasede heftige Partikampe: det ene Parti fik Hjælp fra Korinthierne, det andet fra Kerkyræerne, og i den derover udbrudte Krig sejrede de sidste. Korinthierne gjorde derpaa store Udrustninger og samlede Hjælpetropper fra andre peloponnesiske Stater for at hævne sig, og Kerkyra, som ikke havde nogen Forbundsfælle, sendte nu Sendemænd til Athen for at søge en Støtte mod Peloponnesierne i denne mægtige Søstat. Da Athenerne hvert Øjeblik kunde vente Krig med det spartanske Forbund, vilde de ikke lade Kerkyra med dets betydelige Sømagt (den største græske næst efter deres egen) falde i deres Fjenders Hænder: de sluttede derfor en defensiv Alliance med Kerkyræerne og sendte dem en lille Flaade, dog med den Befaling ikke at angribe Korinthierne. Disse slog kort efter Kerkyræerne, men Athenerne hindrede dem i at angribe Øen. Saaledes var der vel ikke egentlig Krig, men dog en stærk Misforstaaelse mellem Athen og Korinth.

Men nu var der mellem Athens skatskyldige Forbundsfæller en korinthisk Koloni, nemlig Potidæa. For at sikre sig denne Stats Troskab forlangte Athenerne, at Potidæaterne skulde nedrive deres Mur imod Halvøen Pallene og bortsende de Øvrighedspersoner, som de hvert Aar modtog fra Korinth. I Stedet for

at adlyde faldt Potidæa i Forbindelse med mange Chalkidiere, der flyttede sammen til Olynth, fra Athen; men Athenerne slog de Frafaldne og den korinthiske Hær, som var kommen dem til Hjælp, og indesluttede Potidæa.

Saaledes var Athen nu i aabenbar Krig med Korinth, og denne Stad var Medlem af det peloponnesiske Forbund. Korinthierne sammenkaldte derfor deres Forbundsfæller i Sparta og anklagede her Athen med stor Heftighed. Ogsaa Megarerne fremførte deres Besværing over, at Athenerne havde udelukket dem fra alle Markeder i deres Rige, og hemmelig klagede de undertrykte Ægineter. Efter at Forbundsfællerne vare traadte til Side, raadslog Spartanerne for sig selv. Kong Archidamus raadede til Besindighed; men det krigerske Parti fik Overhaanden. Efter Spartanernes Forslag besluttede derfor en ny Forsamling af Forbundsfællerne Krig. Først sendte Spartanerne Sendemænd til Athen og forlangte, at de skulde forvises, paa hvilke der hvilede en religiøs Skyld formedelst Drabet paa Kylons Tilhængere. Deres Hensigt var, enten at faa Perikles, der paa mødrene Side nedstammede fra Alkmæoniderne, fjærnet eller at gjøre ham forhadt som den, der var Skyld i Krigen. Efter at dette urimelige Forlangende var afvist, fordrede Spartanerne, at Athen skulde ophæve Belejringen af Potidæa, give Ægina fri og ophæve Forbudet mod Megarernes Handel. Athenerne tilbød en retlig Afgjørelse af Stridspunkterne; men Spartanerne indlod sig ikke herpaa, og Krigen udbrød (431).

Paa Spartanernes Side stod alle Peloponnesiere undtagen Argiverne og Achæerne, der vare nevtrale, endvidere Megarerne, Böoterne, Lokrerne, Phokierne og de af Korinth afhængige Kolonier, som Levkas og Ambrakia. Til Athenernes Parti hørte: Chierne, Lesbierne, Platæerne, Messenieren i Nav-

paktus, Kerkyra og alle skatskyldige Forbundsfæller (de fleste græske Stæder paa Lilleasiens og Thraciens Kyster samt næsten alle Øerne i det ægæiske Hav). Det spartanske Forbund havde en langt større Landmagt, det atheniske en langt større og mere øvet Sømagt og langt rigere Pengemidler. I det første Forbund vare de fleste Stater aristokratiske, i det sidste demokratiske; men næsten i hver Stad var der et med den herskende Forfatning misfornøjet Parti, der var tilbøjeligt til at træde i Forstaaelse med Fjenderne.

Inden Krigen udtrykkelig var erklæret, brød Thebanerne, indbudte af nogle Fornemme i Platææ, om Natten ind i denne Stad, men blev efter en hidsig Kamp i Gaderne overvundne. Platææ modtog derpaa Levnedsmidler og Tropper fra Athen, hvorhen det sendte sine Kvinder, Børn og Oldinge. Kort efter samlede der sig 60,000 sværtvæbnede Peloponnesiere ved Isthmen, og efter at den af Anføreren, Kong Archidamus, udsendte Sendemand var vendt uhørt tilbage fra Athen, brød de ind i Attika, hvor Böoterne sluttede sig til dem.

Perikles havde imidlertid raadet sine Landsmænd til at skaffe alle deres rørlige Ejendomme fra Landet inden for Murene, ikke at indlade sig i noget Slag, men blot forsvare Staden og vedligeholde deres Herredømme til Søs. Han viste dem, hvor store Midler de havde til at udholde Krigen: Forbundsfællernes Skat var 600 Talenter, og i Skatkammeret var der 6000; deres Hær talte 30,000 Mand, næsten alle sværtvæbnede, og deres Flaade 300 Trierer. Athenerne fulgte ogsaa Perikles's Raad og indrettede sig i Staden, i Havnene og imellem de lange Mure. Archidamus rykkede imidlertid langsomt frem, i det Haab, at Athenerne endnu vilde betænke sig; men til sidst begyndte han at ødelægge Alt. Harmfulde saa Athenerne derpaa; men Perikles blev fast ved sin

Plan. Derimod udsendte han en Flaade, som plyndrede de peloponnesiske Kyster og erobrede nogle faste Pladser. Paa samme Tid fordrev Athenerne Ægineterne fra deres Ø og besatte den med atheniske Klerucher.

Paa samme Maade førtes Krigen næsten hver Sommer; men i dens andet Aar forbandt en langt værre Plage sig med Landets Ødelæggelse til at knække Athenernes Mod. Det var den frygtelige Pest, som, kort efter at Peloponnesierne anden Gang vare faldne ind i Attika, udbrød i det med Mennesker opfyldte Athen og i flere Aar rasede i den ulykkelige Stad. Den peloponnesiske Krigs berømte Historieskriver Thukydides giver en frygtelig sand Beskrivelse af Sygdommens Rædsler og den sørgelige Indvirkning, den havde paa Sædeligheden, da man vilde nyde Livet og begyndte at foragte guddommelige og menneskelige Love. Perikles maatte atter bære Skylden for alle Ulykker; men i en herlig Tale formanede han Folket til med Fatning at bære de af Guderne tilsendte Lidelser, dadlede dets Vankelmodighed og vakte dets Æresfølelse. Dog ophørte det ikke med at knurre, før det havde dømt ham til en Pengebøde. Kort efter blev han som sædvanlig valgt til Strateg. Men Aaret efter (429) døde den store Mand.

I Sommeren 429 gik Peloponnesiernes Ødelæggelsestog ikke som sædvanlig ind i Attika, men efter Thebanernes Opfordring mod Platææ. Uhyre Arbejder blev foretagne for at erobre Staden; men Belejringskunsten var endnu saa langt tilbage, at den talrige Hær ikke kunde udrette noget mod de 400 Platæere og 80 Athenere, der forsvarede Byen, og til sidst maatte nøjes med at indeslutte den med en dobbelt Mur. Over et Aar holdtes Platææ saaledes indesluttet, og endelig blev Hungersnøden saa stærk, at Halvdelen af de Indesluttede besluttede at bryde

ud. Det dristige Foretagende lykkedes, og de Øvrige holdt sig derpaa Vinteren over. Men endelig maatte de overgive sig og blev alle henrettede. Staden blev overladt til dens Dødsfjender Thebanerne, der jævnede den med Jorden.

Medens Platææ saaledes maatte bøde for sin Troskab med Athen, havde den aristokratiske Regering i Mitylene derimod bevirket Øens Frafald. Den blev imidlertid snart igjen undertvunget, og den voldsomme Demagog Kleon bevirkede den skrækkelige Dom, at alle mandvoxne Mitylenæere skulde henrettes, Børn og Kvinder sælges som Slaver. Men Dagen efter fortrød det letsindige Folk sin Grusomhed, og lykkeligvis naaede det Skib, der af alle Kræfter ilede afsted for at tage Dommen tilbage, til Lesbos strax efter det, der havde overbragt den. Kun Aristokraterne blev henrettede; de frafaldnes Grundejendomme blev delte imellem attiske Borgere, der imidlertid lod Lesbierne dyrke deres Lodder som Forpagtere.

De betydeligste Mænd i Athen vare paa denne Tid: Nikias, Kleon og Demosthenes. Den rige Nikias var en redelig, tapper og forsigtig, men noget indskrænket Mand; han var Hovedet for det fredeligsindede Adelsparti, men ogsaa vel anset af Folket, der agtede hans overtroiske Religiøsitet og beundrede hans glimrende Choregier*). Kleon var af lav Herkomst og spottes i Komedierne som Garver; hans Veltalenhed gav ham stor Indflydelse i Forsamlingen, og den efter hans Forslag vedtagne Forhøjelse af Dommerlønnen havde gjort ham meget yndet blandt de fattige Borgere, der som Dommere i Mag kunde nyde deres Liv og føle sig som Herrer.

*) Det Hverv at udruste Choret ved offentlige Fester og Skuespil besørgedes skiftevis af de Rige.

Demosthenes var en rask og dygtig Kriger, som i Aaret 425 besatte Pylus med en lille Skare, men derpaa blev belejret af Spartanerne til Lands og Vands. Hans Dygtighed modstod den store Overmagt, indtil en athenisk Flaade kom til, trængte ind i Havnen ved Pylus, slog den peloponnesiske Flaade og indesluttede den spartanske Besætning paa Øen Sphakteria. For at redde deres indesluttede Borgere sendte Spartanerne strax Sendemænd til Athen og bad om Fred. Men Athenerne gjorde efter Kleons Tilskyndelse saa store Fordringer, at de ikke kunde indrømme dem. Begge Partier ved Pylus begyndte nu at anspænde alle Kræfter: Athenerne for at bevogte Sphakteria, Spartanerne for at forsyne Øen med Levnedsmidler. Da den besværlige Indespærring blev langvarig, ønskede Demosthenes at gjøre Landgang paa Sphakteria, og Kleon, hvem hans Landsmænd allerede bebrejdede Afslaget af Fredstilbudet, erklærede, at det vilde være en let Sag. Men Nikias og de andre Strateger vilde ikke have noget at bestille dermed, og forlangte, at Kleon selv skulde gaa derhen. Da han altsaa havde bragt Demosthenes Forstærkning, landede de paa Sphakteria og tvang efter en tapper Modstand Spartanerne til at overgive sig. Blandt de Fangne vare 120 spartanske Borgere. Dem holdt Athenerne nu i Forvaring og havde herved et fortræffeligt Middel til at sikre sig en gunstig Fred, naar de fik Lyst dertil: thi i Sparta, hvor Borgernes Antal allerede var i stærkt Aftagende, lagde man mere Vægt paa én Spartaner end paa mange Forbundsfæller. For det første hindrede de ved Truslen med at dræbe de Fangne ethvert Indfald i Attika. I Pylus lagde de en Besætning, som især bestod af Messeniere fra Navpaktus, og da Heloterne begyndte at gaa over til disse deres Stammefrænder, kom Spartanerne i stor Angst. Denne drev dem til en rædsom Skjændsels-

daad: de bekjendtgjorde, at de Heloter, der vilde kæmpe tappert mod Fjenden, skulde erholde Friheden. 2000 kjække Mænd meldte sig; bekransede blev de førte til Templerne; men man saa dem aldrig mere.

I de følgende Aar led Athenerne store Tab, især i Thracien. Efter Anmodning af Chalkidierne og Kong Perdikkas havde Sparta sendt en Hær derhen, bestaaende af Heloter og peloponnesiske Hjælpetropper; kun Anføreren var en Spartaner; men det var den tapreste, klogeste og ædleste af alle den Tids Spartanere, den pletfri Helt Brasidas. Denne vandt ved sin Personlighed mange af Athens Forbundsfæller for sig, og foruden flere mindre Stæder overgav Amphipolis sig til ham. Den atheniske Feltherre Thukydides, som kom for silde til at redde denne vigtige Stad, blev forvist af sine over dette Tab forbitrede Landsmænd og maaske netop derved bragt til at skrive sit herlige Værk.

I Aaret 422 førte Kleon en Hær til Thracien og rykkede frem mod Amphipolis; men Brasidas gjorde et Udfald og slog ham aldeles. Dette Slag ved Amphipolis blev derved af stor Betydning, at begge Feltherrer faldt. Ved deres Død var den vigtigste Hindring for Freden fjærnet. Den sluttedes (421) navnlig ved Nikias's Bestræbelser og fik derfor hans Navn. Hovedbetingelserne vare, at Sparta skulde tilbagegive Amphipolis, Athen Pylus og de fangne Spartanere. Men Nikias's Fred blev desværre ikke af lang Varighed. De thraciske Stæder havde ikke antaget den, og Sparta gjorde Intet for at tvinge dem dertil. Det kunde saaledes ikke overgive Amphipolis, og Athen beholdt til Gjengjæld Pylus og begyndte at fortryde de fangne Spartaneres Udlevering. Det i Begyndelsen over Freden jublende atheniske Folk blev nu misfornøjet, og som Leder af den nye Stemning optraadte Alkibiades.

Alkibiades var af en fornem og rig Familie og paa mødrene Side beslægtet med Perikles. Af Naturen udrustet med alle legemlige og aandelige Fuldkommenheder, var han fra sin Barndom af bleven fordærvet ved Alles Beundring og Smiger og bleven vant til et Overmod, der næppe brød sig om Statens Love og dog blev taalt. Næppe 20 Aar gammel havde han udmærket sig i Slaget ved Potidæa, hvor Sokrates reddede hans Liv; i et senere Slag havde han som Rytter gjengjældt denne Tjeneste ved at dække Sokrates paa Tilbagetoget. I Alt vilde han overgaa alle Andre: hans Choregier vare fulde af Pragt, og til de olympiske Lege sendte han paa én Gang 7 Firspand og sejrede med de 3. Sokrates havde gjort stort Indtryk paa ham, men kunde ikke forandre hans Karakter: ustyrlig Ærgjerrighed og Egenkjærlighed beherskede ham.

I nogle Aar bestod Freden og Forbundet mellem Athen og Sparta endnu af Navn; men i Virkeligheden vare de allerede i fjendtligt Forhold. Anledningen til et aabenbart Brud kom fra Sicilien. Paa denne Ø havde der paa Perserkrigenes Tid hersket Tyranner, blandt hvilke især Gelon i Syrakus havde været meget mægtig. Paa samme Tid som Grækerne i Moderlandet havde slaaet Xerxes's Angreb tilbage (480), havde han overvundet en talrig karthagisk Hær, som var landet paa Sicilien. Senere vare de græske Stæder paa Sicilien igjen blevne Republiker med en demokratisk Forfatning, og flere af dem, navnlig Syrakus og Agrigent, havde naaet en Størrelse og Pragt som næppe nogen Stad i Moderlandet undtagen Athen.

Nu truede det doriske Selinus ved Syrakuses Hjælp den ikke helleniske Stad Egesta med Undergang. Egestæerne forestillede det atheniske Folk, hvor farlig Syrakuses Overmagt kunde blive for det, da den vilde

støtte Dorierne i Moderlandet, og Alkibiades, der i dette Tog saa en værdig Tumleplads for sit Geni, satte trods Nikias's Modforestillinger den Folkebeslutning igjennem, at en betydelig Flaade skulde afgaa til Sicilien (415). Alkibiades og Nikias valgtes til Anførere. En almindelig Begejstring for det store Foretagende opfyldte Folket, og Alle kappedes om at yde deres Bidrag. Toget var allerede næsten færdigt til at afgaa, da pludselig den tillidsfulde Stemning afbrødes ved en besynderlig Begivenhed. En Morgen fandt man de over hele Staden adspredte Hermer lemlæstede. Skræk og Harme over denne Religionsbrøde betog Folket, man eftersporede med Iver Ophavsmændene og lyttede begjærligt til enhver Anklage for ugudelige Foretagender. Heraf benyttede Alkibiades's talrige Fjender sig og beskyldte ham for at have haanet de Elevsinske Mysterier ved for Løjer at fremstille dem i et Privathus. Alkibiades tilbød strax at retfærdiggjøre sig; men saa længe han selv og Hæren vare i Byen, forudsaa hans Fjender hans Frikjendelse og fik Sagens Undersøgelse opsat.

Under Ofringer og hellige Sange drog den pragtfulde Flaade ud fra Piræevs; men efter at den var kommen til Sicilien, blev Alkibiades anklaget for Forhaanelse af Mysterierne, og et Skib udsendtes for at hente ham hjem. Han fulgte tilbage med det, men flygtede undervejs til Peloponnes, og medens Athenerne dømte ham fra Livet i hans Fraværelse, udraabte han, at han nok skulde vise dem, at han var levende. Kun altfor godt holdt han sit Ord.

Ved at hjemkalde Alkibiades havde Athenerne berøvet det siciliske Tog den Anfører, der var Sjælen i det Hele, og Nikias's Langsomhed fordærvede Alt. Først i Sommeren 414 begyndte han at indeslutte Syrakus; men ikke desto mindre saa det i Begyndelsen ud, som om Staden skulde bukke under for

Athenernes overlegne Dygtighed: da ankom Spartaneren Gylippus, udsendt efter Alkibiades's Raad, og bragte Hjælpetropper, men især nyt Haab og Mod. Fra det Øjeblik af, at Nikias havde ladet ham slippe ind i den belejrede Stad, forandredes Stillingen aldeles: de hidtil modløse Syrakusanere blev nu de angribende, og Athenerne indskrænkede sig til Forsvar. Nikias skrev derfor til Athen og foreslog, enten at opgive det hele eller at sende en ny Flaade og Hær; han selv bad om at faa en Efterfølger, da han var syg. Men Folket vilde hverken opgive sit Haab om et heldigt Udfald eller sin Tillid til Nikias: det bød ham at blive og lovede Undsætning.

Ogsaa Spartanerne sendte nye Hjælpetropper og begyndte i næste Foraar (413) igjen aabenbart Krigen imod Athen. De hærjede paa gammel Vis Attika; men efter Alkibiades's Raad drog de ikke som forhen bort efter kort Tids Forløb, men besatte Dekelia, hvorfra de beherskede Landet. Uden at lade sig forstyrre heraf, udsendte Athenerne under Demosthenes en Flaade, der ej var meget ringere end den første, til Sicilien. Demosthenes gjorde strax efter sin Ankomst et Hovedangreb paa Syrakus, og da det mislykkedes, erklærede han, at man øjeblikkelig maatte vende tilbage; men Nikias, der frygtede Folkets Vrede, stemte derimod. Først efter at Syrakusanerne havde faaet flere og flere Hjælpetropper, gav han efter; men da indtraadte der en Maaneformørkelse, og hans Overtro bød ham at blive. Imidlertid indespærrede Syrakusanerne den atheniske Flaade i deres Havn. Med Magt maatte denne nu bane sig Vejen, og der blev kæmpet paa Liv og Død under Landhærenes Øjne. Til sidst veg de atheniske Skibe, og der var nu intet andet tilbage end at opgive Flaaden og drage bort til Lands til en af de venskabelige siciliske Stæder. Men overalt vare Vejene spærrede.

og efter en Række af fortvivlede Kampe maatte Levningerne af den store Hær overgive sig. De Fangne blev kastede i Stenbruddene ved Syrakus, hvor mange omkom paa den jammerligste Maade; efter nogen Tids Forløb solgtes de, der vare tilovers, som Slaver. Nikias og Demosthenes blev henrettede.

En grænseløs Ulykke havde ramt Athen: dets Skatkammer var udtomt, dets Flaade og bedste Krigere tabte. Fra Dekelia plyndrede Spartanerne overalt i Attika, og Forbundsfællerne begyndte at tænke paa Frafald. Ogsaa Perserne fattede nu Haab om at gjenvinde Herredømmet over de asiatiske Grækere. Efter Artaxerxes den Langhaandedes Død (425) havde Hofrevolutioner sat 3 af hans Sønner, den ene efter den anden paa Tronen: de to første vare snart blevne myrdede; men den tredje, Darius den Anden Nothus (den Uægte), regerede i 20 Aar. Den svage Konge ledes af sin rænkefulde og grusomme Dronning Parysatis, og Opstande søndersled Riget. Ægypten løsrev sig og blev derefter i lang Tid behersket af en indfødt Kongestamme. I Lilleasien vare de mægtigste Satraper: Tissaphernes i Lydien og Karien, og Pharnabazus i Mysien og Phrygien, og disse søgte nu begge Spartas Hjælp til at underkaste sig Athens Forbundsfæller, der fra gammel Tid af stod opførte i deres Skattebøger.

Alkibiades havde imidlertid slukket sin Hævntørst: det var ham, der havde sat Liv i de langsomme Spartanere og bibragt sit Fædreland de føleligste Saar. Men i Sparta var han dog kun en mistænkt Flygtning, og han begav sig derfor til Tissaphernes, hvis Yndest han vandt ved sin uimodstaaelige Personlighed. Han forestillede Satrapen, at Persernes rigtige Politik maatte være, ikke ubetinget at understøtte Sparta, som let kunde blive ligesaa farligt for Persien, som Athen havde været, men at

holde begge Grækenlands Hovedmagter i Ligevægt mod hinanden. Tissaphernes fulgte hans Raad og sparede den Sold, han hidtil havde ydet den peloponnesiske Flaade.

Alkibiades's Bestræbelser gik nu ud paa at komme tilbage til Athen, og han indledede Underhandlinger med sine Landsmænd, som han indbildte, at han kunde skaffe dem Tissaphernes's Hjælp, hvis de vilde forandre deres Statsforfatning. Det oligarchiske Parti i Athen, der længe havde ønsket en saadan Forandring, greb begjærligt Lejligheden, og uagtet det ikke blev enigt med Alkibiades og Tissaphernes, bevirkede det dog en Revolution, som overgav Regeringen til et nyt Raad af 400 Medlemmer (411). Sjælen i dette Foretagende var Taleren Antiphon, en anden virksom Deltager den snedige Theramenes. Men den atheniske Hær paa Samos vilde ikke anerkjende den nye tyranniske Regering og svor, ledet af den brave Thrasybulus, at opretholde Demokratiet. Alkibiades, som ikke havde naaet sin Hensigt ved Oligarchernes Hjælp, blev nu kaldt tilbage af Hæren og valgt til Anfører. Hæren vilde derpaa gaa lige løs paa Athen for at styrte Oligarchiet; men Alkibiades vilde først vende tilbage som Sejrherre.

I Athen opstod der nu Splid imellem Oligarcherne. Theramenes fandt det fordelagtigst igjen at nærme sig til Demokratiet, medens Antiphon og Andre hellere vilde overgive deres Fædreland til Spartanerne end miste Herredømmet. En peloponnesisk Flaade nærmede sig, og Evböa faldt fra: intet Tab havde endnu været saa føleligt. Men nu nølede det atheniske Folk ikke længere med at styrte de 400: nogle af Hovedmændene flygtede, Antiphon blev paa Theramenes's Anklage henrettet, men de fleste blev ustraffede i Athen. Dommen mod Alkibiades blev ophævet.

For første Gang anvendte nu Alkibiades sit store Geni paa en rosværdig Maade, og i de følgende Aar syntes Athen imod al rimelig Forventning igjen at skulle faa Overmagten. Uagtet Spartanerne fik Hjælp af Pharnabazus, vandt Alkibiades og Thrasybulus dog flere Sejre, erobrede mange frafaldne Stæder tilbage og gjenoprettede Athens Søherredømme. Først efter flere Aars Kamp holdt Alkibiades endelig sit Indtog i Athen. Folkets Jubel modtog ham og steg endnu højere, da han beredte det en Glæde, som det havde savnet, siden Spartanerne besatte Dekelia. Han førte nemlig det hellige Tog til Elevsis og forsonede saaledes de Gudinder, han fordum havde krænket.

Derpaa drog han igjen ud som uindskrænket Feltherre. Men imidlertid havde meget forandret sig. Perserkongens yngre Søn, Cyrus, som Parysatis elskede fremfor den ældre, Artaxerxes, var bleven Vicekonge i Lilleasien, og denne kraftige og ærgjerrige unge Mand var fuld af Iver for at ødelægge Persiens gamle Fjende, Athen. Og paa samme Tid havde Spartanerne i den tapre og snilde, men samvittighedsløse Lysander faaet en Anfører, der kunde maale sig med Alkibiades. Lysander forstod at vinde Cyrus aldeles for sig og erholdt af ham en usædvanlig høj Løn for sine Søfolk. Alkibiades frygtede, at hans Flaade vilde miste sin Besætning, naar han ej kunde byde samme Betaling, og gik derfor i Land for at skaffe Penge hos Forbundsfællerne. Men imidlertid indlod hans Underanfører sig imod hans Forbud i Kamp med Lysander og blev slaaet. Jo større Forventninger Athenerne havde næret om, hvad Alkibiades vilde udrette, desto større var Skuffelsen, da de erfarede dette og andre Uheld, og det blev derfor ikke vanskeligt for hans Fjender, atter at gjøre ham mistænkt hos Folket. Dette berøvede ham Anførselen og indsatte 10 nye Feltherrer i hans Sted. Alkibiades

trak sig tilbage til sine Godser paa den thraciske Halvø, hvor han førte Krig paa egen Haand og beskyttede de omboende Grækere mod Thracernes Anfald.

Paa samme Tid mistede ogsaa Lysander Anførselen, som en spartansk Admiral kun kunde beklæde et Aar, og hans Efterfølger Kallikratidas var aldeles forskjellig fra ham. Det var en tapper og ædel Mand, opfyldt af en paa den Tid sjælden hellenisk Fædrelandskjærlighed. Cyrus, hvem den misundelige Lysander havde indtaget imod ham, vilde ikke give ham Penge, og Kallikratidas vilde ikke nedlade sig til at smigre „en Barbar". Imidlertid havde Athenerne anstrængt deres sidste Kræfter til at udruste en Flaade paa 150 Skibe. Kallikratidas kunde ikke finde sig i at trække sig tilbage, og det kom til et stort Slag ved de arginussiske Øer, hvor han selv faldt og Spartanerne mistede 70 Skibe (406). Men trætte og hindrede af en Storm forsømte de atheniske Feltherrer at redde Mandskabet paa nogle af deres ødelagte Skibe, ligesom at opsamle og begrave de Døde. Derfor dømte Mængden, opfyldt af Sorg over ynkelig omkomne og ubegravede Frænder og ophidset af Theramenes, der havde været Underanfører i Slaget, de fleste af de sejrrige Feltherrer fra Livet.

Medens Athenerne saaledes selv berøvede sig deres Feltherrer, satte Spartanerne atter Lysander i Spidsen for deres Flaade, og denne erholdt strax igjen rigelig Understøttelse af Cyrus, som derefter drog til sin syge Faders Hof. Vel havde Athenerne endnu en Flaade paa 180 Skibe, men af dens Anførere var kun Konon en saa vel duelig som velsindet Mand; de øvrige vare dels uduelige, dels Oligarcher. Begge Flaader lagde sig ved Hellesponten: Athenerne paa den evropæiske Side ved Ægospotamos, Spartanerne paa den asiatiske Side i Besiddelse af en god Havn (405). Athenerne tilbød flere Dage i Træk Lysander

Slag; da han ikke modtog det, begyndte de at gaa i Land og adsprede sig. Forgjæves advarede Alkibiades dem: da Lysander pludselig gjorde Angreb, var kun Konon beredt, men kunde ikke gjøre andet end redde sig selv med nogle faa Skibe; hele den øvrige Flaade blev erobret af Spartanerne, 3—4000 Fanger blev henrettede. Konon flygtede til Kong Evagoras paa Cypern, en persisk Vasal, men en Ven af Athenerne.

Athens sidste Værn var faldet; der var ikke andet tilbage end at forsvare Staden. Lysander nærmede sig langsomt: undervejs underkastede han sig den ene af Athens Forbundsfæller efter den anden og indsatte overalt Regeringer af 10 Mænd, tagne af de voldsomme Oligarcher. Alle Athenere i de underkastede Stæder sendtes til deres ulykkelige Hovedstad for at forøge Hungersnøden. Athen blev derpaa indesluttet: til Søs af Lysander, til Lands af hele den peloponnesiske Magt under begge Spartas Konger. I den belejrede Stad steg Hungersnøden bestandig højere, og endelig betroede Folket Theramenes at underhandle om Fred; men denne skjændige Oligarch blev tre Maaneder hos Lysander for ved Nøden at gjøre sine Medborgere villige til ethvert Vilkaar. Efter atter at være sendt til Sparta, hjembragte han Ephorernes Betingelser: „de lange Mure og Piræevs's Fæstningsværker skulde sløjfes, alle Skibe udleveres paa 12 nær, de Landsforviste tilbagekaldes; Athen skulde opgive Herredømmet over sine Forbundsfæller og anerkjende Spartas Hegemoni“. Nogle kjække Mænd vovede endnu at tale mod disse ydmygende Vilkaar, men mange vare allerede døde af Hunger, og man kunde ikke længere udholde Nøden. Athen overgav sig, og under Fløjtespil og Glædessange af Fjenden nedreves de stolte Værker fra Themistokles's og Perikles's Tid (404).

§ 4. De 30 Tyranner (404—403).

Den peloponnesiske Krig var endt med Spartas Overmagt og Athens Fald; men den havde ej blot været en Kamp om Herredømmet mellem Grækenlands to Hovedmagter, men ogsaa en Kamp mellem Oligarchi og Demokrati. I Athen havde der stedse bestaaet et oligarchisk Parti; men saa længe Magt og Lykke fulgte med Folkeherredømmet, havde det maattet skjule sin Misfornøjelse med Statsforfatningen.

Efter Athens Overgivelse blev det i Folkeforsamlingen foreslaaet, at man skulde overdrage Regeringen til 30 Mænd. Theramenes og Lysander satte ved Trusler Forslaget igjennem, og 30 af de ivrigste Oligarcher, tildels Landsforviste, kom i Spidsen for Staten. De betydeligste iblandt dem vare: Theramenes og Kritias. Den sidste var af en gammel og fornem Slægt, en Discipel af Sokrates, Philosoph og Digter, men herskesyg og grusom fremfor alle andre. Beskyttede af en spartansk Besætning førte de 30 en sand Rædselsregering; enhver Mand, der var mistænkt for demokratiske Grundsætninger og syntes dem farlig, blev henrettet eller forvist, og mange blev ryddede af Vejen for deres Rigdoms Skyld.

Et Forbund af saadanne Mænd kunde ikke længe bestaa: Theramenes fandt, at det gik for vidt og vilde sætte en Grænse for Voldsomhederne. Men Kritias lod ham gribe som Forræder, og Theramenes maatte tømme Giftbægeret. De omliggende Lande fyldtes imidlertid med atheniske Flygtninge; navnlig fandt de god Modtagelse i det mod Athen forhen saa fjendtlige Theben, der allerede følte Trykket af Spartas Overmagt. Herfra brød Thrasybulus ind i Attika i Spidsen for en lille Skare, som her snart voxede til en Hær. Han besatte derpaa Piræevs og slog Kritias, der faldt i Kampen. Derefter blev der

indledet Underhandlinger, Demokratiet blev gjenoprettet, og Amnesti tildelt Alle undtagen de 30 og nogle af deres Haandlangere (403).

Det Aar, der fulgte efter de 30's rædselsfulde Herredømme, er Udgangspunktet for en ny Tid for Athen. Statens udvortes Magt var knækket: Athen, der forhen bød over talrige Undersaatter, maatte nu selv følge Spartas Banner; men i det mindste var dog Frihed og Orden vendt tilbage i Attika, og med et rosværdigt Maadehold overholdt Folket den Oligarchiet indrømmede Amnesti.

Den Mand, der havde voldt sit Fædreland de største Ulykker, Alkibiades, var imidlertid død. Efter Slaget ved Ægospotamos havde han af Frygt for Spartanerne begivet sig til Pharnabazus og taget Bolig i Phrygien. Men paa denne Tid kom Cyrus tilbage til Lilleasien efter sin Faders, Kong Darius den Andens Død (404). Alkibiades saa ham forberede sig til Opstand mod sin Broder, den nye Konge, Artaxerxes den Anden Mnemon, og haabede ved at angive hans Planer igjen at kunne komme til at spille en Rolle. Men Cyrus og Lysander forekom ham og opfordrede Pharnabazus til at rydde ham af Vejen. Satrapens Folk stak Ild paa hans Bolig, og da han forlod den, dræbte de ham ved Pileskud.

§ 5. Sophisterne og Sokrates.

Under den peloponnesiske Krigs Larm blomstrede lige fuldt Kunster og Videnskaber i Athen. Sophokles og Evripides vedblev at lade deres Tragedier opføre til deres Død hen imod Enden af Krigen, og den største Komediedigter, Aristophanes, optraadte først efter dens Begyndelse. Ogsaa Philosophien havde nu flyttet sit Sæde til Athen. Men især strømmede i den sidste Halvdel af Aarhundredet Sophisterne

sammen til den Stad, hvor de fandt de ivrigste og lærvilligste Disciple.

I videre Betydning kaldte Grækerne alle vise og lærde Mænd Sophister; men efter sædvanlig Talebrug forstaar man derved de Mænd, som paa denne Tid for Betaling søgte at tilfredsstille den Trang til Dannelse, der ikke mere lod sig nøje med den gammeldags Undervisning i „Musik“ og Gymnastik. Sophisterne lærte navnlig Ungdommen den Kunst „at tale“ og vare tildels mere Veltalenhedslærere end Philosopher. De vare næsten alle Fremmede.

Sokrates var derimod en attisk Borger og gjorde ikke, som Sophisterne, Undervisningen til sin Næringsvej. Men han betragtede det som en hellig Opgave, at oplyse sine Medborgere, og søgte ved idelige Samtaler at drive dem til Erkjendelse af Sandheden. Han undersøgte ikke, som de tidligere Philosopher, Naturens Love, men lagde Grunden til Sædelæren. Men ved sin stadige Stræben efter at vise Folk det Utilstrækkelige i deres Kundskab vakte han Manges Fjendskab, og da desuden Aristophanes og andre Komediedigtere spottede ham som en Tilhænger af den nye Retning, kan man ikke undre sig over, at han blev anklaget for Fornægtelse af Statsreligionen og Ungdommens Fordærvelse. Dog vilde han næppe være bleven dømt fra Livet, hvis han ikke havde opbragt Dommerne mod sig ved sit hensynsløst frimodige Forsvar (399).

§ 6. De Titusindes Tog.

Cyrus den Yngre var allerede under sit Ophold ved det persiske Hof af Tissaphernes bleven anklaget for Forræderi mod sin Broder, Kong Artaxerxes den Anden, men var ved sin Moders Hjælp sluppen for Straf og vendt tilbage til Lilleasien. Her

arbejdede han nu af alle Kræfter paa at samle sig en Hær, især af Grækere, hvis store Fortrin han erkjendte og beundrede, og Øjeblikket var meget gunstigt for hans Plan. Thi ved den langvarige Krig vare mange Grækere blevne løsrevne fra det borgerlige Livs Sysler og vante til Krigshaandværket; de vare derfor meget villige til som Lejetropper at træde i den gavmilde Prinses Tjeneste. Saaledes lykkedes det Cyrus, under Paaskud af Krig mod Tissaphernes og uafhængige Bjærgfolk i Lilleasien, at samle en hellenisk Hær paa 13,000 Mand foruden 100,000 Asiatere. Grækerne indlod sig meget ugjærne paa det lange Tog ind i Asien: men da det ved Kunaxa i Babylonien (401) kom til Slag med Perserkongens uhyre Hær, sejrede de paa deres Fløj med største Lethed og angreb de flygtende Barbarer. Men imidlertid var Cyrus styrtet løs paa sin Broder og havde vel saaret ham, men var selv falden, overvældet af en stor Overmagt. Hans asiatiske Tropper opgav øjeblikkelig al Modstand, og da de sejrrige Grækere vendte tilbage fra Forfølgelsen, fandt de Alt forandret. De stod nu alene midt i det fjendtlige Rige og maatte tænke paa at komme hjem.

Efter at Perserne forgjæves havde opfordret dem til at overgive sig, sluttede de en Overenskomst med dem, og Tissaphernes paatog sig at føre dem tilbage. Toget gik ikke mod Vest ad den Vej, de vare komne, men over Tigris og mod Nord gjennem Assyrien. Men efter at de vare komne et Stykke frem, lod Tissaphernes med sædvanlig østerlandsk Nederdrægtighed Anførerne myrde, i den Tro, at de saa vilde være aldeles hjælpeløse. Fortvivlelsen greb ogsaa allerede de udmattede Krigere; men da traadte Atheneren Xenophon, Sokrates's Discipel, der som Frivillig deltog i Toget, frem og reddede sine Landsmænd. Han og nogle Andre valgtes til Anførere, og

ved sin Retsindighed, Klogskab, Kraft og Veltalenhed forstod han at gjøre sig til Sjælen i det Hele. Under idelige Kampe, først med Persernes forfølgende Hær, siden med Bjærgboerne, hvis Lande de drog igjennem, kom „de 10,000“ igjennem Armeniens kolde Højland til den helleniske Stad Trapezus, hvor de fandt Hvile. Derfra drog de, dels til Lands, dels til Søs ved Hjælp af de blomstrende og uafhængige græske Stæder paa Lilleasiens Nordkyst, til Thracien.

De 10,000's Tog midt igjennem Perserriget blottede først ret dettes Usselhed for Hellenerne; fra nu af indsaa de, at dette uhyre Rige uden stor Vanskelighed vilde kunne omstyrtes af deres kjække og øvede Krigere, og det varede ikke længe, før end de benyttede denne Erfaring.

§ 7. **Spartas Magt og Kampe** (indtil 379).

Spartas Forhold til Persien havde under den peloponnesiske Krig været venskabeligt, og Cyrus den Yngre havde ikke bidraget lidet til Lakedæmoniernes Sejr. Men den Understøttelse, som Sparta havde ydet Cyrus, bragte det nu i et fjendtligt Forhold til Perserkongen, og da Tissaphernes efter Slaget ved Kunaxa, belønnet med Cyrus's Værdigheder, kom tilbage til sit Satrapi og vilde gjøre det Herredømme over de græske Stater i Lilleasien gjældende, som Sparta i sine Forbund med ham og Cyrus havde tilstaaet dem, bad de truede Stæder Spartanerne om Hjælp. Disse følte sig nu stærke nok til selv at beherske alle Grækere og sendte (399) en Hær til Lilleasien, som de forstærkede ved at tage Levningerne af de 10,000 i deres Tjeneste. Tissaphernes og Pharnabazus, der slet ikke understøttede hinanden, kunde ikke modstaa dem, især efter at Kong Agesilaus var bleven deres Anfører.

Denne var dengang en Mand paa 40 Aar, halt og uanselig af Udvortes, men agtet som en fuldkommen Spartaner af den gamle Skole. Bedraget ved hans milde og ærbødige Væsen, troede Lysander at kunne herske i hans Navn og fulgte med ham til Lilleasien. Men den snilde Mand havde taget aldeles fejl af Agesilaus: denne tilsidesatte netop dem, Lysander anbefalede, og viste snart, at han ikke vilde lade sig lede af Andre. Lysander trak sig derfor tilbage, og Agesilaus slog Tissaphernes, der derpaa maatte bukke under for Parysatis's Had.

Perserne kunde ikke overvinde Spartanerne; men disses uretfærdige og voldsomme Adfærd mod andre Hellener blev deres Ulykke. Den første Stat i Grækenland, som aabenbart rejste sig imod dem, var Theben, og i stærk Modsætning til det gamle Had besluttede Athenerne enstemmig at hjælpe Thebanerne. Lysander faldt i et Slag i Böotien, og Ephorerne maatte nu kalde Agesilaus tilbage fra Asien: han maatte afbryde sin sejrrige Kamp og drog ad samme Vej som fordum Xerxes til Böotien. Thebanerne og deres Allierede stod ved Koronea. Kort før end det kom til Slag, modtog Agesilaus den Efterretning, at den spartanske Flaade var ødelagt ved Knidus af Konon og Pharnabazus; men for ikke at knække sine Troppers Mod, indbildte han dem, at Spartanerne havde sejret. Slaget ved Koronea var meget blodigt: Agesilaus beholdt Valpladsen; men de thebanske Hopliter aabnede sig med beundringsværdig Tapperhed en Vej igjennem hans Hær, og han kunde ikke gjøre andet end drage videre til Peloponnes (394).

Medens Sparta ikke havde nogen væsentlig Fordel af Landslaget ved Koronea, havde derimod Søslaget ved Knidus meget vigtige Følger. Konon og Pharnabazus sejlede med deres sejrrige Flaade fra Havn til Havn i det ægæiske Hav og modtoges overalt som

Befriere. Spartas Søherredømme faldt saaledes uden Modstand. Pharnabazus anerkjendte ifølge Konons Forestillinger Forbundsfællernes Uafhængighed og gav ham endog Penge til at gjenopbygge Athens lange Mure. Ved de Allieredes Hjælp fuldendtes Arbejdet hurtig, og med Rette hædrede Athenerne Konon, der havde gjort dem det muligt, igjen at hæve sig til selvstændig Betydning.

Spartanerne ansaa det nu for nødvendigt enten at ofre Magten i Asien eller i Evropa: de valgte det Første og tilbød Perserkongen at overlade ham de græske Stæder i Lilleasien. Athenerne stræbte derimod efter at gjenoprette deres gamle Søherredømme, og Forholdene vare saaledes blevne aldeles forandrede: det var nu Athenerne og ikke mere Spartanerne, der vare farlige for Perserne. Konon blev derfor fængslet af en Satrap i Lilleasien, og den snilde Spartaner Antalkidas blev i Susa enig om Fredsbetingelserne med den store Konge. „De græske Stæder paa Asiens Fastland og Cypern skulde tilhøre Kongen, og alle andre græske Stæder skulde være uafhængige undtagen Lemnos, Imbros og Skyros, der skulde tilbagegives Athen. Kongen vilde bekrige Enhver, der ikke antog disse Vilkaar". I Spidsen for en mægtig persisk, spartansk og syrakusansk Flaade viste Antalkidas sig derpaa i det ægæiske Hav, og Alle maatte finde sig i at antage den efter ham benævnte Fred (387).

Medens den første Bestemmelse i Antalkidas's Fred var aabenbart ydmygende for Hellas, kunde den anden ved første Øjekast synes ønskelig; thi enhver Stad i Grækenland satte Pris paa Uafhængighed. Men Sparta forklarede Uafhængigheden efter sin Fordel. Medens det ingenlunde faldt det ind at opgive sit eget Herredømme. var dets første Øjemed med denne Bestemmelse, at berøve Theben Forsædet i det böotiske Forbund. Forbundet opløstes, og i alle de før

af Theben afhængige Stæder indsattes oligarchiske og spartansksindede Regeringer. Spartanerne søgte saaledes at gjøre alle andre Stater i Grækenland saa ubetydelige, at de ikke kunde gjøre nogen Modstand mod deres Overmagt.

Ifølge denne Grundsætning sendte de bl. a. Tropper til den chalkidiske Halvø for at bekrige det mægtige Olynth, som havde bragt den største Del af Halvøen og Macedoniens Kyst under sit Herredømme. Da en Afdeling af disse Tropper holdt Rastdag udenfor Theben, benyttede nogle spartansksindede Mænd i denne Stad sig af Lejligheden til at tilrive sig Magten. Under en Fest, ved hvilken Borgen Kadmea var overladt til Kvinderne, førte de Lakedæmonierne ind i denne og kuede saaledes enhver Modstand i den overrumplede Stad. I Sparta blev man lidt betænkelig over denne Voldsdaad; men Agesilaus bevirkede dens Anerkjendelse, og et lille oligarchisk Parti regerede saaledes nu Theben under Beskyttelse af en lakedæmonisk Garnison. Toget mod Olynth blev derefter fortsat og denne Stad maatte snart bukke under for Spartas og Macedoniens forenede Magt.

§ 8. Epaminondas og hans Tid.

Aldrig havde Sparta haft et saa udstrakt Herredømme til Lands som i 379, og aldrig havde dets Forbundsfæller været mere afhængige. Men ved sin vilkaarlige Fremfærd og Forbindelser med udenlandske Magter som Persien og Macedonien, havde det plettet sit Navn og vakt almindeligt Had i Hellas. Især var Forbitrelsen stærk i Theben, hvor nogle faa Mænd med Grusomhed vedligeholdt deres Herredømme. Da lykkedes det (i December 379) en lille Skare af landflygtige Thebanere under Anførsel af Pelopidas, en rask ung Mand af fornem og rig Familie, at komme

ubemærket ind i deres Fædrestad og ved Hjælp af nogle Venner i Byen i én Nat at rydde Magthaverne af Vejen. Ved Dagens Frembrud samlede Folket sig med Jubel om sine Befriere, og man var allerede i Færd med at storme Kadmea, da den lakedæmoniske Besætning overgav Borgen imod fri Afmarche.

Theben rustede sig derpaa af alle Kræfter og fandt Understøttelse hos Athen. De altid gode thebanske Soldater blev ved stadig Øvelse endnu bedre; 300 udvalgte Hopliter dannede den saakaldte hellige Skare. Sjælen i det Hele var Epaminondas. Denne Mand, af en gammel, men ikke rig Familie, var ældre end Pelopidas, men havde hidtil ikke deltaget i det offentlige Liv. Han havde ikke blot, som alle hans Landsmænd, udviklet sit Legeme, men ogsaa, hvad der i Theben var sjældent, sin Aand: han var udmærket som Musiker, Philosoph og Taler. Uden Ærgjerrighed, af en mild og maadeholden Karakter, havde han ikke villet deltage i Tyrannernes Mord; men da hans Fædrestad derefter behøvede alle sine Sønners Kræfter, var han fremtraadt og fordunklede snart alle andre. Den ædle Pelopidas erkjendte hans Overlegenhed og misundte ham aldrig den første Plads.

Ledet af disse to Mænd modstod Theben Spartanernes gjentagne Indfald i Böotien og fik snart Magten i dette Land. Til sidst sendte Spartanerne atter Antalkidas til Persien og klagede over, at den af den store Konge paabudte Fred var brudt. Perserne forlangte dennes Gjenoprettelse, og Athenerne, som ikke mere frygtede Spartanerne, vare nu tilbøjelige til at gaa ind derpaa. Der aabnedes saaledes Fredsforhandlinger i Sparta (371). Sparta og Athen blev enige om at dele Hegemoniet; deres Forbundsfæller skulde være uafhængige og ikke bundne til Deltagelse i fælles Foretagender. Men da Epaminondas ikke vilde opgive Thebens Herredømme over de böotiske Stæder,

ja endog sammenlignede det med Spartas Forhold til sine Periøker, afbrød Agesilaus forbitret Underhandlingerne, og Theben blev alene udelukket fra Freden med Sparta.

Overalt i Grækenland ventede man, at det ene staaende Theben snart vilde bukke under for Spartas Magt, og da den spartanske Konge Kleombrotus i Sommeren 371 rykkede ind i Böotien og lejrede sig ved Levktra, kunde Epaminondas kun med Nød og næppe bevæge sine Landsmænd til at møde de overlegne Fjender i aaben Mark. Men Slaget ved Levktra fik et aldeles uventet Udfald. Da Epaminondas vidste, at Spartanerne selv altid stod paa højre Fløj, samlede han paa sin venstre Fløj alle sine bedste Tropper med den hellige Skare under Pelopidas i Spidsen. Den øvrige Del af sin Hær lod han blive længere tilbage, saa at den saa godt som slet ikke kom i Kamp med Spartanernes Forbundsfæller. De navnkundige spartanske Hopliter, der næsten ansaas for uovervindelige, og de ved Epaminondas's Kunst indøvede Thebanere kæmpede med haardnakket Tapperhed; men Kleombrotus faldt, og endelig maatte Spartanerne vige. Ved at forlange Vaabenhvile til at begrave deres Døde aflagde de den i Grækenland almindelig anerkjendte Tilstaaelse af at være overvundne.

Som et Lyn fra klar Himmel kom Budskabet over Spartanerne, der netop vare sysselsatte med en Fest; men Ephorerne paabød Rolighed: man afbrød ikke Festen, og de Faldnes Slægtninge ytrede kun Glæde og Stolthed. 400 spartanske Borgere vare faldne; men de 300, der havde overlevet Nederlaget, skulde efter Loven udelukkes fra al borgerlig Ære. Da foreslog Agesilaus for denne Gang at lade Loven hvile: Tabet af endnu flere Borgere kunde ikke taales.

Uhyre var Virkningen af Slaget ved Levktra: det berøvede pludselig Sparta al Indflydelse udenfor Isthmen

og rystede dets Magt i Peloponnes i dens Grundvold. I mange Stæder styrtedes de spartansksindede Oligarchier, og de arkadiske Landsby-Stammer, som hidtil vare vante til at søge Bytte under Spartas Banner, sluttede sig sammen til et arkadisk Forbund.

I Efteraaret 370 rykkede Epaminondas ind i Peloponnes for at støtte alle disse Bevægelser. Da Argiverne, Arkaderne og Eleerne sluttede sig til Thebanerne og deres Forbundsfæller, saa han sig i Spidsen for en Hær paa 50,000 Mand og drog med denne ind i Lakonien. Hvilken Omvæltning! De endnu for $1^1/_2$ Aar siden saa mægtige Spartanere, hvem Mure om deres Stad altid havde forekommet aldeles unødvendige, kunde nu ikke hindre, at deres Land blev oversvømmet af Fjender og udplyndret. Dog vovede Epaminondas ikke at storme den af Naturen stærkt befæstede Stad, men drog tilbage til Arkadien efter at have hærjet Landet lige til Sydkysten.

Ved dette Tog havde Epaminondas i høj Grad ydmyget de stolte Spartanere; men ved to andre Foretagender søgte han for stedse at hindre Gjenoprettelsen af deres Magt. For det første befordrede han af alle Kræfter det nye arkadiske Forbund og Grundlæggelsen af dets Hovedstad Megalopolis. En Mængde Landsbybeboere i det sydvestlige Arkadien flyttede sammen til den nye store Stad, som fik et Omfang af $1^1/_4$ Mil og et stort Landskab. Dernæst grundede han Staden Messene paa og ved Bjærget Ithome og samlede der de rundt om i Verden adspredte Messeniere, der siden den peloponnesiske Krig ogsaa havde mistet Navpaktus. Den nye Stad blev udmærket befæstet og fik et stort og frugtbart Landskab. Ogsaa alt Land Vest derfor blev befriet, og en Mængde hidtilværende Periøker og Heloter blev frie Messeniere.

For at bringe alt dette i Stand havde Epaminondas egenmægtig beholdt Anførselen flere Maaneder

over den lovbestemte Tid; men ved sin Tilbagekomst til Theben fik han let Tilgivelse, da han ved sin Lovovertrædelse havde hævet sit Fædreland til Grækenlands første Magt. Sparta havde imidlertid under sin største Nød henvendt sig til Athen, og de to gamle Modstandere havde sluttet et Forbund for at standse Thebens truende Overmagt.

Imedens Epaminondas saaledes befæstede Thebens Magt i Peloponnes, virkede Pelopidas især i Thessalien. Dette Lands mægtige Hersker, Tyrannen Alexander af Pheræ, opbragte ved sin Grusomhed Alle imod sig, og det Meste af Landet gav sig under Thebens Beskyttelse. Ogsaa Macedonien, hvor der rasede blodige Tronstridigheder, erkjendte Thebens Hegemoni, og Pelopidas førte blandt andre Gisler paa Macedonernes Troskab Kongesønnen Philip til Theben. Senere blev Pelopidas fangen af den troløse Alexander, men igjen befriet af Epaminondas. I Aaret 364 gjorde han sit sidste Tog til Thessalien, og det kom til Slag med Alexander ved Højene Kynoskephalæ. Da Pelopidas fik Øje paa Tyrannen, styrtede han forbitret løs paa ham, men faldt omringet af Fjender. Hans Hær vandt en fuldstændig Sejr; men stor var Sorgen over den ædle Helts Død saa vel blandt Thebanerne som Thessalerne.

Imidlertid begyndte nogle af Thebens Forbundsfæller igjen at løsrive sig fra dets Hegemoni, og til sidst fandt Epaminondas det nødvendigt, igjen at gjøre et Tog til Peloponnes. I Spidsen for hele den nordgræske Styrke rykkede han frem til Tegea, hvor de sydlige Arkadere, Messenierne og Argiverne forenede sig med ham. Ved Mantinea samlede Spartanerne, Athenerne og flere af de nordligere Peloponnesiere sig, og en Mil Syd for denne Stad kom det til Kamp imellem de to store Hære (362). Epaminondas anvendte sin fra Levktra bekjendte skjæve Slagorden og

trængte paa venstre Fløj uimodstaaelig frem i Spidsen for sine böotiske Hopliter. Allerede havde han drevet de lige over for staaende Spartanere og Mantineere paa Flugt, da han blev dødelig saaret. Det uhyre Tab lammede aldeles hans sejrrige Hær: den opgav al Forfølgelse, og Sejren blev saaledes ikke af stor Betydning. Ved en strax efter afsluttet Fred blev Alt som før; men Spartanerne, der ikke vilde erkjende Messeniens Uafhængighed, deltog ikke i Freden og stod fra nu af uden Venner og Forbundsfæller. Den 80-aarige Agesilaus drog til Ægypten, for som Anfører for græske Lejetropper at vinde Penge til sit Fædrelands Gjenoprejsning; en ny indfødt Konge fik Magten ved hans Hjælp og lønnede ham rigeligt; men paa Vejen til Kyrene, hvorfra han vilde sejle hjem, døde den virksomme Olding.

Spartas Magt var aldeles knækket; Theben stod vel endnu i Spidsen for mange Forbundsfæller og havde en langt større Overmagt i Böotien end nogensinde før; men det havde mistet sine eneste betydelige Mænd og opbragt den almindelige Stemning imod sig ved at tilintetgjøre flere forhen selvstændige böotiske Stæder, navnlig det gamle Orchomenus, som imod Epaminondas's Vilje var blevet ødelagt; Athen havde rigtignok et større Søherredømme end nogensinde siden den peloponnesiske Krig; men dets Magt var meget lidt befæstet og dets gamle Kraft var borte.

§ 9. Philip af Macedonien.

Philip af Macedonien, som i Theben havde tilegnet sig hellenisk Dannelse og Epaminondas's Krigskunst, blev Konge kort efter 360. Macedonien var ved hans Tronbestigelse i den største Nød og paa alle Sider omgivet af Fjender. Men Philip forstod at skille sig af med dem: han kjøbte Thracerne

bort og slog Illyrerne, hvem han ej blot fratog deres Erobringer, men endog en Del af deres eget Land. Med stort Talent dannede han sine raa og haardføre Macedonere til udmærkede Soldater; berømt blev især hans tætsluttede Phalanx af Fodfolk, væbnede med lange Lanser.

Saa snart Philip saaledes havde befæstet sit Herredømme, tænkte han paa at udvide det. Allerede 357 indtog han Amphipolis, idet han indbildte Athenerne, at det var til dem, han erobrede det; men medens de ventede paa, at han skulde overgive dem Staden, erobrede han endog Potidæa fra dem og overgav det til Olynthierne, for at vinde disse for sig. Thi for Øjeblikket var det ham om at gjøre, ikke at blive hindret i at udbrede sit Herredømme fra Amphipolis over det guldrige Land Østen for Strymon. Han anlagde her Staden Philippi og bearbejdede Minerne med stor Fordel.

Athenerne maatte finde sig i at blive saaledes bedragne; thi paa samme Tid udbrød den farlige Forbundsfællekrig, der optog alle deres Kræfter. Deres 20 Aar før vel ansete Hegemoni var allerede blevet forhadt; thi de anvendte det mere til deres egen end til Forbundets Fordel, og deres Hære, som nu for største Delen bestod af uregelmæssig lønnede Lejetropper, gjorde sig betalte ved røversk Opførsel mod Forbundsfællerne. De mægtigste af disse: Byzantium, Chios, Kos og Rhodus traadte derfor ud af Forbundet, og da Athenerne vare uheldige i deres Forsøg paa at tvinge dem, fulgte snart flere Stæder deres Exempel. Til sidst maatte Athenerne slutte Fred og erkjende de 4 Stater for uafhængige (355).

Kort før end Forbundsfællekrigen var endt, var der udbrudt en ny indre Krig i Grækenland, den usaligste af alle, skjønt den bærer Navnet: den anden hellige Krig. Thebanerne, som ved deres Ind-

flydelse i Thessalien beherskede de fleste Stammer i det amphiktyonske Raad, havde begyndt at benytte dette til politiske Øjemed. Saaledes havde det allerede tidligere idømt Sparta en betydelig Pengebøde formedelst Kadmeas Besættelse, og en lignende paalagde det nu Phokierne, der fra gammel Tid af vare Thebanernes Fjender og nylig havde løsrevet sig fra deres Forbund, under Paaskud af, at de havde tilegnet sig hellig Grundejendom. Da Phokierne, ligesom tidligere Sparta, hverken kunde eller vilde betale Bøden, beredte de sig til Modstand og besatte, ifølge deres gamle Ret til Delphi, Helligdommen. Thebanerne opfordrede nu de omboende Folk til at hjælpe Guden, og en amphiktyonsk Hær angreb Phokierne. Da disse ikke ved egne Kræfter kunde modstaa Overmagten, angreb de Tempelskattene og kunde saaledes samle talrige Skarer af Lejetropper. Snart trængte de endog ind i Thessalien; men her stødte de sammen med Philip, som var kaldt til Hjælp af Alevaderne. Efter flere Kampe sejrede Philip i et Hovedslag og vilde allerede trænge igjennem Thermopylæ, da han blev standset af Athenerne, som endelig havde faaet Øjnene op for den truende Fare og ilede derhen med en Flaade (352).

Der var nemlig opstaaet en Mand i Athen, som gjorde det til sit Livs Opgave at standse Macedonerkongens Fremgang og bevare sit Fædrelands Frihed. Det var den store Taler og Statsmand Demosthenes. Som Perikles revsede han Folket uden Frygt og viste det, hvor dybt det stod under sine kraftige Forfædre. Athens Borgere gik nu meget ugjærne i Krig; de vilde nødig forlade deres By, hvor Privatlivet langt mere end i den gamle Heltetid var forfinet og overdaadigt. Lejetropper traadte derfor nu sædvanlig i Borgernes Sted; men endog at skaffe Løn til disse var meget vanskeligt. Thi man bekvemmede sig nødig

til Indkomstskat, og Overskuddet af de ordentlige Indtægter anvendtes til de religiøse Fester, bl. a. til Uddelingen af to Oboler til enhver i disse deltagende Borger (Theorika). Demosthenes arbejdede nu paa at bevæge sine Medborgere til personlig Tjeneste, til Betaling af Indkomstskat og til Theorikas Anvendelse til Krigen. Men et mægtigt Fredsparti modsatte sig hans Bestræbelser, og til dette hørte bl. a. den for sin Tapperhed, Sædelighed og strænge Levemaade højt ansete Phokion. Det var derfor kun sjælden, at Athenerne traadte saa kraftigt op, som da de standsede Philip ved Thermopylæ.

Den snilde Konge fik saaledes Ro til at befæste sit Herredømme i Thessalien og angreb derpaa Olynth. Vel sendte Athenerne flere Gange Hjælp; men deres uduelige Feltherrer udrettede ikke meget, og den ene efter den anden af de talrige chalkidiske Stæder blev ødelagt. Til sidst faldt Olynth selv, tildels ved Forræderi. Den blomstrende Stad blev jævnet med Jorden, dens Indbyggere solgte som Slaver.

Philips Stræben gik nu ud paa at trænge ind i Mellemgrækenland, hvorhen Thebanerne indkaldte ham mod Phokierne. Han søgte derfor at vinde Athenerne for sig, og ved Hjælp af Taleren Æschines og andre Fredsvenner lykkedes det ham at bevæge dem til en Fred, hvorefter Enhver skulde beholde hvad han havde (346). Derefter drog han igjennem Thermopylæ og besatte Phokis uden Modstand. De sammenkaldte Amphiktyoner udelukkede Phokierne af Raadet og gav deres Plads til Philip. De phokiske Stæder blev ødelagte; de Indbyggere, der ikke vare udvandrede, skulde bo i smaa Landsbyer og betale en aarlig Skat til Templet i Delphi.

Efter at Philip derpaa i nogle Aar igjen havde udbredt sin Magt i Macedoniens nordligere Nabolande, gav en tredje hellig Krig ham endelig Lej-

lighed til at naa sit Hovedformaal, Grækenlands Undertvingelse. Ved Amphiktyonernes Møde i Delphi 339 anklagede nemlig Æschines, der var en af Athens Forbunds-Sendemænd, Indbyggerne i den lokriske Stad Amphissa for Helligdomsbrøde, fordi de havde gjenoprettet Havnen Kirrha og opdyrket en Del af den omliggende Slette. Philip, som nu gjennem de mange thessaliske Stammer havde den største Indflydelse i Raadet, blev valgt til Gudens Forsvarer, og under dette Paaskud rykkede han i Spidsen for en stor Hær igjennem Thermopylæ ind i Phokis, hvor han besatte og befæstede Elatea. Det var nu aabenbart, at han havde mere i Sinde end at straffe Amphissa, og opflammede af Demosthenes anspændte Athenerne alle Kræfter for at redde Grækenlands Frihed. Alle vaabendygtige Mænd rykkede ud, og Demosthenes ilede til Theben for at vække denne Grækenlands anden Stad til samme Begejstring. Forgjæves opfordrede Philips Sendebud Thebanerne til Forbund mod deres gamle Fjende, Athen; Demosthenes henrev Alle, og de to helleniske Hovedmagter forenede sig til den afgjørende Kamp for Friheden. Flere andre Grækere sluttede sig til dem, og i Begyndelsen vandt de nogle Fordele; men i det afgjørende Slag ved Chæronea (338) sejrede den store Feltherre med sine krigsvante Tropper. 1000 atheniske Borgere og hele den thebanske hellige Skare vare blandt de Faldne.

Athenerne beredte sig nu til at forsvare deres Stad; men da Philip tilbød dem Fred paa taalelige Vilkaar, modtog de hans Forslag. De fik deres Fanger tilbage uden Løsepenge, men maatte erkjende Macedoniens Hegemoni. Haardere var det efter Slaget indtagne Thebens Skæbne: dets Fanger blev solgte; det fik en macedonisk Besætning og mistede sit Herredømme i Bøotien, hvor Orchomenus og andre af det ødelagte Stæder snart igjen rejste sig af deres Ruiner.

Philip drog derpaa til Peloponnes, hvor alle Stater, med Undtagelse af Sparta, underkastede sig og efter hans Opfordring sendte Tillidsmænd til Korinth. Her bekjendtgjorde han sin Hensigt, at drage mod Persien, og blev udnævnt til Anfører for hele den helleniske Styrke, der i Forbindelse med Macedonerne skulde udføre denne allerede længe i Grækenland nærede Tanke. Derpaa drog han hjem for at træffe alle Forberedelser til den store Krig.

Men i sit Hjem havde han sine bitreste Fjender. Hans Hustru Olympias, en Prinsesse fra Epirus, der afledte sin Herkomst fra Achilles, var en vild, lidenskabelig Kvinde, hengiven til bacchantisk Sværmeri og hemmelige Trolddomskunster. Hun havde skjænket Philip en Søn, Alexander, og en Datter, Kleopatra, men blev nu tilsidesat for yngre Medhustruer. Forbitret flygtede hun til sin Broder, Kong Alexander af Epirus, og forsøgte at ophidse denne mod Philip. Men da Philip tilbød sin Svoger, at give ham sin Datter Kleopatra til Ægte, modtog den af Macedoniens Magt afhængige Fyrste med Glæde Forslaget. Brylluppet højtideligholdtes med største Pragt; men midt under Festens Larm blev Philip myrdet af en af sine Drabanter, Pavsanias, der vilde hævne en personlig Fornærmelse, men maaske ogsaa var et Redskab for Olympias (336).

Persiens Erobring blev saaledes forbeholdt hans store Søn; men inden vi gaa over til dennes Historie maa vi først omtale de forudgaaende Begivenheder i det Rige, der snart skulde blive hans Bytte. Den blodtørstige og vellystige Tyran Ochus, der efter sin Fader Artaxerxes den 2den havde antaget Navnet Artaxerxes den tredje, havde dæmpet flere Oprør og til sidst undertvunget Ægypten, som i lang Tid havde været uafhængigt. Efter at han og kort efter hans Søn var ryddet af Vejen, blev Darius den tredje

Kodomannus, en Efterkommer af Darius Nothus, sat paa Tronen (336). Darius Kodomannus var en velsindet Mand; men uagtet Perserrigets udvortes Magt var større end nogle Aar tidligere, var det dog i sit Indre saa slappet og opløst, at det ikke mere kunde reddes.

§ 10. Alexander den Store.

Alexander var ved sin Faders Død 20 Aar gammel. Af Naturen udrustet med Skjønhed og herlige Anlæg, opdraget af den store Philosoph Aristoteles, tidlig begejstret for helleniske Digtere, især Homer, og fordums hellenisk Storhed, havde han allerede ved Chæronea vist sig som Helt og bidraget meget til Sejren. I Philips sidste Aar havde Forholdet mellem ham og hans Søn ikke været godt; thi Alexander var sin Moder hengiven.

Philips Død vakte en almindelig Glæde i Grækenland, Demosthenes hævede atter sin Stemme, og overalt var man i Færd med at rejse sig mod Macedonernes Herredømme. Men Alexander ilede strax mod Syd, afvæbnede alle ved sin Hurtighed og sammenkaldte en Forsamling i Korinth, hvor han blev erkjendt for sin Faders Efterfølger som Hellenernes Fører mod Perserne. Men inden han drog saa langt bort fra sit Rige, maatte han indgyde de omboende Barbarer, der allerede havde begyndt at røre sig, Skræk for sine Vaaben. Han banede sig derfor, trods Thracernes Modstand, Vej over Hæmus, trængte frem lige til Donau og bragte flere hidtil uafhængige Stammer under sit Overherredømme.

Imidlertid havde et falskt Rygte om hans Død igjen sat Grækerne i Bevægelse, og Thebanerne, som mere end alle andre følte Trykket af det fremmede Herredømme, havde aabenbart gjort Opstand og be-

lejrede Besætningen paa Kadmea. Men pludselig stod Alexander med 30,000 Mand for deres Mure. Han lovede dem Tilgivelse, naar de vilde underkaste sig; men uagtet alle andre Grækere lod dem i Stikken, besluttede de at vove den ulige Kamp. Da stormede Macedonerne Staden og anrettede et skrækkeligt Blodbad. Alexander overlod det derpaa til sine Forbundsfæller: Phokierne, Platæerne og andre Bøotere, at bestemme deres Dødsfjenders Skæbne. Den blev forfærdelig: det ældgamle Theben blev jævnet med Jorden, Landet blev delt imellem Nabostæderne, 30,000 Mennesker solgtes som Slaver. Det afskrækkende Exempel bragte alle andre Grækere til ydmyg Underkastelse, og Alexander, der higede efter Kampen i Østen, ilede med at tilgive dem.

I Foraaret 334 var endelig Alt beredt til det store Tog, og Alexander drog ud med 30,000 Mand Fodfolk og 5000 Ryttere. Til at styre og beskytte Macedonien efterlod han den kloge Antipater med en mindre Styrke; selv bortskjænkede han alle sine Ejendomme og satte alt sit Haab til hvad han vilde vinde ved Sværdet. Hans Næstkommanderende var Parmenion; dennes Søn Philotas var Anfører for de macedoniske Riddere. Lette Tropper fra Thracien og de andre afhængige Lande ledsagede de sværtvæbnede Macedonere og Grækere. Saaledes drog Hæren til Hellesponten, hvor Skibe førte den over til Asien. Alexander besøgte Iliums Ruiner, hvor han ofrede til Guderne og hædrede sin Stamfader Achilles's Minde; derpaa gik han imod den persiske Hær, der havde opstillet sig paa den højre Bred af Floden Granikus og bestod af 20,000 Ryttere og ligesaa mange sværtvæbnede Grækere.

Forgjæves havde Grækeren Memnon raadet til at undgaa Slag, ødelægge Landet og saaledes bringe Alexander i Nød, medens man skulde ophidse Græ-

kerne i Evropa og ved sin overlegne Flaade afskære Forbindelsen med Macedonien. De persiske Satraper i Lilleasien vilde ikke følge den forhadte Grækers Raad, men oppebiede Alexanders Angreb. I Spidsen for sine Ryttere styrtede denne sig i Floden og midt ind i det vildeste Haandgemæng; angrebet af flere fornemme Persere, kom han i den yderste Livsfare, men blev reddet af en af sine Officerer, Klitus. Macedonerne vandt en fuldstændig Sejr. Efter Slaget sendte Alexander 300 persiske Rustninger til Athen som en Gave til Pallas Athene, med den Indskrift: „Alexander, Philips Søn, og Hellenerne, undtagen Lakedæmonierne, fra Barbarerne i Asien“.

Efter Slaget ved Granikus drog Alexander mod Syd langs Lilleasiens Vestkyst, hvor den ene Stad efter den anden overgav sig til ham. Memnon gik ombord paa Flaaden, underkastede sig flere af Øerne ved Lilleasiens Kyst og tænkte paa at føre Krigen over til Evropa, da Døden bortrev ham. I ham mistede Perserne deres eneste dygtige Anfører, Alexander sin farligste Modstander.

Alexander var imidlertid draget igjennem Lycien og Pamphylien og havde banet sig Vej til Phrygien. Kun en Del af Hæren havde ledsaget ham paa dette besværlige Tog; men i Foraaret 333 samlede han igjen alle sine Tropper i Gordium: Forstærkninger fra Macedonien erstattede de efterladte Besætninger. Efter at have løst den gordiske Knude med Sværdet, drog han igjennem Kappadocien til Cilicien, hvis snævre Indgang den persiske Besætning fejgt havde forladt. Sygdom i Tarsus og det vigtige Lands Besættelse opholdt ham nogen Tid.

Imidlertid havde den store persiske Rigshær samlet sig paa Syriens Sletter, den bedste Kampplads for dens talløse Skarer af Ryttere og Letvæbnede, og Alexander var allerede draget frem til de syriske

Porte for at gaa dem i Møde, da han til sin store Forbavselse erfarede, at Perserne igjennem de nordligere amaniske Porte havde begivet sig ind i Ciliciens snævre Dale og stod ved Issus, som han nylig havde forladt. Ved deres uhyre Overmagt vilde de afskære den lille macedoniske Hær fra Tilbagevejen, men snart saa de den uforsagt rykke imod sig. Det persiske Rytteri og de græske Lejetropper gjorde tapper Modstand; men da Alexander i Spidsen for sine Riddere og sin Livvagt banede sig Vej til Perserkongens Stridsvogn, frygtede denne for sin personlige Sikkerhed og trak sig ud af Kampen. Snart opløste Alt sig i en vild Flugt, og Darius standsede først paa hin Side Evphrat. Hans Moder, Hustru og Børn faldt i Alexanders Hænder, snart ogsaa hele hans Hof, som han havde efterladt i Damaskus.

Vejen til det indre Asien stod nu aaben; men Alexander vilde først lægge en sikker Grundvold for dets Erobring ved at bemægtige sig hele Søkysten og derved tillige den for hans Forbindelse med Hjemmet farlige Flaade. Hans Vej gik derfor gjennem Phønicien, hvor Alt underkastede sig undtagen Tyrus, som i Tillid til sin Beliggenhed og sin Flaade ikke vilde tillade Macedonerne at betræde Øen. Det gamle Tyrus paa Fastlandet blev opgivet; men den stærkt befæstede Stad paa Øen forsvarede sig i 7 Maaneder. I Begyndelsen havde Alexander intet andet Middel til at naa den end at opkaste en Dæmning tværs igjennem Havet; men snart fik han ved de andre phøniciske Stæders og Cyperns Flaader Overmagten til Søs, og efter at saa vel Belejringen som Forsvaret var ledet med største Kraft og hidtil ukjendt Kunst, faldt endelig den stolte Stad (332). Et skrækkeligt Blodbad og Salget af de fleste Indbyggere straffede den haardnakkede Modstand.

Efter at have afvist Darius's Fredstilbud drog Alexander gjennem Palæstina til Ægypten. Dette Land underkastede sig uden Sværdslag; thi den persiske Besætning var for svag til at gjøre Modstand, og Ægypterne saa i Macedonerne Befriere fra det forhadte persiske Aag. Alexander lagde her Grunden til den helleniske Søstad Alexandria, som skulde danne et Bindeled mellem Ægypten og Grækenland. Han vandt Ægypterne ved sin Ærbødighed mod deres Guder og gjorde endog et Tog gjennem Libyens Ørken til Ammons Helligdom. Rygtet gik siden, at det højt ansete Orakel havde erklæret ham for Gudens Søn.

I Foraaret 331 brød Alexander op fra Ægypten og drog gjennem Assyrien og Mesopotamien mod den nye store Rigshær, som Darius havde samlet. Paa Gavgamelas Sletter i Assyrien, imellem Staden Arbela og det gamle ødelagte Ninive, stod det afgjørende Slag mellem Persernes Hundredetusinder og Alexanders Hær, der uagtet de hjemme fra modtagne Forstærkninger næppe talte 50,000 Mand. Som sædvanlig bukkede Barbarernes Mængde under for hellenisk Krigskunst, og Darius flygtede ilsomt til Ekbatana. Alexander derimod drog først til Babylon, hvor han holdt sit Indtog under Folkets Jubel. Ogsaa her ærede han de Guder, som Perserne havde foragtet, og gjenoprettede de af dem forstyrrede Helligdomme. Sine sejrrige Soldater tillod han i nogen Tid at hengive sig til den rige og yppige Stads Nydelser. Derpaa faldt Susa og Persepolis med deres af alle Perserkonger sammenhobede umaadelige Skatte uden Modstand i hans Hænder. Persepolis maatte som Persernes egentlige Hovedstad lide Straffen for deres fordum i Grækenland øvede Voldsgjerninger: den rige Stad blev plyndret og dens herlige Paladser tildels

opbrændte. Derimod ærede Alexander Cyrus's Grav i Pasargadæ.

I Foraaret 330 drog han derpaa igjen imod Darius; men da han kom til Ekbatana, var den ulykkelige Perserkonge atter flygtet mod Nordøst. Alexander ilede med at forfølge ham, men erfarede snart, at Satrapen i Baktrien, Bessus, og andre af hans Ledsagere havde gjort Oprør mod ham og førte ham med sig i Lænker. Med uhyre Hurtighed fortsatte Alexander sin Forfølgelse og naaede tilsidst den døende Konge, hvem Bessus havde gjennemboret, idet han lod ham tilbage. Saaledes endte den sidste af de achæmenidiske Konger, der i over 200 Aar havde behersket Verdens mægtigste Rige: Alexander lod ham begrave mellem hans Forfædre og optraadte fra nu af mere som hans Efterfølger paa Persiens Trone end som en fremmed Erobrer. Han begyndte at vise sig for Østerlænderne i persisk Dragt og omgivet af den store Konges Pragt, forsamlede de persiske Store omkring sig og delte Magten i de erobrede Lande mellem dem og de macedoniske Hærførere. Kun ved saaledes at knytte det Nye til det Bestaaende var det muligt at vedligeholde Herredømmet i det umaadelige Rige, og det var Alexanders store Plan, at sammensmelte Asiatere og Hellener til ét Folk. Men man kan ikke undre sig over, at disse Bestræbelser maatte mishage hans Soldater, og at navnlig de macedoniske Store ikke syntes om at stilles lige med de af dem undertvungne Barbarer.

Imidlertid undertvang Alexander Bjærgfolkene Syd for det kaspiske Hav og drog derpaa videre frem for at erobre de østlige Satrapier, i hvilke Bessus søgte at opkaste sig til Konge. Toget gik gjennem Parthien, Arien, Arachosien indtil Foden af den høje indiske Kaukasus. Overalt befæstede Alexander sit Herredømme og anlagde macedoniske og

græske Kolonier, der fik hans Navn, paa de Steder, som han med sit mageløse Blik erkjendte som de heldigste. Det ariske og det arachosiske Alexandria ere endnu betydelige Stæder (Herat og Kandahar). Paa dette Tog viste sig for første Gang de sørgelige Følger af den mellem Kongen og hans macedoniske Adel opkomne Misforstaaelse. Den stolte Philotas, som allerede tidligere havde paadraget sig Alexanders Vrede, fortav i flere Dage en til ham angivet Sammensværgelse mod Kongens Liv og vakte derved stærk Mistanke mod sig selv. Anklaget for Hæren af Alexander, tilstod han paa Pinebænken, at ikke blot han, men ogsaa hans Fader havde lagt Raad op imod Kongen. I Følge denne ved Pinslerne fremtvungne Bekjendelse blev Philotas henrettet og den 70aarige Parmenion, der var ladt tilbage i Ekbatana, hemmelig ryddet af Vejen.

Derefter drog Alexander over den snedækte indiske Kavkasus ind i Baktrien og, da Bessus flygtede mod Nord, derfra over Oxus ind i Sogdiana. Kongemorderen blev her forladt af sine Folk og fanget af Alexander, der senere lod ham dømme og korsfæste paa østerlandsk Vis. Floden Jaxartes blev Grænsen for det macedoniske ligesom før for det persiske Rige, og ved den rejste sig det yderste Alexandria; men Alexander maatte tilbringe to Aar i disse Egne og med frygtelig Strænghed hærje det rige Land, før end han kunde faa sit Herredømme over det ret befæstet. I Sogdianas Hovedstad, Marakanda, var det at han i et Drikkelag, henrevet af rasende Forbitrelse, dræbte Klitus, som haanede ham lige i hans Øjne; Fortvivlelse greb ham strax efter Forbrydelsen, og i 3 Dage jamrede han uden Søvn og Næring over Vennens Tab.

Efter en Række besværlige Kampe mod de Vest for Indus boende Indere, gik Alexander over Floden

og angreb Kong Porus, den mægtigste Fyrste i Femflodlandet. Denne blev fanget efter en haardnakket Kamp ved Floden Hydaspes, i hvilken især Indernes talrige Elefanter bragte Macedonerne i stor Fare, men fik under Alexanders Overherredømme sit Land udvidet tilbage. Ved Hydaspes anlagdes Staden Bucephalæ, opkaldt efter Alexanders i Slaget dræbte Stridshingst Bucephalus. Toget gik videre frem igjennem det stærkt befolkede og kultiverede Land; men ved Hyphasis blev Alexander standset af sine udmattede Krigere. Han maatte saaledes opgive sin æventyrlige Opdagelseslyst, for hvilken Rygtet om det rige Gangesland, den ægte brahmanske Kulturs Sæde, var i høj Grad tiltrækkende, og som først i det østlige Ocean saa sin naturlige Grænse.

Men i det mindste vilde Alexander dog underkaste sig Induslandet. Han selv med en Del af Hæren indskibede sig derfor paa en imidlertid samlet og bygget Flaade, der sejlede ned ad Bifloderne og derpaa ad Indus selv lige til dens Munding. Hans højtbetroede Venner Kraterus og Hephæstion førte de øvrige Tropper langs Flodbredderne. Nogle af de omboende Folk underkastede sig frivillig; andre gjorde Modstand, især opflammede af Brahminerne, og ved Belejringen af en Stad havde Alexanders Forvovenhed nær kostet ham Livet. Hele Induslandet blev imidlertid erobret, og som sædvanlig efterlodes en Del af Hæren i nybyggede Stæder. Derefter gik endelig Tilbagetoget for sig: Flaaden sejlede fra Indusdeltaet til Mundingen af Tigris, medens Alexander selv med den største Del af Hæren drog igjennem Gedrosiens Ørkener. Soldaternes Lidelser paa dette Tog vare frygtelige, og efter Fortællingen skal kun $^1/_4$ have overstaaet dem. Endelig naaede man frugtbarere Egne, og overdaadige Fester afløste den skrækkelige Nød.

Saaledes vendte Alexander tilbage til sit store Riges Midtpunkter, og det var paa høje Tid, at han kom. Saa vel persiske som macedoniske Statholdere og Anførere havde i hans Fraværelse tilladt sig de skammeligste Udsugelser og Underslæb, og overalt blev han modtaget af de Undertryktes Klager. Alexanders Forbitrelse var stor, og mange af de Skyldige maatte bøde med Livet. Han var ikke, som Perserkongerne, ligegyldig ved sine Undersaatters Vel, men vilde hæve Asiaterne til samme Stilling som Macedonerne. Til Befordring af dette sit store Maal gjorde han nu flere Foranstaltninger. Han holdt en stor Bryllupsfest i Susa, hvor han selv, der allerede tidligere havde taget den baktriske Fyrstedatter Roxane til Dronning, ægtede en af Darius's Døtre, Hephæstion en anden, de fleste andre Anførere og flere tusinde Soldater andre Asiaterinder. Dernæst optog han mange i macedonisk Krigskunst oplærte Asiatere i sin Hær, endogsaa blandt Ridderne. Det var for meget for Macedonernes Stolthed, og da han vilde sende 10,000 af dem hjem, udbrød deres Misfornøjelse i et formeligt Mytteri. Dette blev imidlertid snart dæmpet ved Alexanders kloge og bestemte Optræden, og efter en almindelig Forsoning drog de 10,000 Veteraner rigt begavede hjem under Anførsel af Kraterus.

Under et Ophold i Ekbatana havde Alexander den store Sorg at miste sin elskede Hephæstion, der blev bortrevet af en Sygdom. Derfra drog han til Babylon, som han havde bestemt til sit Riges Hovedstad. Han modtog her Sendefærd fra de fjærneste Lande og var allerede igjen sysselsat med stor Planer, nærmest med en Omsejling af Arabien. Men kort efter at han havde givet Hephæstion en Ligfærd, der kostede 10,000 Talenter, og anstillet Ofringer til ham som til en Heros, blev han selv overfaldet af en hidsig Feber, der bortrev ham i en Alder af 33 Aar (323).

Næppe har vel noget andet Menneske i saa kort en Tid udrettet saa meget som Alexander den Store. Ikke blot som Erobrer var han trængt frem til Nilen, Jaxartes og Indus: men overalt havde han ved sine Kolonier udbredt græsk Kultur og Liv. Uhyre Pengemasser, der hidtil laa ubrugte i den store Konges Skatkamre, havde han sat i Omløb; Handel og Industri havde faaet et hidtil ukjendt Omfang. Videnskaben fik en uhyre Masse af nyt Stof, som allerede Aristoteles, understøttet af Alexanders kongelige Gavmildhed, ilede med at omfatte. Kun selve Grækenland tabte ved at sprede sine Kræfter over Østen: med Friheden svandt Kraften og Geniet fra Athen. Den skjønne og ædle, men ikke noget stort Stof omfattende, rent helleniske Dannelses Tid var forbi; den paa østerlandsk Grund henplantede, lærde og elegante, saakaldte hellenistiske Dannelse træder i deres Sted.

§ 11. Alexanders Efterfølgere (323—280).

Ved Alexanders Død saa de macedoniske Generaler, som hidtil havde været den store Konges lydige Redskaber, pludselig et vidt Spillerum aabent for deres Ærgjerrighed, og den i Babylon samlede Hær havde Rigets Skæbne i sine Hænder. Den fornemste af de tilstedeværende Generaler, Perdikkas, hvem den døende Alexander havde overgivet sin Ring, fik først Magten, medens Alexanders Halvbroder, den aandssvage Philip Arrhidæus, og den Søn, som efter Faderens Død blev født af Roxane og kaldet Alexander, blev Konger. Perdikkas haabede i Spidsen for Hæren at kunne opretholde Rigets Enhed medens han fjærnede de øvrige tilstedeværende Store ved at give dem Provinser at styre. Saaledes fik den kloge Ptolemæus, Lagus's Søn, Ægypten, den tapre Lysimachus Thracien. Kraterus, der var

paa Vejen til Evropa med de 10,000 Veteraner, skulde dele Statholderskabet i Macedonien og Overherredømmet i Grækenland med den gamle Antipater. I øvrigt beholdt de fleste Statholdere de dem af Alexander tildelte Provinser; saaledes Antigonus, der ligesom Perdikkas, var af en fyrstelig macedonisk Slægt, sine Lande i Lilleasien, især Phrygien. Den unge Selevkus, der allerede havde udmærket sig meget under Alexander, og Antipaters Søn Kassander fik de højeste Poster ved Hæren under Perdikkas.

Medens Macedonerne saaledes delte Magten imellem sig, og Asiaterne sørgede over den store Konges Død, ilede Grækerne med at afkaste det uvante Aag. Demosthenes, der ikke længe før havde maattet vandre i Landflygtighed, vendte under Folkets Jubel tilbage til Athen. De fleste andre græske Stater sluttede sig til Athenerne, og en betydelig Hær rykkede mod Antipater, slog ham ved Thermopylæ og tvang ham til at indeslutte sig i Fæstningen Lamia (den lamiske Krig). Men da Kraterus ankom fra Asien med sine Veteraner, bukkede Grækerne under for Overmagten (322). Demosthenes flygtede; men de af Antipater udsendte „Flygtningejægere“ indhentede ham paa Øen Kalavria, hvor han dræbte sig selv for ikke at falde i deres Hænder. Mange Andre blev henrettede, og overalt i Grækenland blev Macedoniens Fjender dræbte eller forviste.

Imidlertid var der meget hurtig opstaaet Splid imellem Perdikkas, der vilde opretholde Rigets Enhed, og Statholderne, der vilde gjøre sig uafhængige i deres Provinser. Kun den udmærket begavede Græker Evmenes fra Thracien, forhen Alexanders Sekretær, var en trofast Tilhænger af Perdikkas, som havde skaffet ham Herredømmet over Kappadocien. Derimod dannede der sig et Forbund mod Perdikkas's Overmagt imellem Antigonus, Antipater, Kraterus og

Ptolemæus. Imod den sidste, som ved sin Klogskab allerede fuldkommen havde befæstet sit Herredømme i det rige og gunstigt beliggende, afsondrede Ægypten, drog Perdikkas selv, medens Evmenes i Lilleasien skulde modstaa de øvrige (321). Evmenes havde her en meget vanskelig Stilling, da hans macedoniske Tropper med stor Uvilje fulgte ham, der ikke var af det herskende Folk, mod den mest ansete og afholdte af alle Alexanders Generaler, den ædle Kraterus. Men han havde allerede dannet sine Kappadociere til fortræffelige Soldater og skjulte desuden med stor Snildhed for sin Hær, mod hvem han førte den. Saaledes vandt han en glimrende Sejr over Kraterus, der selv faldt i Slaget: han døde i Evmenes's Arme og blev begrædt af denne sin fordums Ven.

Men imidlertid forspildtes Sejrens Frugter ved Perdikkas's Fald. Denne havde ved sin Grusomhed og Stolthed gjort sig forhadt blandt sine Soldater, og da han ved Nilen kæmpede uheldigt mod Ptolemæus, blev han i et Oprør dræbt af Selevkus og andre af sine Officerer. Den gamle Antipater blev nu Rigsforstander; Selevkus fik Statholderskabet over Babylon. Evmenes maatte snart med en lille Skare indeslutte sig i den uindtagelige Klippeborg Nora, og Antigonus fik Overmagten i Lilleasien.

I Aaret 319 døde den 80aarige Antipater, og i hans Sted blev en anden af Alexanders gamle Generaler, Polysperchon, Rigsforstander og Statholder i Macedonien. Herover blev den voldsomme og herskesyge Kassander, der allerede betragtede Macedonien som sit Arverige, højlig forbitret og forbandt sig med sin Svoger Ptolemæus og Antigonus, de to mægtigste Statholdere, der begge stræbte efter uafhængig Kongemagt. Polysperchon optraadte derimod som Kongehusets og Rigsenhedens Forsvarer og søgte især ved tre Midler at befæste sig mod sine farlige Fjender.

For det første kaldte han Olympias tilbage fra Epirus, hvor hun paa Grund af sit fjendtlige Forhold til Antipater havde taget sin Bolig efter sin Søns Død; herved knyttede han sin Sag til Alexanders Minde. Dernæst udnævnte han Evmenes til Anfører for de kongelige Tropper i Asien, navnlig de gamle Argyraspider, der havde deltaget i alle Alexanders Felttog. For det tredje opfordrede han Hellenerne til at rejse sig mod Kassander.

Men Polysperchon besad ikke tilstrækkelig Kraft og Dygtighed til at hævde sit Herredømme i Macedonien og Grækenland. Olympias rasede som en Furie, ryddede Philip Arrhidæus af Vejen og forvandlede den Ærefrygt, hvormed Alexanders Moder var modtaget, til Skræk og Afsky. Kassander vendte derfor tilbage, indesluttede hende i Pydna og tvang hende efter en lang Belejring til at overgive sig. Han lod derpaa Olympias dræbe, holdt Roxane og hendes Søn i Fangenskab og herskede uindskrænket i Macedonien.

Evmenes havde imidlertid med udmærket Dygtighed ført Krig mod Antigonus; med mageløs Klogskab havde han vidst at holde sin Hær sammen, skjønt dens øvrige Anførere idelig lagde Raad op imod ham, den Fremmede, der fordunklede dem saa aldeles; men da Argyraspiderne i et Slag havde mistet deres Hustruer, Børn og Bagage, udleverede de ham til Antigonus imod at erholde det Tabte tilbage. Saaledes faldt Evmenes i sine Fjenders Hænder og blev dræbt (316).

Saa vel i Evropa som i Asien maatte saaledes Kongehusets Tilhængere bukke under; men aldrig saa snart havde de forbundne Statholdere naaet dette deres Maal, før end de kom i Strid med hinanden. Under Skin af at forsvare Kongehuset stræbte Antigonus nu aabenbart efter Overherredømmet og be-

handlede de øvrige Statholdere som sine Undergivne. Der dannede sig derfor et Forbund imod ham mellem Selevkus, Ptolemæus, Kassander og Lysimachus. I flere Aar rasede Krigen baade i Asien og Evropa, indtil der blev sluttet en Fred, hvorved Antigonus blev erkjendt for Herre over hele Forasien (311). Den unge Alexander blev erkjendt for Konge; men Kassander ilede med at lade ham og hans Moder myrde.

Ved Freden var det blevet bestemt, at de græske Stater skulde være uafhængige; men endnu i Aaret 307 stod de fleste af dem under Kassanders Herredømme. Da besluttede Antigonus, der aldrig opgav sin Stræben efter Eneherredømmet, igjen at optræde som Beskytter af den græske Frihed, for saaledes at vinde Hellenerne for sig. Udførelsen overdrog han til sin Søn Demetrius, senere kaldet Poliorketes (Stadbelejreren). Denne i legemlig og aandelig Henseende af Naturen herligt udrustede Mand, dengang 30 Aar gammel, forenede en macedonisk Feltherres Kraft og Virksomhed med en Atheners Vid og Elskværdighed, men ogsaa med en asiatisk Sultans Vellyst og Tøjlesløshed. I øvrigt højst letsindig og ustadig nærede han en uforanderlig Ærefrygt og Hengivenhed for sin gamle Fader og var fuld af Begejstring for hellenisk Videnskab og Kunst. Intet Hverv kunde derfor være ham kjærere end at befri Grækenland og navnlig Athen. Denne Stat havde nu i over 10 Aar været behersket af den fint dannede og lærde Demetrius Phalerevs under Beskyttelse af en macedonisk Besætning. Folket havde oprejst 360 Billedstøtter af sin forfængelige Hersker, men omstyrtede dem ligesaa hurtig, da den anden Demetrius med en betydelig Krigsmagt landede i Attika, fordrev den macedoniske Besætning og med Agtelse bortsendte sin lærde Navne. Demetrius Poliorketes gjen-

oprettede Demokratiet i Athen, og Folket viste sin Taknemlighed ved de mest overdrevne Æresbevisninger: det opstillede hans Billedstøtte ved Siden af Harmodius's og Aristogitons, gjorde ham og hans Fader til sine Skytsguder, oprejste dem Altere og Templer og opkaldte Maaneder, Dage, ja to nye Phyler efter dem.

Fra Athen kaldtes Demetrius af sin Fader til Cypern, som han erobrede efter at have overvundet Ptolemæus i et stort Søslag, hvor han anvendte sex- og syvradaarede Skibe (306). Af de talrige Fanger løslod han de fornemste med ridderlig Ædelmodighed og tog de øvrige i sin Tjeneste. Den, der bragte Antigonus Efterretningen om denne glimrende Sejr, begyndte sin Tale med de Ord: „Til Lykke, Kong Antigonus!" Under almindeligt Bifald tog den gamle Kriger mod den Titel, som han nu efter Kongehusets Undergang haabede at kunne gjøre gjældende over hele Riget, og skrev til sin Søn: „Til Kong Demetrius". Men de 4 andre Fyrster fulgte Exemplet, og Alexanders Rige var nu aabenbart opløst i 5 Dele.

I det følgende Aar sendte Antigonus Demetrius mod Rhodus. Denne Stat havde efter Alexanders Død gjenerhvervet sin Frihed og naaet en høj Grad af Flor ved at holde sig nevtral under de følgende Krige. Den var bleven Middelpunktet for Handelen mellem Østen og Vesten og havde en betydelig Sømagt, som den kun anvendte imod Sørøvere. Da den ikke vilde underkaste sig, belejrede Demetrius den store og skjønne Stad, som omtrent 100 Aar før var anlagt fra de 3 forenede gamle Stæder paa Øen, med Anvendelse af alle Magtens og Kunstens Midler og viste sit store Geni i at opfinde nye Belejringsmaskiner. Men Rhodiernes Heltemod gjorde alle hans Anstrængelser frugtesløse: fuld af Beundring efterlod

han dem sit uhyre Belejringstaarn, Helepolis kaldet, til Erindring, da han blev kaldet til Grækenland.

Her havde nemlig Kassander igjen faaet Overmagten og belejrede Athen. Demetrius ilede til Hjælp og fordrev ham fra alle Lande Syd for Thermopylæ. I Athen boede han i Parthenon, som det smigrende Folk alene fandt ham værdigt, og Gudindens Helligdom blev Skuepladsen for de skjændigste Udsvævelser. Saaledes var Ærefrygten for Religionen sunket. I Korinth udnævntes dernæst Demetrius til Hellenernes Feltherre og vilde allerede til at angribe Kassander i Macedonien, da hans Fader igjen kaldte ham til Asien for at modstaa et truende Angreb af de andre med Kassander forbundne Konger.

Selevkus havde imidlertid udbredt sit Herredømme over alle de østlige Provinser og drog nu med 500 Elefanter til Lilleasien, hvor han forenede sig med Lysimachus. Det kom til et Slag ved Ipsus (301), i hvilket den 80aarige Antigonus faldt, og Demetrius kun undkom med en lille Skare. Lysimachus blev derpaa Herre over det vestlige Lilleasien, Selevkus over det Øvrige af Antigonus's Rige. Demetrius maatte efter mange æventyrlige Kampe tilsidst overgive sig til Selevkus. Denne holdt ham i et mildt Fangenskab; men udelukket fra Bedrifter hengav han sig aldeles til Udsvævelser og døde et Par Aar efter. I Macedonien tilfaldt Herredømmet efter Kassanders Død og forskjellige Kampe Lysimachus.

Alexanders Rige var saaledes nu delt imellem hans 3 gamle Kampfæller: Ptolemæus, Selevkus og Lysimachus. Ptolemæus, der allerede var over 80 Aar gammel, overgav sit Rige til sin yngre Søn Ptolemæus Philadelphus med Forbigaaelse af den ældste, Ptolemæus Keravnus, der var et ondt og voldsomt Menneske. To Aar efter døde den gamle Konge (283). Snart efter opstod der Strid imellem de

to andre Konger, og Lysimachus faldt i Kampen. Selevkus gik, efter at have overladt alle Landene i Asien til sin Søn Antiochus, over til Evropa. Men her blev han myrdet af Ptolemæus Keravnus, hvem han gjæstfrit havde optaget ved sit Hof (280). Den sidste af Alexanders nærmeste Efterfølgere var saaledes død: hans Efterkommere, Selevkiderne, beholdt de asiatiske Lande, ligesom Ptolemæerne beholdt de afrikanske. Ptolemæus Keravnus blev for en kort Tid Herre over de evropæiske.

§ 12. Grækerne i Vesten indtil Roms Herredømme.

Ikke længe efter at Athenernes Angreb paa Syrakus havde faaet et saa ulykkeligt Udfald, trak et nyt Uvejr op over Sicilien. Siden deres frygtelige Nederlag i Aaret 480 havde Karthagerne ikke forsøgt paa at udvide deres Herredømme paa denne Ø. Men imidlertid var deres Magt i Afrika voxet, og de umaadelige Indtægter, som de dels erhvervede sig ved Handel, dels med Haardhed udpressede af deres afrikanske Undersaatter, satte dem i Stand til at samle store Skarer af Lejetropper. Da derfor Egestæerne efter Athenernes Nederlag bad dem om Hjælp imod Selinus, greb de med Begjærlighed Lejligheden til at udvide deres Magt. De indtog og ødelagde Selinus og nogle Aar senere det prægtige Agrigent. I Syrakus kom alt i den største Skræk, og de talrige Modstandere af dets demokratiske Forfatning benyttede sig af Lejligheden. I Spidsen for dem stod den snilde, dristige og ærgjerrige Dionysius, der under Skin af Iver for Folkets Bedste efterhaanden hævede sig til dets Herre. Han anklagede de Anførere, der ej havde reddet Agrigent, blev derpaa alene Feltherre med uindskrænket Magt, samlede en Mængde Lejetropper, som han vandt for sig ved en høj Løn, omgav sig

med en Livvagt og opkastede sig endelig aabenbart til Tyran i Syrakus (405).

En Mængde af de mest ansete Syrakusanere blev dræbte eller forviste, og der blev foretaget en ny Deling af Jordejendommene. Efter at han dernæst havde ødelagt flere helleniske Stæder og solgt Indbyggerne som Slaver, troede han sig mægtig nok til at optage Kampen mod Karthagerne. I flere Aar gjorde han store Forberedelser dertil: hidtil ukjendte Maskiner blev forfærdigede; de første fire- og femradaarede Skibe blev byggede; en talrig Hær af Hellener og Barbarer blev samlet. Krigen blev ført med meget afvexlende Held, men endte dog med, at Karthagerne igjen indskrænkedes til deres gamle Besiddelser mod Nordvest.

Efter at Dionysius saaledes var bleven Herre over den største Del af Sicilien, erobrede han flere af de græske Stæder i Syditalien og havde nu Overmagten blandt Grækerne i Vesten. Ingen anden Græker havde fra en Privatmands Stilling hævet sig til en saadan Magt; men han havde naaet den ved en Række af Forbrydelser. For at tilfredsstille sine rovgjerrige Lejetropper, som især bestod af Spaniere, Gallere og Italienere, havde han ødelagt mange helleniske Stæder og plyndret de helligste Templer. Ikke desto mindre var han en dannet Mand og skrev endogsaa selv Tragedier, og hans Ærgjerrighed drev ham til at søge Anerkjendelse i Moderlandet. Han sendte derfor kostbare Firspænd og Skuespillere, der skulde opføre hans Tragedier, til Olympia; men de modtoges med almindelig Haan og Afsky.

Ved sin Død (367) efterlod han Regeringen til sin Søn Dionysius den Anden. Denne unge Mand var vel begavet af Naturen og ikke uden Sans for Videnskab og Kunst; men han var svag, lunefuld og forfængelig. Den mistænksomme Fader havde holdt

ham borte fra alle Forretninger, og han var bleven vant til et udsvævende Liv. I Begyndelsen lod han sig lede af sin Svoger Dion, en ædel og højt begavet Mand, der var en begejstret Tilhænger af Platons Philosophi. Platon kom endog selv til Syrakus og blev modtaget med stor Udmærkelse; men da han og Dion vilde forbedre den unge Fyrste, blev denne snart kjed af de strænge Raadgivere. Disse mistede deres Indflydelse, og Dion omkom senere under sine Bestræbelser for at forbedre sit Fædrelands Tilstand.

Dionysius blev til sidst aldeles svækket ved Drikfældighed og Udsvævelser, og Karthagerne benyttede Lejligheden til atter at gribe om sig paa Sicilien. De ulykkelige Syrakusanere bad deres Moderstad Korinth om Hjælp, og denne sendte en lille Hær under Anførsel af Timoleon. Denne Mand havde i patriotisk Forbitrelse deltaget i at dræbe sin Broder, der havde opkastet sig til Tyran i Korinth, og havde siden været plaget af de bitreste Samvittighedsnag. Men hans Tog til Sicilien blev kronet med et saa overraskende Held, at han syntes at være Gudernes udkaarne Yndling. Dionysius, der længtes efter Ro, overgav ham Ortygia imod at erholde sikkert Ophold i Korinth, og Karthagerne, der allerede havde besat andre Dele af Syrakus, drog bort uden at indlade sig i Kamp. Timoleon gjenoprettede derpaa den gamle demokratiske Forfatning i Syrakus og indkaldte en Mængde nye Borgere til den dybt sunkne Stad. Derefter styrtede han ogsaa Tyrannerne i andre siciliske Stæder og slog en stor karthagisk Hær, der denne Gang imod Sædvane tildels bestod af Borgere fra selve Karthago (340). Ved den derefter følgende Fred beholdt Karthagerne den vestlige Del af Sicilien, Grækerne den østlige. Den sidste var nu igjen som fordum delt imellem frie Stæder, og til mange af disse, som Agrigent, førtes der nye Kolonier. Overalt styrkedes Hellenismen, og

en længe ukjendt Velstand og Orden udbredte sig paa Øen. Æret af Alle levede Timoleon som Privatmand i Syrakus indtil sin Død.

Efter Timoleons Død udbrød Partistridighederne snart igjen i Syrakus, og til sidst lykkedes det en snild og kraftig Æventyrer, Agathokles, at opkaste sig til dets Hersker (c. 300). Han rasede med frygtelig Grusomhed mod alle Velhavende og støttede sin Magt paa Pøbelen og Lejetropperne. Da han mere og mere udbredte sit Herredømme over Sicilien, kom han snart i Krig med Karthagerne og blev indesluttet af disses Overmagt i Syrakus. Da fattede han den dristige Plan at gaa over til Afrika og angribe Karthagerne i deres eget Land, medens en tilstrækkelig Besætning blev tilbage i Syrakus. Det lykkedes ham at slippe igjennem den fjendtlige Flaade, og snart landede han i det rige, som en Have dyrkede karthagiske Land, hvor der herskede den dybeste Fred. Han slog Karthagerne, som i deres Skræk ofrede 500 Børn til Moloch, og en Mængde Stæder faldt i hans Hænder. Men Hovedstaden selv kunde han ikke indtage, og efter flere Aars afvexlende Kampe vendte han igjen tilbage til Sicilien. Han antog Kongetitelen og sluttede Fred med Karthagerne, der beholdt deres gamle Besiddelser paa Sicilien. I den øvrige Del af Øen opretholdt han sit Rædselsherredømme, indtil han blev myrdet paa sin egen Sønnesøns Foranstaltning.

Efter den kraftige Eneherskers Død opstod der en almindelig Forvirring paa Sicilien: Tyranner bekæmpede hinanden i de helleniske Stæder; Agathokles's Lejetropper, som for største Delen bestod af Campanere og andre Italienere, skulde efter en Overenskomst med Syrakusanerne vende tilbage til Italien; men da de paa Vejen vare blevne gjæstfrit modtagne i Messana, myrdede de deres Værter og grundede under Navn af Mamertinerne (af Mamers, d. e. Mars) en

Røverstat, der snart blev frygtet af alle Naboer; Karthagerne benyttede sig af den almindelige Opløsning til at udbrede deres Magt.

I Italien var de helleniske Stæders Tilstand endnu værre: kun Tarent var endnu rigt og blomstrende ved Handel, Fiskeri og Fabriker; især vare de tarentinske Uldtøjer berømte. Imidlertid havde Romerne begyndt at udbrede deres Magt til Storgrækenland, og Tarentinerne søgte en Støtte imod dem i deres fordums Fjender, Lucanerne og andre italienske Folk. Men da disse ikke kunde modstaa Romerne, indkaldte de Tidens største Feltherre, den macedoniske Krigskunsts Arving, Kong Pyrrhus af Epirus (280).

Da denne uagtet sine Sejre ikke kunde faa Bugt med Romerne, gik han over til Sicilien, som næsten ganske var faldet i Karthagernes Hænder. Han var Agathokles's Svigersøn og haabede i det mindste at gjenoprette dennes Rige. I Begyndelsen lykkedes ogsaa alle hans Foretagender; men Sicilianerne blev mere og mere misfornøjede med hans Strænghed og faldt ligesaa hurtig fra ham, som de havde sluttet sig til ham. Han vendte derfor igjen tilbage til Italien, men blev nu slaaet af Romerne. Pyrrhus drog altsaa tilbage til Grækenland, hvor han faldt ved et Angreb paa Argos, og samme Aar faldt Tarent i Romernes Hænder (272).

Paa Sicilien havde efter Pyrrhus's Bortgang Mamertinerne begyndt at udbrede deres ødelæggende Magt; men den syrakusanske Feltherre Hieron, en ædel ung Mand af Gelons Slægt, overvandt dem og indskrænkede deres Herredømme igjen til Messana. Hans taknemlige Landsmænd valgte ham til Konge (c. 270), og under hans lange Regering havde Syrakus endnu en lykkelig Periode, skjønt det snart blev en Vasalstat af Romerne, der ved den første puniske Krig erhvervede sig Herredømmet over hele det øvrige

Sicilien. Efter Hierons Død faldt endelig ogsaa Syrakus i deres Hænder (212).

§ 12. Macedonien og Grækenland fra 280 til 200.

I Aaret 280 var Herredømmet over Alexanders Rige delt imellem 3 Fyrster: i Asien herskede Antiochus, i Afrika Ptolemæus Philadelphus; i Evropa opkastede den skjændige Ptolemæus Keravnus sig til Herre. Men næppe havde han endnu befæstet sin Magt i Thracien og Macedonien, før end et frygteligt Uvejr trak op over disse Lande. Kelterne eller Gallerne, Vestevropas mest udbredte Folkestamme, havde i de sidste hundrede Aar mere og mere nærmet sig den græske Halvø og brød nu pludselig ind i Thracien og Macedonien. Ptolemæus, der fuld af Foragt for Barbarerne ilede imod dem, faldt i Kampen, og under de frygteligste Ødelæggelser udbredte de sig over Landet. Aaret efter trængte de under Brennus (rimeligvis et keltisk Fællesnavn for en Fyrste) ind i Grækenland. Mellemgrækenlands forenede Hær søgte at standse dem ved Thermopylæ; men de steg over Bjærgene ad samme Vej, som fordum Perserne, og rykkede frem imod Delphi, lokkede af Rygtet om dets Skatte. Men her blev de drevne tilbage, efter Sagnet af Guden selv, der understøttede sine Forsvarere ved Jordskjælv og Uvejr. En Del af dem stiftede derpaa et Rige i Thracien, medens andre gik over t Lilleasien.

Paa samme Tid lykkedes det Antigonus Gonatas, en Søn af Demetrius Poliorketes, at bemægtige sig Herredømmet i Macedonien, og denne utrættelige og forstandige Mand, der ikke som hans geniale Fader stræbte efter det Overordentlige, men med Klogskab forfulgte et bestemt Maal, grundlagde endelig ogsaa i Stammelandet et Familierige for Antigoniderne, lige-

som Selevkus og Ptolemæus allerede havde gjort for deres Efterkommere i de nyerhvervede Lande. Ogsaa mange græske Stater blev afhængige af Antigonus, bl. a. Athen, som endnu i aandelig Henseende var Grækenlands Hovedstad. Paa denne Tid blomstrede der den nye Komedie og de forskjellige philosophiske Skoler, af hvilke især de to nye: den epikureiske og stoiske vare et Udtryk af Tidens forskjellige Retninger.

Den betydeligste selvstændige Magt i Grækenland var paa denne Tid det ætoliske Forbund. Ætolerne havde hidtil staaet udenfor den helleniske Udvikling; først i den lamiske Krig og Modstanden mod Gallerne vare de fremtraadte som et Hovedfolk. Medens de fleste andre Grækere vare indtil Overdrivelse forfinede, vare de et halvbarbarisk og røversk Folk af Hyrder og Bønder. Ætolernes Tapperhed beskyttede de Forbundsfæller, som efterhaanden sluttede sig til dem, som Elis og en Del af Mellemgrækenlands Stater.

Meget forskjelligt fra det ætoliske var det achæiske Forbund. Achæerne havde heller ikke spillet nogen betydelig Rolle i Grækenlands blomstrende Tider; men paa denne Tid fornyede de deres gamle Forbund, og dette fik snart en større Betydning ved Sikyons Tiltrædelse (c. 250). Sikyon var paa denne Tid en glimrende Stad, udmærket ved Rigdom og Dannelse; men Tyranner, Forvisninger og Konfiskationer forstyrrede dens Velfærd. Da lykkedes det den unge Aratus, en fordreven Sikyonier af en rig og fornem Slægt, at befri sin Fædrenestad, som derpaa traadte ind i det achæiske Forbund. Aratus blev snart Sjælen i dette og blev næsten hvert Aar valgt til dets Strateg. Han forjog den macedoniske Besætning fra Borgen i Korinth, Peloponneses Nøgle, og foruden denne vigtige Stat traadte snart flere andre, som Megalopolis, ind i Forbundet.

Imidlertid var Antigonus Gonatas død, og Macedoniens Magt i Grækenland var betydelig sunket: Athen befriede sig ved Aratus's Hjælp, og flere andre befriede Stæder indtraadte i det achæiske Forbund. Men da udbrød der en Strid imellem Sparta og Achæerne, som igjen gav Macedonien Overmagten i Grækenland.

Sparta havde, siden Epaminondas knækkede dets Magt, taget liden Del i Grækenlands Anliggender. Dets Tilstand var imidlertid højst sørgelig; under de gamle lykurgiske Former herskede der den frygteligste Usædelighed og en bestandig tiltagende Ulighed imellem Borgerne. Disses Antal, der paa Perserkrigenes Tid beløb sig til 8000, var nu sunket til 700, og af disse besad omtrent 100 al Grundejendom; de øvrige vare forarmede og udelukkede fra Nydelsen af den fulde Borgerret. Saadan var Spartas Tilstand, da den ædle Agis den Tredje blev Konge i sit 20de Aar (244). Skjønt opdraget i Yppighed og i Besiddelse af en uhyre Formue, begyndte han at leve paa den gammeldags strænge Maade og traadte snart frem med sine Planer til den gamle Tugts og Ligheds Gjenoprettelse. I Begyndelsen var han heldig, men maatte snart bukke under for de forbitrede Oligarcher.

Den for Spartas gamle Herlighed begejstrede Yngling havde maattet bøde med sit Liv for sine ædle Bestræbelser; men de blev snart optagne af Kleomenes den Tredje, der nogle Aar efter blev Enekonge i Sparta. Opflammet af sin Hustru, Kong Agis's Enke, forstod denne højt stræbende Mand med større Forsigtighed end hans ulykkelige Forgænger at forberede sine Planer, der gik ud paa Spartas Gjenoprejsning og hele Grækenlands Forening under dets Hegemoni. Efter at have styrtet Ephorerne og gjort Kongemagten enevældig, foretog

han en ny Deling af Landejendommene, forøgede Spartanernes Antal ved at optage flere Tusinde Periøker imellem dem og gjenoprette Lykurgs Disciplin. Men hans Stræben efter Hegemoniet maatte snart komme i Strid med Aratus's Stræben efter Peloponneses Forening under det achæiske Forbund. Aratus, der var mere Statsmand end Feltherre, kunde ikke modstaa den herakildiske Helt og saa med Harme mange Peloponnesieres Tilbøjelighed til at slutte sig til denne. Han, som hidtil bestandig havde været Macedoniens ivrigste Modstander, forbandt sig nu med den macedoniske Konge. Denne rykkede ind i Peloponnes og slog i Forening med Achæerne Kleomenes ved Sellasia (221). Kleomenes flygtede til Ægypten, hvor han kort efter omkom, og Oligarchiet gjenoprettedes i Sparta.

Samme Aar besteg den unge Philip den Tredje Macedoniens Trone. Han sluttede Forbund med Hannibal og førte i henved 10 Aar Krig med Romerne og de med dem forbundne Ætolere. Achæerne vare paa Macedoniens Side; men da Aratus vilde sætte Grænser for Philips despotiske Fremfærd imod Forbundet, blev han ryddet af Vejen ved en langsom Gift. Nogle Aar efter kom den udmærkede Feltherre, Philopømen fra Megalopolis, i hans Sted i Spidsen for Forbundet og forstod i kort Tid at omskabe de yppige Achæere til tapre Krigere. Med Kraft modstod han Sparta, som under voldsomme Tyranner var blevet en Skræk for Peloponnes. Navnlig var Tyrannen Nabis et blodtørstigt Uhyre, der omgav sig med Lejetropper og Forbrydere og udstrakte sine Røverier vidt og bredt. Saadanne vare Forholdene i Grækenland, da Romerne efter den anden puniske Krigs Ende kunde vende deres hele Opmærksomhed mod Østen og snart igjen kom i Krig med Philip (200).

§ 14. Ægypten under Ptolemæerne indtil c. 200.

Strax efter Alexanders Død havde Ptolemæus den Første, Lagus's Søn, grundet det hellenistiske Rige i Ægypten, som han befæstede fuldkommen under sin næsten 40aarige Regering og overgav velordnet og blomstrende til sin Søn Ptolemæus den Anden Philadelphus, saa kaldet, fordi han ægtede sin Halvsøster. Ogsaa Ptolemæus den Anden herskede næsten i 40 Aar; han var ligesom Faderen en udmærket Regent; men medens denne levede i ædel Simpelhed, selv anførte sin Hær og selv skrev en Bog om Alexanders Bedrifter, tilbragte den fint dannede Søn, omgivet af Pragt og aandrig Selskabelighed, et Liv fuldt af Nydelser i sit Palads. Efter ham fulgte hans Søn Ptolemæus den Tredje Evergetes, der igjen forbandt Mod og Tapperhed med høj Sans for Kunst og Videnskab.

Disse tre fortrinlige Konger hævede Ægypten til en overordentlig Glans. Ligesom Alexander agtede de de gamle ægyptiske Indretninger; men Hæren og Hoffet bestod for største Delen af Macedonere og Grækere. I den nye Hovedstad Alexandria udgjorde ligeledes Grækerne og Macedonerne, de egentlige saakaldte Alexandrinere, alene Borgerskabet; næst efter dem begunstigedes ogsaa Jøderne fremfor de Indfødte og fik snart stor Betydning ved deres Driftighed. Efterhaanden opstod der dog en større Blanding af det græske og ægyptiske Væsen. Præsterne blev vundne ved Kongernes Ærbødighed mod Guderne, som navnlig ogsaa viste sig ved Vedligeholdelsen af de gamle Templer og Opbyggelsen af nye, og den græske og ægyptiske Religion sammenknyttedes.

Ægyptens Befolkning og Rigdom var i dette Aarhundrede rimeligvis større end nogensinde før eller siden, og Statens Indtægter vare uhyre store. Verdens-

handelens Vej gik igjennem Landet, og Alexandria blev dens Middelpunkt. Der anlagdes Stæder ved det røde Hav og Veje til disse. Ved Alexandria byggedes paa den lille Ø Pharus det berømte Fyrtaarn, der blev regnet blandt Verdens 7 Underværker. Men ikke blot ved Handel og Kunstflid blev Alexandria den Tids første Stad; den blev ogsaa Middelpunktet for den nye hellenistiske Verdenslitteratur. Ved de højtdannede Ptolemæers Hof samlede sig Tidens berømteste Lærde og Digtere, som Demetrius Phalerevs, der efter at være fordrevet fra Athen levede i stor Anseelse hos Ptolemæus den Første, Theokrit, Evklides, Archimedes o. a., af hvilke mange med kongelig Gavmildhed underholdtes i det berømte Museum i Alexandria. Sammesteds var det store Bibliothek, hvor man samlede Afskrifter af alle græske Værker, men ogsaa oversatte fremmede Folks Skrifter, navnlig Ægypternes og Jødernes.

Uden for Ægypten havde allerede de to første Ptolemæer gjort flere Erobringer; men især var Evergetes en stor Erobrer, der endog gjorde et Tog langt ind i Asien, hvorfra han vendte tilbage med et umaadeligt Bytte. Paa hans Tid hørte til det ægyptiske Rige: Palæstina, Phønicien, Cypern, Kykladerne, en stor Del af Lilleasiens Kyster, Libyen, samt det Meste af Æthiopien.

Men med Evergetes's Død (221) endte denne Ægyptens sidste glimrende Tid; de følgende Ptolemæer vare svage og vellystige Fyrster, under hvilke de fleste udenlandske Besiddelser tabtes, medens Romerne fik mere og mere Indflydelse i Landet selv.

§ 15. Syrien og de mindre asiatiske Stater indtil c. 200.

Selevkus den Første Nikator, der i Aaret 321 var bleven Statholder i Babylon, havde derfra

udbredt sit Herredømme over de østlige Provinser af Alexanders Rige indtil Indus og Jaxartes. Efter Slaget ved Ipsus (301) blev han Herre over Syrien og en Del af det østlige Lilleasien og endelig lige før sin Død (280) ogsaa over det vestlige Lilleasien. Selevkus var en udmærket Regent, som i Alexanders Aand søgte at hæve sine østerlandske Undersaater ved at blande dem med Grækerne og rundt omkring i sit uhyre Rige grundede nye hellenistiske Stæder. Blandt disse hævede især Selevcia ved Tigris, hvorhen det usunde Babylons Indvaanere blev forflyttede, og Antiochia ved Orontes, som blev Rigets Hovedstad, sig til en overordentlig Folkemængde og Rigdom. Landene Vest for Tigris blev i det hele taget stærkt helleniserede, langt mindre de østlige Provinser. Syrien og Mesopotamien blev Rigets Kjærne, hvorfor det ogsaa blev kaldet det syriske; men de fjærnere Provinser maatte overlades til Satraper. For at disse ikke skulde blive altfor mægtige, delte Selevkus de forhen saa store Satrapier i mange mindre. Flere Aar før sin Død overgav han hele den østlige Del af Riget til sin Søn Antiochus og aftraadte ham tillige sin Hustru Stratonike, en Datter af Demetrius Poliorketes, fordi Antiochus var bleven saa forelsket i sin unge Stifmoder, at han hentæredes af Lidenskab.

Antiochus den Første traadte ikke uværdigt i sin Faders Fodspor; men hans Søn Antiochus den Anden var en ryggesløs Vellystning, og efter hans Død søndersledes Riget af indre Stridigheder mellem hans Sønner, medens Ptolemæus Evergetes plyndrende drog igjennem det. Under disse Forhold kunde det løst forbundne Rige ikke holdes sammen, og mange af dets Provinser gjorde sig uafhængige, medens andre kom under Ægypten. Først henimod 200 hævede det sig igjen under Antiochus den Tredje den Store, som erobrede de ægyptiske Besiddelser i Asien og

underkastede sig flere af de Provinser, som havde gjort sig uafhængige. Men Romerne satte snart en Grænse for hans Erobringer.

Blandt de mindre asiatiske Stater, som enten aldrig havde staaet under Selevkiderne eller efterhaanden løsrev sig fra deres Herredømme, ere følgende de mærkeligste:

1) Pergamum, hvor Lysimachus's Skatmester efter sin Konges Død (c. 280) stiftede et uafhængigt Rige. Dette søgte senere sin Støtte hos Romerne og blev disses tro Allierede. Allerede de første pergamenske Konger befordrede med stor Iver Videnskaber og Kunster; men det var dog først i det følgende Aarhundrede, at det store Bibliothek, som snart kappedes med det alexandrinske, blev anlagt og Pergamentet opfundet.

2) Rhodus, der blomstrede i høj Grad som nevtral Fristat. Da et Jordskjælv ødelagde den herlige Stad, ilede alle andre græske Stater med at sende rigelig Hjælp til dens Gjenoprejsning.

3) Bithynien, der allerede under Perserne og selv under Alexander havde været saa godt som uafhængigt. Fuldkommen uafhængigt blev det efter 280 under Kong Nikomedes den Første, der grundede den prægtige Hovedstad Nikomedia.

4) Galatien. Gallerne, som kort efter 280 kom over fra Thracien, besatte en Del af Phrygien, som efter dem blev kaldet Galatien. Her blev de efterhaanden helleniserede ligesom Lilleasiens øvrige Folkeslag.

5) Pontus, hvis Konger, der bar Navnet Mithridates, oprindelig havde været persiske Satraper og vare af achæmenidisk Stamme.

6) Kappadocien, hvor den gamle achæmenidiske Fyrsteslægt efter Evmenes's Død igjen havde vundet Herredømmet.

7) Armenien, som i dette Aarhundrede undertiden anerkjendte Selevkidernes Overherredømme, men i det følgende blev ganske uafhængigt.

8) Det parthiske Rige, stiftet c. 250 af en Høvding af skythisk Stamme, Arsaces, hvis Efterfølgere, Arsaciderne, snart udbredte deres Magt paa det syriske Riges Bekostning og i det følgende Aarhundrede blev Herrer over alle Landene mellem Evphrat og Indus.

Vi have nu forfulgt Grækenlands og Østerlandenes Historie indtil c. 200 og set, hvorledes disse to forhen saa adskilte Verdener efter Alexanders Tog mere og mere blandedes med hinanden. Den stærke Modsætning imellem Republiker af frie græske Borgere og Barbarernes despotiske Riger havde tabt sig; de nye hellenistiske Monarchier forenede Hellener og Barbarer under samme Styrelse. Forbindelsen mellem de forskjellige Folkeslag var bleven langt større, og idet mange gamle Skranker mellem forhen strængt adskilte Klasser af de enkelte Folk nedbrødes, banedes der Vej til en større Lighed mellem Menneskene. De hedenske Religioner blandedes med hinanden, og derved forberedtes deres Opløsning, til hvilken især den græske Philosophi virkede. Den nye, saakaldte alexandrinske Litteratur manglede for største Delen den gamle græske Kraft og Oprindelighed, men havde store Fortjenester af at samle og bearbejde ældre Værker (Grammatik), ligesom af at udvikle flere Videnskaber, især Mathematik, Mekanik, Astronomi og Geographi. Understøttede af disse Videnskabers Resultater naaede Handel, Skibsfart og Industri en hidtil ukjendt Højde, men ligesaa meget tiltog ogsaa Vellyst og Overdaadighed. Saaledes hensank de hellenistiske Riger i Blødagtighed og maatte snart bukke under for Vestens kraftige Erobrere.

Fjerde Afsnit.

Romerne indtil 200 Aar f. Kr.

---

§ 1. Italiens Beboere.

De fleste Folkeslag paa den italienske Halvø hørte til den italiske Stamme, som engang maa have dannet ét Folk med Grækerne, efter at de havde skilt sig fra de øvrige Indoevropæere. Med Nordvest boede et Folk, som Grækerne kaldte Tyrrhenere, Romerne Etruscere. Dette Folk havde sit Hovedsæde i Etrurien, hvor det dannede et Forbund af 12 Stater. Betydelige Stæder dannede Staternes Middelpunkter, saasom: Veji, Cære, Falerii, Tarqvinii, Clusium og Perusia. I ældre Tider udbredte Etruscerne sig ogsaa over Posletten, hvor Hadria og Mantua hørte til deres Stæder. Men c. 500 begyndte Gallernes Indvandringer i Norditalien, og c. 400 erobrede de da indvandrede Stammer, navnlig Bojerne og Senonerne, de sidste etrusciske Besiddelser Nord for Apenninerne. Det egentlige Etrurien kom efterhaanden under Romerne, men bevarede længe sin Nationalitet. — Forfatningen i de etrusciske Stater var aristokratisk: en mægtig Adel, hvis Familiehoveder kaldtes Lucumoner, herskede over talrige Livegne og omgav sig med en stor Pragt. Etruscerne vare i Besiddelse af

en betydelig Kultur, til hvis Udvikling Forbindelsen mellem Grækerne og de sydetruriske Stæder, navnlig Cære og Tarqvinii, bidrog meget. Deres kæmpemæssige Stadmure og prægtige Grave og de talrige Kunstsager, de have efterladt sig, navnlig Vaser med Malerier i den ældre græske Stil og alle Slags Metalarbejder, vidne endnu derom. Agerdyrkning, Industri og Handel blomstrede i høj Grad, og Etruscerne vare længe mægtige til Søs. Deres Rigdom fremkaldte en stor Yppighed, der snart svækkede deres Kraft. Den etrusciske Religion var meget ejendommelig og greb stærkt ind i Folkets hele Liv; især blev Spaadomskunsten idelig anvendt og var bragt i et formeligt System (disciplina Etrusca). De etrusciske Spaamænd (haruspices) blev senere ogsaa ofte benyttede af Romerne.

Nordvest for Etruscerne boede Ligurerne, mod Nordøst Veneterne, hvilke Antenor efter Sagnet havde ført fra Troja til Italien; deres gamle Hovedstad var Patavium. Sydøst for Etruscerne boede de egentlige italiske Folk, som delte sig i en vestlig og en østlig Gren. Til den første hørte Latinerne, til den anden Umbrerne, Sabinerne, de efter Sagnet fra dem udgaaede sabelliske Folk og de i Latium indvandrede Stammer, Æqverne og Volscerne.

Sabinerne vare et haardført, fromt og nøjsomt Bjærgfolk, der boede i aabne Flækker under en patriarchalsk Forfatning. Ligesom flere af Grækenlands mægtigste Folk udgik fra det lille Landskab Doris, saaledes skulle ogsaa Afdelinger af Sabinerne have udbredt sig over en stor Del af Italien. Sædvanlig udgik de fra Hjemmet som en hellig Vaar (ver sacrum), d. e. den i et vist Aar fødte og fra Fødselen af til Udvandring indviede Ungdom. Til disse sabelliske Folk, som hurtig løsrev sig fra al Forbindelse med

Moderfolket, hørte bl. a.: Picenterne, Marserne og Samniterne. Samniterne vare et meget kraftigt Folk, og fra dem udgik i det 5te Aarh. igjen Skarer af Krigere, der dels erobrede det rige Campanien, hvor de fik Navn af Campanere og snart forfaldt til Yppighed, dels under Navn af Lucanere underkastede sig en stor Del af de tidligere græske Besiddelser i Syditalien. Længst mod Syd løsrev de gamle Indbyggere sig snart igjen fra Lucanerne og kaldtes siden Bruttiere.

Latinerne vare et forstandigt og praktisk Folk, som ernærede sig ved Agerdyrkning og Kvægavl og dannede et Forbund af 30 Stæder. Lavinium ansaas for den ældste af disse; Alba longa var længe den mægtigste, og efter dens Ødelæggelse vedblev Latinerne dog at betragte Jupiter Latiaris's Helligdom paa det albanske Bjærg som Forbundets Middelpunkt. Blandt andre Guder dyrkede de Janus, Saturnus og Faunus, der af senere Forfattere fremstilledes som deres ældste Konger; blandt disse nævnes naturligvis ogsaa en Latinus. Til ham kom efter Sagnet Æneas, som ægtede hans Datter Lavinia og grundlagde Lavinium, medens Anlæggelsen af Alba longa tilskrives Æneas's Søn Ascanius eller Julus.

§ 2. Rom i Kongetiden.

Paa det Punkt ved Tiberen, hvor Latinerne, Sabinerne og Etruscerne stødte sammen, hævede sig fra en ringe Begyndelse den Stad, der skulde blive Verdens Beherskerinde. Det ældste Rom stod paa den palatinske Høj; dets Beboere vare Latinere; dets Stifter kaldes i Sagnet Romulus, og hans Herkomst afledes igjennem en Række opdigtede albanske Konger fra Æneas. Roms Anlæggelse sættes i Aaret 753. Imidlertid vare Sabinerne trængte frem i Tiber-

landet, og en Afdeling af dem synes at have grundet en Stad paa den qvirinalske Høj. Imellem de to saa nær ved hinanden liggende Smaastæder opstod der Krig, under hvilken Sabinerne ogsaa bemægtigede sig den capitolinske Høj; men derpaa traadte de i Forbindelse med hinanden. Den sabinske Konge, Titus Tatius, blev efter Sagnet Romulus's Medregent, og af de følgende Konger: Numa Pompilius Tullus Hostilius og Ancus Marcius vare Numa og Ancus Sabinere. Latinere og Sabinere dannede saaledes det romerske Folks ældste Bestanddele, de to Stammer (tribus); men til disse sluttede sig nogen Tid efter endnu en tredje Stamme, som vistnok ogsaa var af latinsk Herkomst.

De 3 Stammer deltes i 30 Curier og disse igjen i Slægter (gentes). Deres Medlemmer, Patricierne, dannede en Folkeforsamling (comitia curiata), og af deres Midte valgte Kongen 300 ansete Husfædre (patres), som dannede de Gamles Raad (senatus). Ved Siden af Patricierne stod Clienterne, d. e. deres hørige og lydige Livegne, et underordnet Anhang til de patriciske Slægter. Men til disse oprindelige Bestanddele af det romerske Folk sluttede sig efterhaanden en ny Bestanddel, Plebejerne, der opstod dels ved Indvandringer, dels ved at overvundne Folk underkastedes Roms Herredømme; deres Stilling kan i Begyndelsen sammenlignes med de græske Periøkers.

Som de tre sidste Konger nævnes: Lucius Tarqvinius Priscus, Servius Tullius og L. Tarqvinius Superbus. Under disse blev Rom stærkt paavirket af græsk Kultur, dels igjennem Sydetrurien, navnlig Cære, hvor man i den nyeste Tid har fundet Tarqviniernes Familiegrave, dels igjennem de græske Stæder i Syditalien, især Cumæ, hvorfra de sibyllinske Orakler bragtes til Rom. Disse fik stor Indflydelse paa Religionens Omdannelse i hellenisk Ret-

ning, og Romerne begyndte nu at dyrke Guderne i Billeder af menneskelig Skikkelse og at opføre prægtige Templer, fremfor alle det capitolinske for Jupiter, Juno og Minerva. Capitolium blev Stadens Borg; men man nøjedes nu ikke længere med de enkelte Højes Befæstning: der opførtes en sammenhængende Vold og Mur, ved hvilken ialt 7 Høje omsluttedes (agger Servii Tullii). Fremdeles anlagdes Circus maximus til de hellige Lege og Kloakerne, kæmpemæssige underjordiske Kanaler af Kvadersten, opførte med en beundringsværdig Kunst og endnu uberørte af Tiden, ved hvilke Sumpene imellem de romerske Høje udtørredes og al Stadens Urenlighed førtes ud i Tiberen.

Servius Tullius forenede Patriciere og Plebejere under en fælles timokratisk Forfatning. Han inddelte nemlig det hele til Skat og Krigstjeneste forpligtede Borgerskab efter Formuen i 5 Klasser og disse igjen i 193 Centurier, af hvilke enhver ved Afstemningen paa comitia centuriata havde én Stemme. Den første Klasse, som bestod af de rigeste Borgere og foruden de 18 Riddercenturier indbefattede 80 Centurier, havde mere Indflydelse end alle de andre Klasser tilsammen, men maatte ogsaa gjøre den besværligste og kostbareste Krigstjeneste som Ryttere og Sværtvæbnede, medens den ejendomsløse Pøbel, Proletarierne, slet ikke regnedes med til Klasserne og kun udgjorde én Centurie, men ogsaa var fri for Skat og Krigstjeneste.

I Modsætning til den folkevenlige Servius Tullius skildres Tarqvinius Superbus som en voldsom Despot, der ringeagter Statens Love, men ogsaa som en tapper Kriger, der udvider Roms Herredømme ved Sejre over Nabofolkene. Roms Befrielse fra Tarqvinius' Voldsherredømme sættes i Aaret 510; som den nærmeste Anledning til Opstanden angiver Sagnet hans

Søn Sextus Tarqvinius's Voldsgjerning imod L. Tarqvinius Collatinus's Hustru Lucretia.

§ 3. Den romerske Republik under Patriciernes Eneherredømme.

Ved Republikens Indførelse gik den væsentligste Del af Kongemagten over til to Consuler, der aarlig valgtes paa Centuriatcomitierne. Kun Patricierne havde Adgang til Consulatet ligesom til alle ringere Øvrighedsposter, navnlig ogsaa til Præsteembederne, og i det hele vedblev den strænge Adskillelse imellem de to Afdelinger af Folket, saa at Plebejerne vare udelukkede fra retsgyldige Ægteskabsforbindelser (connubium) med Patricierne.

Som de første Consuler (i Aaret 509) nævnes: L. Junius Brutus, Hovedophavsmanden til Statsforandringen, og L. Tarquinius Collatinus. Den første skal have straffet sine egne Sønner med Døden, da de havde indladt sig i en Sammensværgelse mod Republiken; men den anden blev snart Folket mistænkelig paa Grund af sit Slægtskab med Kongehuset. Det bestemtes derfor, at hele den Tarquiniske Slægt skulde forlade Rom. Brutus faldt i Kampen imod den landflygtige Konge, som havde fundet Hjælp i Tarqvinii og andre sydetruriske Stæder.

Større blev Faren i det følgende Aar, da ogsaa det nordlige Etruriens Magt under Anførsel af Kongen i Clusium, Porsena, vendte sig mod Rom. Forgjæves have de romerske Historieskrivere søgt at skjule det ulykkelige Udfald af Krigen mod Porsena og henvendt hele Opmærksomheden paa enkelte Mænds, som Horatius Cocles's og Mucius Scævolas, Heltegjerninger; vi erfare dog, at Staden maatte anerkjende Etruscernes Overherredømme, afstaa dem sine Besiddelser paa den højre Tiberbred og udlevere sine

Vaaben. Vel varede det etrusciske Overherredømme over Rom kun kort; thi da Porsena vilde udbrede sin Magt over Latium, blev han slaaet, og Rom fik derved igjen sin Frihed; men dets Herredømme i Latium var imidlertid gaaet tabt, og dets Magt var langt ringere end under de sidste Konger.

Imidlertid havde Tarqvinius efter Fortællingen taget sin Tilflugt til Latinerne og ophidset dem til at angribe Romerne. For med større Kraft at kunne modstaa Fjenderne og kue Plebejerne, der begyndte at blive uvillige til den idelige Krigstjeneste, indførte Patricierne et nyt Embede: Dictaturen, som fik en uindskrænket Magt, men i det højeste varede i 6 Maaneder. Latinerne og Romerne blev snart efter enige om at slutte Forbund paa lige Vilkaar.

Med andre Nabofolk førtes der derimod i den følgende Tid idelige Fejder, navnlig med de tapre Æqvere og Volscere; men af langt større Vigtighed er den indvortes Kamp imellem Patricierne og Plebejerne. De fleste Plebejere vare smaa Selvejerbønder, der forarmedes ved den uophørlige Krig, da deres Ejendomme blev udplyndrede eller i det mindste forsømte, medens de maatte gjøre Krigstjeneste paa egen Bekostning. Patricierne kunde derimod benytte Clienter og Slaver til at dyrke deres Jorder og vare i Besiddelse af den Del af det erobrede Land, som Staten havde gjort til sin Ejendom (ager publicus). Mange Plebejere maatte derfor gjøre Gjæld hos rige Patriciere; men naar de ikke kunde betale, kunde Creditorerne behandle dem som Trælle. Da nu i Aaret 494 de Gjældbundne, som for en Tid vare løsladte for at gjøre Krigstjeneste, ved deres Hjemkomst atter skulde fængles, lejrede Plebejerne sig væbnede paa det hellige Bjærg (secessio plebis) og vendte først tilbage til Rom, efter at Patricierne havde gjort dem adskillige Indrømmelser. De for Gjæld Fængslede

blev løsladte, en Del af Gjælden blev eftergivet, og, hvad der var det Vigtigste, der skulde aarlig vælges 5 (senere 10) Almuetribuner (tribuni plebis), der som hellige og ukrænkelige (sacrosancti) Beskyttere for deres Standsfæller kunde gjøre Indsigelse imod de patriciske Øvrighedspersoners Bestemmelser. To Aediles plebis blev givne dem til Medhjælpere.

Da Plebejerne saaledes havde faaet Forstandere, som med lovlig Myndighed kunde træde op imod Patriciernes Anmasselser, fik de ogsaa snart en ganske anden Stilling i Staten. Under Tribunernes Forsæde samlede de sig, inddelte efter Tribus, paa comitia tributa, der snart hævede sig som en demokratisk Forsamling ved Siden af de andre Comitier. De to Stænder stod saaledes nu lige over for hinanden som to ved et Forbund forenede Stammer. Patriciere, som angreb Forbundets Bestemmelser, blev af Tribunerne indstævnede for Tributcomitierne, saaledes Marcius Coriolanus, der havde villet benytte en Hungersnød til at faa Tribunatet ophævet. Han maatte gaa i Landflygtighed og begav sig forbitret til Volscerne. I Spidsen for disse skal han efter Sagnet have bragt sit Fædreland i den største Fare, men ved sin Hustrus og Moders Bønner være bevæget til at drage bort.

Ikke alle Patriciere vare saa uforsonlige som Coriolan; en af de mest ansete, Sp. Cassius, gjorde endog det Forslag, at en Del af ager publicus skulde fordeles mellem fattige Plebejere (lex Cassia agraria). Hans forbitrede Standsfæller saa heri et Forsøg paa, ved Almuens Hjælp at gjøre sig til Eneherre, og efter at han havde nedlagt Consulatet, dømte de ham fra Livet og nedstyrtede ham fra den tarpejiske Klippe. Men Trangen til en saadan Lov var stor, og Plebejerne gjentog snart deres Fordringer heftigere og heftigere.

Den mægtigste af alle de patriciske Slægter synes paa denne Tid den Fabiske at have været: 7 Aar i Træk var en af Consulerne en Fabius. Men under en Krig med Veji faldt efter Fortællingen 300 Fabiere ved Floden Cremera, hvor de alene i lang Tid havde forsvaret en fast Stilling. Ved saadanne Tab blev Patriciernes afsluttede Kaste efterhaanden fra et talrigt Borgerskab til et Oligarchi, medens Plebejerne bestandig voxede i Antal.

Under saadanne Forhold kan man ikke undre sig over, at Rom viser sig svagt i Krigene mod Nabofolkene. Navnlig kom det i en Krig med Æqverne sin Undergang nær, men reddedes af Dictatoren L. Qvinctius Cincinnatus, der efter Sagnet blev hentet fra Ploven og efter 16 Dages Forløb vendte tilbage til den.

Imidlertid havde Tribunen Gajus Terentilius foreslaaet, at der skulde udvælges Lovgivere, for at Statens forskjellige Bestanddele kunde forenes ved en fælles Ret. Patricierne, der hidtil ene havde bestyret det mest paa Hævd og Vedtægt beroende Retsvæsen og herved haft Lejlighed til megen Vilkaarlighed, opbød Alt for at hindre den Terentiliske Lovs Antagelse, og flere Aar gik hen under Strid herom. Endelig maatte Patricierne dog give efter, og da de Sendemænd, som vare sendte til Athen for at lære de attiske Love at kjende, vare vendte tilbage, besluttede man at udvælge 10 Mænd til at skrive Love. Efter Oldtidens Sædvane fik de tillige Regeringen, og de andre Øvrigheder ophørte. De første Decemvirer (451) vare alle Patriciere, men roses ikke desto mindre for deres Billighed mod Plebejerne. I dette Aar fuldendtes 10 Lovtavler. I det følgende Aar valgtes nye Decemvirer, hvoraf nogle vare Plebejere; men Patricieren Appius Claudius, som alene af alle Decemvirerne beklædte Embedet paa andet Aar, beherskede

ved sin Kraft og Anseelse de øvrige Timænd og gjorde deres Herredømme voldsomt og tyrannisk. I Aaret 450 tilføjedes to Tavler, og de 12 Tavlers Love vare færdige og antagne. Men ved Aarets Udløb tiltog de samme Decemvirer sig, uden at spørge Folket, en forlænget Magt, og deres Herredømme blev mere og mere forhadt. Endelig bragte App. Claudius's skjændige Fremfærd mod den ansete Plebejer Virginius's Datter Virginia Forbitrelsen til Udbrud, og efter en ny secessio plebis blev Decemvirerne styrtede, og de gamle Øvrighedsposter gjenoprettede (449). App. Claudius og den værste af hans Medhjælpere dræbte sig selv i Fængslet; de øvrige Timænd gik i Landflygtighed.

§ 4. Rom under Plebejernes Kamp for Ligeberettigelse med Patricierne.

Efter Indførelsen af de 12 Tavlers Love begyndte Plebejerne at stræbe efter fuldkommen Ligeberettigelse med Patricierne. 445 antoges lex Canuleja, ved hvilken de fik connubium, og samme Aar foreslog Tribunerne, at Consulerne ogsaa skulde kunne vælges blandt Plebejerne. For at undgaa dette besluttede Patricierne hellere for en Tid at lade et andet for Plebejerne tilgængeligt Embede træde i Stedet for Consulatet, og i Aaret 444 valgtes 3 Tribuni militum consulari potestate. Vel vendte man allerede i det følgende Aar tilbage til Consulatet, men svækkede det ved at berøve det en Del af dets Magt og overgive den til to Censorer. Disse holdt i Reglen hvert 5te Aar en Mønstring over Borgerne, efter hvilken disse fik deres Plads i Statens forskjellige Klasser. Denne Deling af Consulmagten tilfredsstillede imidlertid ikke Plebejerne, og man maatte i den følgende Tid oftere vælge Krigstribuner i Stedet for Consuler.

Hvor farligt det endnu var for en Plebejer at stræbe efter en udmærket Stilling i Staten, viser Sp. Mælius's Skjæbne. Denne rige plebejiske Ridder havde under en Hungersnød uddelt Korn til de Fattige og derved erhvervet sig stor Folkegunst. Men Patricierne beskyldte ham for at nære ærgjerrige Planer mod Statsforfatningen, og efter at den 80aarige Cincinnatus anden Gang var valgt til Dictator, dræbte dennes Næstkommanderende (magister equitum) G. Servilius Ahala uden Lov og Dom Almuens Velgjører.

Imidlertid begyndte Roms Magt at hæve sig ved heldige Krige. Kun to Mil fra Staden laa det rige Veji, der beherskede hele det nærliggende Landskab paa den højre Tiberbred, og allerede mange Gange havde Romerne og Vejenterne fejdet med hinanden. Men i Aaret 406 besluttede Romerne at vende alle deres Kræfter mod denne Stad, og for at kunne belejre den uden idelige Afbrydelser, bestemte man at give Hæren Sold. Imidlertid gik dog 10 Aar hen, uden at der blev udrettet noget Betydeligt; og først da Marcus Furius Camillus blev valgt til Diktator, lykkedes det denne udmærkede Feltherre at erobre den faste Stad (396). Da Gallerne netop paa denne Tid truede Etruscerne, havde kun faa af de etrusciske Stæder understøttet Veji i dets Nød. Med Falerii førte Romerne Krig endnu i to Aar efter Veji's Fald; Freden bevirkedes efter Sagnet ved Camillus's Ædelmodighed. I Rom havde imidlertid Mange faaet Lyst til at flytte til det prægtige Veji, hvis Indbyggere ved Erobringen vare dræbte eller solgte som Slaver; men denne farlige Deling af Folket blev dog forhindret. Derimod fordeltes en Del af det vejentiske Landskab til Plebejerne. Under disse Forhandlinger havde Camillus gjort sig forhadt ved Modstand imod Folkets Ønsker, ligesom ved sin patriciske Stolthed og uover-

lagte Fremfærd under Delingen af det rige vejentiske Bytte. Til sidst blev han anklaget for at have beriget sig ulovligt ved dette og gik i Landflygtighed med det Ønske, at hans Fædreland snart maatte savne ham.

Kun altfor snart blev hans egenkjærlige Ønske opfyldt. Senonerne, en af de galliske Stammer, der nylig vare vandrede ind i Italien, gik over Appeninerne og angreb Clusium. Efter Fortællingen udsendte Romerne tre Fabiere som Sendemænd for at gjøre Barbarerne Forestillinger; men da disse blev frugtesløse, kæmpede Fabierne i Spidsen for Clusinerne mod dem. Den galliske Anfører, Brennus, fordrede dem derfor udleverede, og da dette blev afslaaet, førte han sine vilde Horder imod Rom. Romerne mødte dem ved Floden Allia, men led et frygteligt Nederlag (390). Gallerne indtog og opbrændte derpaa Rom, hvis Indbyggere vare flygtede til Veji, Cære og andre Nabostæder; kun paa Capitolium holdt en lille udvalgt Skare sig. Ogsaa dette sidste Tilflugtssted var nær blevet erobret i Nattens Mørke, men reddedes af den tapre Patricier M. Manlius Capitolinus, der efter Sagnet var vækket af Junos hellige Gæs. I mere end et halvt Aar forblev Gallerne i Stadens Ruiner, indtil de endelig drog bort imod at faa en stor Sum Penge udbetalt. Romerske Historieskrivere, hvem denne Løskjøbelse forekom ydmygende, lade Camillus, der imidlertid var valgt til Dictator, i det sidste Øjeblik komme tilbage i Spidsen for en Hær og befri Rom ved Sværdet i Stedet for ved Guld.

Gallerne vare dragne bort; men Rom og dets Omegn var ødelagt, utallige Borgere omkomne. Modløse tænkte Mange atter paa at drage til Veji; men Camillus i Spidsen for Patricierne hindrede dem i at forlade den gamle hellige Grund. Rom blev saaledes igjen opbygget; men da det skete i Hast og uden tilstrækkelige Hjælpemidler, blev Husene ringe,

Gaderne snævre og krumme. Nabofolkene benyttede sig imidlertid af Lejligheden til at hæve sig paa Roms Bekostning; men Camillus, der i denne Tid var Sjælen i alle Foretagender („Roms anden Stifter") slog det ene Folk efter det andet. Men mangfoldige Plebejere vare ved deres Ejendommes Ødelæggelse, Stadens Gjenopbyggelse og deraf følgende Paalæg og Aager styrtede i den yderste Nød. Da optraadte M. Manlius Capitolinus som de Fattiges Beskytter og hengav sin Formue til de Gjældbundnes Befrielse; men da han syntes at nære ærgjerrige Planer, blev han nedstyrtet af den tarpejiske Klippe.

Almuens Nød steg stedse højere og truede Staten med Undergang; men da foretog Tribunerne G. Licinius Stolo og L. Sextius sig, ved omfattende Love at afhjælpe alle Plebejernes Fordringer. Deres Forslag (leges Liciniæ) indeholdt navnlig følgende Bestemmelser: 1) Der skulde igjen vælges Consuler i Stedet for Krigstribuner, og den ene Consul skulde være en Plebejer. 2) Ingen maatte besidde mere end 500 jugera*) af ager publicus; det Øvrige skulde uddeles til fattige Plebejere. 3) Gjælden skulde nedsættes ved at afdrage de betalte Renter fra Kapitalen. Ved at stille disse forskjellige Andragender under ét forenede Tribunerne klogelig de fattige og rige Plebejeres Interesser; men Patricierne bekæmpede dem i flere Aar ved alle Midler. Tilsidst valgte de den gamle Camillus til Dictator; men Tribunernes besindige Udholdenhed bevægede endelig ogsaa ham til at give efter. De Liciniske Love blev antagne, og L. Sextius blev den første plebejiske Consul (366). Dog forbeholdt Patricierne sig Retsplejen, som religiøse Fordomme syntes at knytte udelukkende til deres Stand, og der indsattes en egen patricisk Embeds-

*) Et jugerum er lidt over en halv Tønde Land.

mand, Prætor, som skulde lede den. Samme Aar valgtes ogsaa første Gang to Aediles curules, der skiftevis skulde vælges iblandt Patricierne og Plebejerne: tillige med de tidligere plebejiske Ædiler fik de Opsynet med Politiet, de offentlige Lege o. s. v.

Efter at Plebejerne havde faaet Adgang til Statens højeste Øvrighedsposter, kunde det ikke vare længe, inden ogsaa de øvrige Embeder, som Patricierne havde forbeholdt sig, maatte aabne sig for dem. Længst varede deres Udelukkelse fra Præsteskaberne; men i Aaret 300 blev det hidtil fastsatte Antal af Pontifices og Augurer fordoblet, og de nye Pladser blev plebejiske. Kun nogle enkelte Præsteembeder vedblev bestandig at være patriciske. Fra nu af var Forskjellen mellem de to Stænder uden al væsentlig Betydning: de rige plebejiske Familier blandede sig med de patriciske og dannede en ny Adel (nobiles), hvis Medlemmer naaede de høje Embeder og blev optagne i Senatet. Patricierne aftog mere og mere i Tal, og de forhen til de patriciske Slægter knyttede Clienter blandedes imellem det øvrige Folk. Derimod vedblev en anden Klasse af Borgere at staa tilbage for de øvrige i Rettigheder, nemlig de Frigivne og disses Børn. De vare udelukkede fra Senatet og Øvrighedsposter.

Den romerske Statsforfatning havde nu udviklet sig til den Form, som siden i det hele taget holdt sig, saa længe Republiken bestod. Statsmagten var delt imellem Folket, Senatet og Øvrighedspersonerne. Folket udøvede sin Magt paa Comitierne. Curiatcomitierne blev ligesom hele Curie-Inddelingen en Form uden al Indflydelse; derimod vedblev comitia centuriata og tributa at bestaa ved Siden af hinanden, og de sidstes Beslutninger fik snart ubetinget Lovskraft. Centuriatcomitiernes Indretning forandredes saaledes, at de Rige ikke fik en saa ubetinget Overvægt som før;

men de beholdt dog altid et mere aristokratisk Præg end Tributcomitierne.

§ 5. Roms Kampe om Herredømmet i Italien.

Efter at de Liciniske Love havde nedbrudt de Skranker, som hidtil havde hæmmet Romerfolkets Udvikling, kunde det fremtræde i sin fulde Kraft. Heltemodig Tapperhed ved Siden af en standhaftig og kløgtig Politik, Tugt og Orden saa vel i de huslige Forhold som i Hæren, Ærbødighed mod Guderne og Forfædrenes Indretninger udmærkede den Tids Romere. Kun ét af de andre italienske Folk kunde i de fleste af disse Egenskaber maale sig med dem, nemlig Samniterne, og Herredømmet over Italien maatte tilfalde et af disse to Folk. Men Rom havde det store Fortrin, at det dannede en Enhed, medens Samniterne bestod af flere løst forbundne Stammer.

De ved flere mellemliggende Stammer adskilte Romere og Samnitere stod i venskabelig Forbindelse, indtil de sidste angreb deres Stammefrænder, de yppige Campanere, og disse søgte Beskyttelse hos Romerne (343). Den første Samniterkrig endtes hurtig ved et Forbund mellem Rom og Samnium, medens Campanerne snart fortrød deres frivillige Underkastelse under Romerne og rejste sig imod dem i Forbindelse med Latinerne og Volscerne. Rom havde nemlig efterhaanden forvandlet sit Forbund med Latinerne til et Herredømme, hvorfra nu disse vilde løsrive sig. Saaledes udbrød den latinske Krig (340). De romerske Consuler: Titus Manlius Torqvatus og P. Decius Mus rykkede efter Fortællingen frem til Vesuv. Den første viste den romerske Krigstugts Ubøjelighed ved at lade sin egen Søn henrette, fordi han imod hans Befaling havde indladt sig i en Tvekamp med en Latiner; den anden indviede (devoverede) sig selv

tillige med Fjenden til Underverdenens Guder og bidrog ved sin frivillige Død meget til Slagets heldige Udfald. Krigen endte med Latiums og Campaniens Underkastelse under Roms Herredømme (338).

Før 338 vare erobrede Stæder altid blevne indlemmede i den romerske Stat, i hvilken deres Indbyggere i Begyndelsen vare blevne Borgere uden Stemmeret, men senere efterhaanden naaede den fulde Borgerret. Ogsaa ved Erobringen af Latium og Campanien blev nogle Stæder gjorte til romerske Municipier, f. Ex. Capua: de fik Byrderne, men ikke Fordelene af Borgerretten og løsreves fra deres gamle Forbindelser. Men det erobrede Land var denne Gang for stort til at det hele kunde indtræde i dette Forhold: de fleste Latinere blev derfor Forbundsfæller (Socii), d. e. de beholdt deres egen Forfatning, men maatte gjøre Krigstjeneste for Romerne. En Del af de Overvundnes Land blev, som sædvanlig, romersk Statsejendom, en Del fordeltes imellem romerske Kolonister. Disse beholdt deres fulde Borgerret og tjente til Besætning imellem de gamle Indbyggere. Saaledes blev f. Ex. den volsciske Søstad Antium en romersk Koloni, d. v. s. der bosattes en Besætning af romerske Kolonister imellem de gamle Indbyggere, som blev romerske Borgere uden Stemmeret. Snablerne af de i Antium tagne Skibe smykkede siden Talerstolen paa det romerske Torv.

Da Romerne og Samniterne vare blevne Naboer, kunde de ikke længe vedblive at være Venner. Grænsestridigheder foranledigede den anden Samniterkrig. I Begyndelsen vare Romerne heldige, navnlig under Dictatoren L. Papirius Cursor og hans Magister equitum Q. Fabius Maximus Rullianus. Fabius, som i Dictatorens Fraværelse og imod hans Forbud indlod sig i Slag, vandt en glimrende Sejr, men havde nær maattet bøde med Livet for sin

Ulydighed. I Aaret 321 blev en romersk Hær under Consulen Sp. Postumius indesluttet imellem de caudinske Passer af den tapre Samniter Pontius, som lod den gaa under Aaget og foreskrev en Fred, der dog ikke blev stadfæstet af det romerske Senat. Under afvexlende og haarde Kampe fortsattes Krigen; men Rom udbredte mere og mere sit Herredømme i Mellem- og Syditalien og befæstede det ved Anlæggelsen af Kolonier. Forgjæves rejste ogsaa andre italienske Folk, som Etruscerne og Umbrerne, sig imod dets truende Overmagt: de blev alle overvundne og dels tvungne til Fred, dels underkastede Roms Herredømme.

Til sidst kom Romerne i Krig med Lucanerne og stødte nu sammen med Storgrækenlands mægtigste Stad, Tarent. Da de overtraadte en tidligere Overenskomst med denne Stad, der forbød dem at besejle den tarentiske Bugt, ødelagde Tarentinerne flere af deres Skibe. Romerne, der i dette Øjeblik ugjærne forøgede deres Fjenders Tal, forlangte en billig Erstatning; men deres Sendemænd blev skammelig forhaanede af de letsindige Tarentinere. Saaledes udbrød Krigen mellem Rom og Tarent (281). Skjønt ogsaa Samniterne igjen havde rejst sig, kunde de blødagtige Tarentinere dog ikke hindre Romerne i at plyndre deres Land. Allerede for længe siden vante til at forsvare sig ved fremmede Vaaben indkaldte de derfor Kong Pyrrhus af Epirus, og denne kom med en betydelig Hær til Italien, hvor han optraadte som Hellenernes Forsvarer mod Barbarerne og som en Efterkommer af Achilles mod de allerede den Gang for Troernes Efterkommere ansete Romere. Ved Floden Siris mødte de romerske Legioner første Gang den macedoniske Phalanx (280): længe var Sejren tvivlsom, men afgjordes til sidst ved Pyrrhus's for Romerne ukjendte Elefanter. Efter Sejren rykkede

Pyrrhus frem mod Rom, men vovede ej at angribe Staden, hvis Borgere viste deres sædvanlige moralske Kraft i Ulykken. Han trak sig altsaa igjen tilbage og lagde sine Tropper i Vinterkvarter. I Løbet af denne Vinter var det, at G. Fabricius tillige med to andre forhenværende Consuler blev sendt til ham for at underhandle om Krigsfangernes Udvexling og ved sin værdige Holdning vandt hans Højagtelse. Han mistvivlede allerede om at kunne faa Bugt med et saadant Folk og sendte derfor sin Fortrolige, den ædle og kloge Kineas, til Rom for at tilbyde Fred. Mange Senatorer syntes tilbøjelige til at antage denne, skjønt Betingelsen var Opgivelsen af Herredømmet i det sydlige Italien; men da lod den gamle blinde App. Claudius sig bære hen i Senatet og omstemte ved sin mandige Tale de Vaklende. Romerne svarede, at de ikke kunde underhandle med Pyrrhus, før end han havde forladt Italien, og fuld af Beundring forlod Kineas denne Stad, der var forekommet ham ærværdig som et Tempel.

I Aaret 279 vandt Pyrrhus atter et Slag; men Sejren var kjøbt med Tabet af de tapreste Epirotere, og hjemmefra kunde ingen Forstærkning ventes formedelst Gallernes Indfald. Tarentinerne vare højst misfornøjede med det Militærherredømme, som Pyrrhus havde indført i deres Stad, hvor han udskrev Borgerne til Krigstjeneste, forbød Lystigheder og lukkede Theatret. Under disse Forhold var det Kongen meget kjærkomment at blive kaldt til Sicilien (278); men heller ikke der var hans Held af Varighed. 275 vendte han igjen tilbage til Italien; men imidlertid havde Romerne næsten overalt faaet Overhaanden, og Consulen Manius Curius Dentatus vandt en afgjørende Sejr ved Beneventum over den af Lykken forladte Konge, som snart efter drog bort fra Italien.

Forladte af Pyrrhus kunde de italienske Folkeslag ikke modstaa Romerne, og samme Aar, som han fandt sin Død for Argos, blev Samniterne, Lucanerne, Bruttierne og Tarentinerne undertvungne (272). Tarent mistede sine Mure og Skibe og fik en stadig romersk Besætning. I de følgende Aar blev Picenterne og Beboerne af den apuliske Halvø (Oldtidens Calabrien) underkastede, og i Aaret 266 var Roms Magt udbredt over hele Halvøen indtil Floden Rubico, der indtil Kejsertiden betragtedes som Italiens Nordgrænse. De overvundne Folks Stilling var forskjellig: vel vare de fleste Forbundsfæller; men nogle havde større, andre mindre Rettigheder. Latinerne havde det Fortrin, at de langt lettere end de øvrige fik romersk Borgerret, og da de ved Sprog og Slægtskab stod Romerne saa nær, brugtes de meget som Kolonister blandt de mindre berettigede Folk.

§ 6. Roms Kampe om Herredømmet i Vesten (264—201).

Næppe havde Romerne underkastet sig den italienske Halvø, før end de stræbte efter at udbrede deres Magt til Sicilien. Her stødte de sammen med Karthagerne, eller, som de kaldte dem, Poenerne, og de mærkelige puniske Krige udbrød, som skulde afgjøre, hvilken af de to mægtige Republiker Herredømmet over Middelhavets vestlige Kyster skulde tilfalde. Karthagerne beherskede den Gang, foruden deres Besiddelser i Nordafrika, den største Del af Sicilien, som de havde tilbageerobret efter Pyrrhus's Bortgang, endvidere Sardinien, de baleariske Øer og en Del af det sydlige Spanien, hvor de gamle phøniciske Kolonier vare blevne afhængige af den mægtige Søsterstad. I materiel Henseende stod de paa et højt Kulturtrin; men Havesyge, Vellyst og Grusomhed

vare Hovedtrækkene i deres Karakter. Hidtil havde de staaet i et venskabeligt Forhold til den agerdyrkende Landmagt Rom, som ikke havde gjort noget Indgreb i deres Handels- og Søherredømme. Men i Aaret 264 stødte de to erobrende Magter sammen ved Messana, og den første puniske Krig udbrød.

Da nemlig Mamertinerne i Messana ikke kunde modstaa den syrakusanske Konge Hierons Angreb, havde en Del af dem bedet Romerne, et andet Parti Karthagerne om Hjælp. I Rom undsaa Senatet sig ved at hjælpe disse Røvere; men Consulerne, af hvilke den ene var en App. Claudius af den for sit Overmod bekjendte Slægt, vilde ikke lade sig en saadan Lejlighed til Krigshæder berøve og forebragte Sagen for Folket. Det var unægtelig farligt at lade Messana falde i Karthagernes Hænder, og Folket besluttede at understøtte Mamertinerne. Men imidlertid havde disse optaget en punisk Besætning i deres Borg, og Hieron havde sluttet Fred med dem. Ikke desto mindre blev Romerne ved deres Bestemmelse, og det lykkedes dem ved Svig at faa Messanas Borg i deres Hænder. Saa vel Hieron som Karthagerne belejrede nu Messana, men App. Claudius satte over Strædet og slog hver for sig. Hieron sluttede Aaret efter Fred og Forbund med Romerne og var fra den Tid af indtil sin Død deres tro Forbundsfælle.

I Forbund med Mamertinerne og Syrakusanerne erobrede Romerne snart den største Del af Sicilien, hvor det puniske Herredømme var højst forhadt. Romerne saa imidlertid snart, at de ikke kunde vedligeholde deres Herredømme paa Sicilien uden Sømagt. Hidtil havde de kun haft mindre Fartøjer; men de byggede nu i Hast 100 femradaarede Skibe. Da hverken disse eller deres Mandskab kunde maale sig med Karthagernes, fandt Consulen G. Duilius paa at forsyne dem med Entrebroer og Hager, og da Kampen

saaledes kom til at ligne et Landslag, sejrede han fuldkommen imellem Sicilien og de lipariske Øer. Duilius hædredes ved særegne Æresbevisninger og ved en Støtte (columna rostrata), af hvis Indskrift en Del er bevaret.

Da Krigen derefter var fortsat i flere Aar, uden at der var sket noget Afgjørende, besluttede Romerne endelig at angribe Karthagerne i deres Hjem. De udrustede en Flaade paa 330 femradaarede Skibe, som foruden 100,000 Rorkarle optog 40,000 Soldater, og en lige saa stor punisk Flaade mødte dem ved Siciliens Sydvestkyst. Romerne sejrede og landede derpaa i Afrika, hvor de ødelagde det rige Land, der siden Agathokles ikke havde set nogen Fjende. Consulen M. Atilius Regulus slog Karthagerne, som derpaa bad om Fred; men hans Fordringer vare saa overdrevne, at de maatte forkastes. Til Lykke for Karthago var der blandt dets Lejetropper en Spartaner af udmærket Dygtighed ved Navn Xanthippus, og da han havde faaet Anførselen i Stedet for de i Regelen usle puniske Feltherrer, led Romerne et fuldstændigt Nederlag ved Tunes, og Regulus selv blev fanget. Hans senere Skæbne er af Sagnet udsmykket paa en lidet troværdig Maade.

I de følgende Aar satte Romerne endnu to Gange med store Flaader over til Afrika, men udrettede ikke meget og mistede begge Gange paa Hjemvejen en Mængde Skibe ved Skibbrud. Derimod vedblev de at være heldige paa Sicilien, hvor Karthagerne mistede alle deres Besiddelser med Undtagelse af Lilybæum og Drepana. Men da Consulen P. Claudius Pulcher, en Søn af den blinde Appius, med trodsig Foragt for de uheldige Auspicier angreb Karthagernes Flaade ved Drepana, led han et fuldstændigt Nederlag. Da Senatet derpaa befalede ham at vælge en Dictator, havde han den mageløse Uforskammethed

dertil at vælge en af sine Clienter, en Frigivens Søn. Senatet tilintetgjorde naturligvis dette Valg, der var et nyt Bevis paa den Claudiske Slægts ustyrlige Vilkaarlighed.

Medens de romerske Feltherrer i de følgende Aar kun viste ringe Dygtighed, fik Karthagerne for første Gang en udmærket Anfører i Hamilkar, kaldet Barkas, d. e. Lynet. Denne unge Mand besatte Bjærget Herkte i Nærheden af Panormus og førte derfra i flere Aar Krigen med stor Udholdenhed og Dygtighed. I længere Tid havde Romerne aldeles opgivet at erstatte de utallige Skibe, de havde mistet, med nye; men endelig byggede de igjen ved frivillige Bidrag en Flaade, der blev udrustet langt bedre end de tidligere, og med denne slog Proconsulen G. Lutatius Catulus ved de ægatiske Øer fuldstændig Karthagerne, der imidlertid havde forsømt deres Flaade (241). Atter bad Karthagerne om Fred og og fik den paa følgende Betingelser: de skulde rømme Sicilien og de omliggende Øer, udlevere alle romerske Fanger uden Løsepenge og betale en betydelig Sum Penge i Krigsomkostninger.

Saaledes endte den første puniske Krig (241), som havde kostet Rom uhyre Offere og Anstrængelser og forvandlet det forhen saa blomstrende Sicilien til en Ørken. Kun Hierons Rige var blevet temmelig forskaanet for Krigens Rædsler og vedblev at bestaa som en i det mindste af Navn uafhængig Stat; men den største Del af Øen blev behandlet som et erobret Land og indrettet som Provins, d. e. et Land, som ikke tjener Rom med Vaaben, men med Afgifter, og som er overgivet til en romersk Statholders Herredømme. I Begyndelsen besattes denne Post med en Prætor; thi man havde kort før begyndt at vælge to Prætorer i Stedet for én og forøgede nogle Aar efter Antallet til 4. Til Medhjælper havde han en Qvæ-

stor, der navnlig bestyrede Finansvæsenet, ligesom Qvæstorerne allerede længe havde gjort.

Medens Romerne saaledes indrettede deres første Provins, kom Karthago i den yderste Nød ved en Opstand af de fra Sicilien tilbagevendte Lejetropper, som ikke havde faaet deres fulde Sold udbetalt. Karthagernes afrikanske Undersaatter, som under Krigen vare udsugede ved uhyre Paalæg, sluttede sig til Oprørerne, og først efter en treaarig Krig, der førtes med den frygteligste Grusomhed, lykkedes det Hamilkar at dæmpe Opstanden. Af denne Karthagos Nød benyttede Romerne sig til at bemægtige sig Sardinien, og denne Ø tillige med Korsika blev saaledes romersk Provins.

Kort efter at Romerne saaledes havde faaet Magten i det tyrrhenske Hav, fik de ogsaa Fodfæste paa hin Side af det adriatiske Hav. Her havde Illyrerne paa denne Tid udbredt deres Magt imod Syd og forstyrrede Handelen ved deres Sørøverier. Romerne klagede herover til deres Dronning Teuta; men hun erklærede, at hun ikke kunde forhindre sit Folk i at søge Fortjeneste paa Havet. En af de romerske Sendemænd, som svarede, at Romerne vel skulde tvinge hende dertil, blev paa Hjemvejen myrdet, og herover udbrød en Krig, som snart endte med, at Teuta maatte afstaa en Del af sit Rige og forpligte sig til Skat og Opgivelse af Sørøveriet.

Langt betydeligere var en ny Kamp med Gallerne. 225 brød disse fra gammel Tid af fremfor andre frygtede Fjender ind i Etrurien, og Romerne paabød umaadelige Rustninger over hele Italien. Skrækken forøgedes ved et Udsagn af de sibyllinske Bøger, at Gallerne to Gange skulde tage Roms Jordbund i Besiddelse; for at opfylde dette, begravede man en gallisk Mand og Kvinde levende i Rom. Faren blev imidlertid ikke saa stor: Gallerne led et

fuldstændigt Nederlag i Etrurien; derpaa gik Romerne over Apenninerne, og Consulen M. Claudius Marcellus vandt en afgjørende Sejr ved Clastidium, hvor han med egen Haand dræbte den fjendtlige Feltherre og tog Rustningen af ham (spolia opima). Det cisalpinske Gallien blev derpaa romersk Provins (222). Til Placentia og Cremona førtes Kolonier.

Imedens Romerne saaledes gjorde den ene Erobring efter den anden, havde Karthagerne heller ikke hvilet. Den store Hamilkar havde fattet den Plan at erobre Spanien, hvis Rigdom fuldkommen kunde erstatte Tabet af Sicilien og Sardinien, og hvis tapre Befolkning kunde yde Soldater til at angribe Rom. Strax efter at Lejetroppernes Opstand var dæmpet, gik han derfor som uindskrænket Overfeltherre over til Halvøen og undertvang mange af de smaa iberiske og keltiske Folkeslag, der udgjorde dens Befolkning. Da han var falden, fortsatte hans Svigersøn Hasdrubal Erobringerne og anlagde Ny-Karthago, der snart blev en meget rig og betydelig Stad. Romerne saa med stor Misfornøjelse Karthagos voxende Magt; men da de vare indviklede i andre Krige, lod de sig nøje med at slutte en Overenskomst med Hasdrubal, ifølge hvilken han ikke maatte overskride Ebro. Da Hasdrubal blev myrdet (c. 220), valgte Hæren Hamilkars Søn Hannibal til Anfører, og det karthagiske Raad maatte, skjønt ugjærne, anerkjende Valget. Hannibal havde i sit 9de Aar tilsvoret sin Fader et evigt Had mod Rom; nu var han 26 Aar gammel og brændte af Begjærlighed efter at vise sit Sindelag i Gjerningen. Han var Hærens Afgud: opdraget i Lejren og lige kraftig paa Sjæl og Legeme, viste han sig snart som sin Tids største Mand. Den græske Koloni Sagunt havde hidtil været sikret ved sit Forbund med Rom; men for Hannibal var dette

kun en Grund mere til at angribe denne Stad, der efter en lang Belejring faldt i hans Hænder. Romerske Sendemænd forlangte ham udleveret, og da Karthagerne afslog denne Fordring, udbrød den anden puniske Krig (218).

Romerne besluttede at sende den ene Consul, P. Cornelius Scipio, til Spanien, den anden, Tiberius Sempronius Longus, til Afrika; men Hannibal forekom dem. Medens han efterlod sin Broder Hasdrubal som Befalingsmand i Spanien, drog han selv med 60,000 Mand over Pyrenæerne, banede sig Vej gjennem det transalpinske Gallien, hvor Scipio ankom for silde til at standse ham, og steg derpaa over Alperne. Hans Vej gik igjennem Iseredalen og over lille St. Bernhard. Det var allerede Efteraar, og foruden Naturens Hindringer maatte han ogsaa bekæmpe Bjærgstammernes Modstand. Da han endelig kom ned i Posletten, havde han kun 26,000 Mand tilbage. Scipio havde imidlertid sendt sin Broder Gnæus med den største Del af sin Hær til Spanien og var selv ilet tilbage til Italien for at standse Hannibal. Ved Ticinus mødte han dennes numidiske Ryttere, men var uheldig og blev selv saaret. Kort efter ankom Sempronius, der kun var naaet til Sicilien og derfra var kaldt tilbage; men da han imod Scipios Raad indlod sig i et Slag ved Trebia, led Romerne et fuldstændigt Nederlag. Levningerne af deres Tropper holdt sig i Placentia og Cremona; men Gallerne sluttede sig til Hannibal og fordoblede snart hans Hær.

I Foraaret 217 gik Hannibal over Apenninerne ind i Etrurien, hvor Hæren led meget i Sumpene ved Arnus, og Hannibal selv mistede sit ene Øje. Ved Søen Trasimenus kom det til Slag med Consulen G. Flaminius. Romerne, som ved Hannibals Snildhed vare lokkede ind imellem Søen og Bjærgene, led

et skrækkeligt Nederlag; Consulen faldt, og kun faa undkom. I Rom ventede man allerede Fjendens Ankomst og valgte den gamle erfarne Q. Fabius Maximus til Dictator; men Hannibal følte sig ikke stærk nok til at gaa imod Staden. Hans Plan var at rejse de italienske Folk mod deres Herrer, og han havde derfor sendt dem alle Fanger tilbage; men Italienerne nølede med at slutte sig til de frygtede Barbarer, af hvilke hans Hær bestod. Hannibal drog saaledes igjennem Umbrien til Syditalien, og Fabius fulgte ham, men uden at indlade sig i Slag, hvorfor han fik Tilnavnet Cunctator. Men det romerske Folk saa med Forbitrelse paa Landets Ødelæggelse, og Dictatoren maatte dele sin Myndighed med sin Magister equitum, M. Minucius. Denne gik nu angrebsvis til Værks, men blev kun reddet fra Undergang ved Fabius's Hjælp.

For at faa Ende paa Krigen besluttede Romerne i Aaret 216 at forøge Hæren til 80,000 Mand og valgte G. Terentius Varro, en Mand af simpel Herkomst, efter Fortællingen en Slagters Søn, til Consul. Den anden Consul, L. Æmilius Paulus, var en øvet Feltherre; men hans Modstand mod Varros Hidsighed var forgjæves, og det kom til Slag ved Cannæ i Apulien, hvis aabne Sletter vare gunstige for det overlegne numidiske Rytteri. Hannibal havde kun halv saa mange Tropper som Romerne, men vandt ikke desto mindre en glimrende Sejr. Den største Del af den romerske Hær tillige med Consulen Æmilius faldt; Mange blev tagne til Fange; Varro undkom og samlede Hærens Levninger, der i den øvrige Del af Krigen under Navn af de cannensiske Legioner maatte bøde for deres Uheld med stræng Tjeneste uden Løn og Ære. Saaledes viste Romerne deres sædvanlige stolte Fasthed og Strænghed i Ulykken: de vilde ikke engang løskjøbe Fangerne,

men lod Hannibal sælge dem som Slaver, medens de selv for første Gang lod deres egne Slaver gjøre Krigstjeneste. — Efter Slaget ved Cannæ gik de fleste Folk i Syditalien over til Hannibal; men Latinerne blev Rom tro, og de romerske og latinske Kolonier dannede faste Punkter for Modstanden rundt omkring i det frafaldne Land. Hannibal havde allerede mistet mange af sine Kjærnetropper, og det aristokratiske Fredsparti i det karthagiske Raad hindrede Afsendelsen af tilstrækkelige Forstærkninger. Karthagerne anvendte desuden heller deres Kræfter paa at bevare Spanien, hvor Gnæus og efter sit Consulat ogsaa Publius Scipio vare optraadte som de Indfødtes Befriere og havde betydelig Fremgang. Saaledes fandt Hannibal det ikke raadeligt at gaa lige imod Rom, men vilde først befæste sin Magt i Syditalien. I det rige Capua, som var gaaet over til ham, fandt hans Tropper i den følgende Vinter Erstatning for de udstaaede Besværligheder.

Ogsaa uden for Italien knyttede Hannibal Forbindelser imod Rom, saa vel med Macedonien som med Syrakus. Philip den Tredje af Macedonien tænkte paa at gaa over til Italien; men Romerne forekom ham og gav ham nok at bestille i hans eget Land. I Syrakus var den gamle Hieron død kort efter Slaget ved Cannæ, og Staden sluttede sig derefter til Karthago. Men imidlertid havde Romernes Magt igjen hævet sig i Italien: M. Claudius Marcellus havde første Gang standset Hannibal i hans Sejrsløb og blev derpaa sendt over til Sicilien, hvor han begyndte at belejre Syrakus. I lang Tid kunde han ikke udrette noget mod den stærkt befæstede Stad, til hvis Forsvar den udmærkede Mechaniker Archimedes bidrog meget ved sine sindrigt opfundne Maskiner; men endelig faldt den, tildels ved Forræderi, i hans Hænder (212). Et rigere

Bytte end nogensinde før, navnlig den første Samling af herlige Kunstværker, bragtes til Rom; Syrakus's Glans var for stedse forbi. Snart efter blev Karthagerne fordrevne fra Sicilien, og hele Øen var nu en romersk Provins.

Aaret efter Syrakus's Fald tilbageerobrede Romerne Capua, som Hannibal forgjæves søgte at redde ved at drage imod Rom selv. I flere Dage stod han nær ved Roms Porte, men kunde ikke tænke paa at storme Staden og maatte igjen drage tilbage til Syditalien uden at have udrettet noget. Capua faldt og blev haardt straffet: en Mængde af Indbyggerne blev henrettede eller solgte som Slaver; den store Stad blev gjort til en Flække uden al Selvstændighed, og det hele campanske Landskab blev romersk Statsejendom. Ingen anden Stad i Italien kunde fra nu af maale sig med Rom.

Medens Romerne saaledes igjen begyndte at faa Overmagten i Italien, havde de ikke mindre Fremgang i Spanien. Vel vare Gnæus og Publius Scipio begge faldne (212); men Aaret efter havde den sidstes Søn, P. Cornelius Scipio, senere kaldet Africanus (major) faaet Anførselen med proconsularisk Magt og snart hendraget Alles Øjne paa sig. Han var ikke blot en stor Feltherre, men ogsaa en fint dannet Mand, der havde Sans for hellenisk Kunst og Videnskab; tillige var han bekjendt for sin Fromhed og syntes at staa i et særeget Forhold til Guderne, fra hvem han troede at modtage Aabenbaringer.

Han slog ikke blot de puniske Hære, men forstod ogsaa at vinde Spaniernes Hjærter. Saaledes varede det ikke længe, inden han fik Overhaanden i Spanien og endog erobrede Ny-Karthago. Imidlertid kunde han ikke forhindre, at Hasdrubal efter sin Broders Opfordring førte sine bedste Tropper til Italien (207). Der havde nemlig Hannibal mere og mere maattet

indskrænke sig til Forsvar, og skjønt han endnu oftere kæmpede med Held, gik dog de frafaldne italienske Folk efterhaanden igjen over til Romerne eller blev undertvungne og haardt straffede af dem.

I Krigens 3 første Aar havde Hannibal stedse sejret; derpaa havde Lykken været afvexlende, men dog i det Hele mere og mere vendt sig til Roms Fordel; men med Aaret 207 begynder Krigens tredje Periode, i hvilken Romerne fuldkommen fik Overhaanden. Hasdrubal drog, ligesom tidligere hans Broder, over Alperne, men uden stor Vanskelighed. Den ene Consul, M. Livius Salinator, skulde møde ham, medens den anden, G. Claudius Nero, stod lige over for Hannibal i Syditalien. Men Nero drog, uden at Hannibal mærkede det, med sine bedste Tropper mod Nord, forenede sig med Livius og slog saaledes Hasdrubal fuldstændig ved Metaurusfloden. Efter at have erholdt Efterretning om sin Broders Nederlag og Fald trak Hannibal sig tilbage til Bruttiernes Land, hvor han med beundringsværdig Dygtighed holdt sig endnu i flere Aar.

I Aaret 206 var Karthagos Herredømme i Spanien aldeles tilintetgjort. Scipio vendte derfor tilbage til Rom og blev valgt til Consul for det følgende Aar. Som saadan erholdt han Sicilien til Provins, og det tillodes ham, hvis han holdt det for gavnligt, derfra at sætte over til Afrika. Da de Midler, med hvilke Staten udrustede ham, ikke vare tilstrækkelige, ydede mange Forbundsfæller, hvilke hans Personlighed indgød Tillid, frivillig betydelige Bidrag til hans Rustninger. Med disse tilbragte han hele sit Consulatsaar paa Sicilien og gik først Aaret efter som Proconsul over til Afrika. Her sluttede den tapre østnumidiske Konge Masinissa, en misfornøjet Vasal af Karthago, sig til ham, medens den mægtigere vestnumidiske Konge Syphax var vundet af Karthagerne. Men Syphax

blev slaaet og ført fangen til Italien, og Karthagerne saa sig snart nødte til at kalde Hannibal tilbage. Mismodig forlod denne det Land, hvor han engang havde haabet at vinde et Rige, og vendte efter mange Aars Fraværelse tilbage til sit Fædreland. Forgjæves søgte han at bevæge Scipio til at slutte Fred, og i Aaret 202 stod det afgjørende Slag ved Zama imellem de to store Feltherrer. Hannibal blev overvunden og anvendte nu, da der for Øjeblikket ikke kunde være Haab om at modstaa Romerne, al sin Indflydelse paa at kue enhver unyttig Modstand mod de Fredsbetingelser, som Scipio foreskrev. Saaledes blev Freden sluttet (201). Karthago maatte opgive al Magt uden for Afrika og selv dér ikke føre Krig uden Roms Tilladelse. Masinissas Rige udvidedes, og denne krigerske Fyrste blev under Roms Beskyttelse en farlig Nabo for sine fordums Overherrer. Karthagerne maatte tilbagegive alle romerske Fanger og Overløbere, udlevere alle Elefanter og alle Krigsskibe med Undtagelse af 10 Trierer, og skulde inden 50 Aar betale 10,000 Talenter.

Rom var saaledes gaaet ud af den anden puniske Krigs Farer med forstærket Magt og havde nu ingen Medbejler til Herredømmet i Vesten. Det var ikke længere blot en italiensk Magt; en stor Del af Spanien var af Navn befriet for det puniske, men i Virkeligheden underkastet det romerske Herredømme; Afrika havde aabnet sig for dets Indflydelse, og de romerske Legioner havde allerede vist sig paa den græske Halvø. Rom stod dengang ligesom paa Skillevejen imellem det Gamle og Nye, det Indenlandske og Fremmede. Vistnok havde det allerede længe staaet i Forbindelse med Hellas; men det var dog først efter Syditaliens og Siciliens Erobring, at den græske Kul-

tur ret havde begyndt at faa Indgang. I religiøs Henseende ytrede Grækernes Indflydelse sig tidlig: alt længe havde man raadspurgt det delphiske Orakel, og græske Guder blev indførte og blandede med de gamle latinske. Senere fik den græske Literatur Indflydelse: paa denne Tid havde endnu kun enkelte udmærkede Mænd, som Scipio, tilegnet sig den. Nogen egen Literatur af Betydenhed havde Romerne ikke; men man havde dog begyndt at opføre Tragedier og Komedier efter græsk Mønster, og den betydeligste romerske Komedieskriver, Plautus, levede under den anden puniske Krig.

Femte Afsnit.

Tiden fra 200 til 30 Aar f. Kr.

§ 1. Roms første Kampe i Østen.

Den anden puniske Krig var endt, og Rom var Vestens eneste Stormagt. Vel maatte der endnu kæmpes mod de cisalpinske Galler, som haardnakket, men forgjæves forsvarede deres nylig gjenvundne Frihed, og mod Spanierne, der enkeltvis gjorde Modstand i deres Bjærge; men en betydeligere Krig vendte snart Alles Blik imod Østen. Philip den Tredje af Macedonien havde i Forbund med Antiochus den Tredje af Syrien angrebet Rhodus og Pergamum. Disse havde anraabt Romerne om Hjælp, og Senatet betænkte sig ikke et Øjeblik paa at bevilge den. Folket var derimod træt af den evige Krigstjeneste og forkastede i Begyndelsen Consulens Andragende; men det maatte snart give efter for de Stores Vilje, og den anden macedoniske Krig udbrød (200). De første romerske Feltherrer udrettede ikke meget; men da T. Qvinctius Flamininus havde faaet Anførselen, blev Philip slaaet ved Kynoskephalæ i Thessalien (197). Kongen maatte bede om Fred og fik den paa haarde Betingelser. Hans Herredømme blev indskrænket til Macedonien, han maatte udlevere sine Krigsskibe, ind-

skrænke sin Hær og betale 1000 Talenter. Flamininus, der som Scipio var en fint dannet Mand og en Ven af hellenisk Kultur, erklærede derpaa ved de isthmiske Lege alle Grækenlands Stater for frie. Uhyre Jubel og guddommelig Ære lønnede ham; men ikke alle Grækere vare tilfredsstillede: navnlig klagede Ætolerne, hvis Rytteri havde gjort Udslaget ved Kynoskephalæ, over at de ikke vare tilstrækkelig belønnede.

Kong Antiochus af Syrien, hvis Held i Gjenoprettelsen af Selevkidernes Magt havde skaffet ham det ufortjente Tilnavn: den Store, havde rolig set paa sin Forbundsfælles Nederlag; thi han haabede nu at skulle være ene om Herredømmet i Østen. Kort efter kom Hannibal til ham. Denne, som efter Freden 201 var kommen i Spidsen for Regeringen i sin Fædrenestad, havde der med udmærket Dygtighed og Kraft bragt Orden i Statshusholdningen og hævet en Mængde Misbrug. Men de Oligarcher, hvem han havde berøvet Magten, anklagede ham i Rom for hemmelige Forbindelser med dets Fjender, og uagtet den ædle Scipios Modstand sendte Romerne Sendemænd til Karthago for at fordre ham udleveret. Han oppebiede ikke deres Ankomst, men gik til Asien, hvor Antiochus modtog ham med Glæde. Thi Romerne havde opfordret ham til at opgive sine Erobringer i Thracien, og da han ikke havde i Sinde at gaa ind herpaa, maatte det komme til Krig. Hannibal vilde føre den over til Italien; men Antiochus gik efter Ætolernes Indbydelse til Grækenland (192). Uden at foretage tilstrækkelige Rustninger og uden at følge Hannibals Raad tilbragte han her Tiden med Fester og Nydelser, medens Romerne erklærede ham Krig. Ved Thermopylæ indtog Kongen Leonidas's Stilling; men Krigstribunen M. Porcius Cato førte en Del af den romerske Hær over Bjærgene og tvang ham til at flygte med stort Tab. Antiochus trak sig derpaa til-

bage til Asien; men Romerne fulgte ham derhen under Consulen L. Cornelius Scipio, siden kaldet Asiaticus, hvem hans ældre Broder, Africanus, fulgte som Legat. Scipio Africanus laa syg, og Hannibal var bortsendt af den forblindede Antiochus, da det afgjørende Slag stod ved Magnesia ved Sipylus (190). Asiaternes Overmagt kunde ikke modstaa Romernes Tapperhed, og Antiochus bad strax efter om Fred. Han maatte afstaa alle sine Besiddelser i Lilleasien undtagen Cilicien, udlevere sine Krigsskibe og Elefanter og forpligte sig til at betale 15,000 Talenter inden 12 Aar. Hannibal skulde udleveres, men undkom. De afstaaede Lande beholdt Rom ikke selv; den største Del, navnlig Lydien og Phrygien, blev givet til Pergamum. Aaret efter blev Ætolerne undertvungne og maatte anerkjende Roms Højhed.

Fra de overvundne østerlandske Riger strømmede hidtil ukjendte Rigdomme sammen i Rom; men med de asiatiske Skatte fandt ogsaa asiatiske Vellyster Indgang, og Pragtsyge, Yppighed og Fraadseri blev almindelige Laster. Det gamle Romerfolk var allerede blevet meget forandret; mange af dets bedste Mænd vare faldne i de uophørlige Krige, og Soldaterne blev afvante med det fredelige Bondeliv. Slavernes og de Frigivnes Tal blev stedse større. Hvor stor allerede Fordærvelsen var, viste Opdagelsen af de skjændige Udsvævelser, der knyttede sig til de udbredte Bacchanalier. Mænd, der med Harme saa den voxende Fordærvelse, begyndte derfor en Kamp imod hele den nye Retning. I Spidsen for dem stod M. Porcius Cato (major), ogsaa kaldet Censorius. Han var en ægte gammeldags Romer, prøvet i Krigens Skole, arbejdsom og sparsommelig, lige omhyggelig for Statens og sin Landejendoms Flor, men tillige en frugtbar Forfatter, der udgav historiske Værker, Taler, Skrifter om Landvæsenet o. s. v. Som Censor for-

fulgte han Pragt og Yppighed med den største Strænghed, uden at ænse de mangfoldige Fjendskaber, han paadrog sig. I Aarhundredets første 10 Aar havde Scipio Africanus været den mægtigste Mand i Rom, og mange af hans Slægtninge og Venner havde beklædt Statens højeste Embeder. Men da Scipionerne vendte tilbage fra Asien, anklagede Catos Parti dem for at have taget imod Bestikkelser af Kong Antiochus. Africanus afviste stolt ethvert Forsvar og unddrog sig fra Klagen ved at trække sig tilbage paa sit Landgods; Asiaticus blev dømt til en stor Pengebøde.

Omtrent paa samme Tid som Scipio Africanus døde paa sit Landgods, omkom ogsaa Hannibal. Denne havde fundet et Tilflugtsted hos Kong Prusias i Bithynien; men da Flamininus, der var kommen som Sendemand til Prusias, ytrede sin Forundring over, at han vilde huse Roms Fjende, ilede den usle Konge med at udsende Soldater mod sin Gjæstevens Bolig. Hannibal forekom dem ved at tage Gift.

§ 2. Roms Erobringer i Midten af det andet Aarh.

Den macedoniske og syriske Krig havde, uden at udvide Roms umiddelbare Herredømme over Østen, bragt de hellenistiske Riger under dets Indflydelse. De blødagtige Konger i Ægypten og Syrien tænkte ikke paa at løsrive sig fra denne; men Macedonien rustede sig til igjen at optage Kampen. Under Filips Søn og Efterfølger Persevs udbrød saaledes den tredje macedoniske Krig (171). I Begyndelsen kunde de romerske Anførere ikke udrette noget; men i Aaret 168 valgtes den aldrende L. Æmilius Paulus, en Søn af den ved Cannæ faldne, anden Gang til Consul og forandrede snart Sagernes Gang. Persevs, der havde skadet sin Sag ved sin Gjerrighed og Upaalidelighed, blev slaaet ved Pydna og fangen paa

Flugten. Macedonien blev derpaa delt i 4 Republiker, der skulde være uden al Forbindelse med hinanden og betale Skat til Rom. Rundt om i Grækenland anstilledes der Undersøgelser mod Persevs's Tilhængere, og Romerne benyttede Lejligheden til at føre alle de bedste Mænd til Italien: alene fra det achæiske Forbund bortførtes saaledes 1000 under det Paaskud, at deres Sag skulde paadømmes i Rom; men den blev aldrig paadømt. De blev fordelte omkring i Italiens Stæder, og først 17 Aar efter fik de 300, der da vare tilovers, Tilladelse til at vende tilbage til deres Fædreland. Blandt disse 1000 var den udmærkede Historieskriver Polybius, der blev optaget i Æmilius Paulus's Hus og indviede dennes Sønner i Videnskaberne.

Æmilius Paulus's Triumph overgik alle tidligere i Pragt og varede i 3 Dage: paa den første førtes alene de utallige Kunstskatte igjennem Gaderne. Den fangne Konge førtes foran Feltherrens Vogn og bragtes derfra til Fængslet, i hvilket han endnu i nogen Tid levede et elendigt Liv; en af hans Sønner tjente siden sit Brød som Skriver. Det umaadelige Bytte og de voxende aarlige Indtægter fyldte fra nu af Skatkammeret saaledes, at alle romerske Borgere kunde fritages for de direkte Skatter. Men jo mere Romerne saaledes blev et herskende Folk, der kunde tillade sig Alt, desto mere blev de fordærvede. En umættelig Have- og Herskesyge greb om sig mellem de Store, og for at tilfredsstille denne, trykkede man Forbundsfællerne og blev bestandig uretfærdigere og grusommere mod andre Folk. Ingen anden Stat vovede efter Macedoniens Fald at gjøre Modstand. Den syriske Konge Antiochus den Fjerde Epiphanes, en Søn af Antiochus den Tredje, havde under Krigen erobret en Del af Ægypten; men en romersk Sendemand bød ham at opgive sine Erobringer, og han adlød øjeblikkelig. Paa Hjemvejen lod han sit Raseri

gaa ud over Jøderne, som han allerede før havde begyndt at paatvinge den hedenske Gudsdyrkelse, men vakte derved en Opstand, hvis Ophavsmænd, de makkabæiske Brødre, snart befriede deres Folk fra det syriske Herredømme. Efter Antiochus's Død sank det syriske Rige mere og mere under indre Stridigheder og usle Regenter, og medens kun det egentlige Syrien vedblev at beherskes af Selevkiderne, blev Partherne det herskende Folk imellem Evphrat og Indus.

I den afskyeligste Skikkelse viste den romerske Politik sig i Forholdet til Karthago. Denne Stat hævede sig i Aarhundredets første Halvdel snart igjen ved Agerdyrkning og Handel; men dens Plageaand Masinissa lod den aldrig have Ro. Han fratog den det ene Stykke Land efter det andet, og naar Karthagerne, som ikke maatte føre Krig uden Roms Tilladelse, henvendte sig til Romerne, afgjorde disse imod al Ret Sagen til Masinissas Fordel. Ved en saadan Lejlighed kom Cato til Karthago og saa med Forbavselse Stadens overordentlige Folkemængde og Rigdom. Fra den Tid af paastod han, at Karthago burde ødelægges, og uagtet Scipio Nasica, en Efterkommer af Gnæus Scipio, ligesaa vedholdende modsatte sig denne snæverhjærtede Politik, vandt dog Catos Mening Flertallets Bifald. En Anledning til at udføre den grusomme Plan fandt man snart. Karthagerne havde endelig engang grebet til Vaaben imod Masinissas Angreb, men vare blevne overvundne af denne krigerske Olding. Romerne erklærede derfor Freden for brudt og foretog store Rustninger. Forgjæves tilbød Karthagerne at finde sig i alt, hvad man vilde paalægge dem; Consulerne landede dog med en stor Hær i Afrika (149). Samme Aar døde Karthagos Dødsfjender: Masinissa og Cato, den første 90, den anden 85 Aar gammel; men den ulykkelige

Stad var allerede indviet til Undergang. Consulerne fordrede først Udleveringen af alle Vaaben og Krigsforraad; men da Karthagerne havde opfyldt denne Fordring, forlangte man, at de skulde flytte deres Stad længere ind i Landet. Da først besluttede det fortvivlede Folk at gjøre Modstand, og den tredje puniske Krig udbrød. Medens Consulerne ventede paa Overgivelsen, arbejdede Mænd og Kvinder Dag og Nat paa Vaaben, og Romerne kunde længe ikke udrette noget imod de Fortvivledes Heltemod. Kun Krigstribunen P. Cornelius Scipio Africanus (minor), en Søn af Macedoniens Erobrer Æmilius Paulus (derfor kaldet Æmilianus), men adopteret af den ældre Africanus's legemssvage og barnløse Søn, viste udmærket Dygtighed, og da han rejste til Rom for at søge Ædil-Embedet, udnævnte Folket ham til Consul og gav ham uden Lodkastning Provinsen Afrika med stor Myndighed. Herved overtraadtes den Lov, som havde fastsat en vis Alder som nødvendig til Opnaaelsen af de høje Embeder, af hvilke Qvæsturen nu næsten altid søgtes først og gav Adgang til Senatet.

Scipio gjenoprettede den forfaldne Krigstugt, indesluttede Karthago og stormede endelig den udhungrede Stad, af hvis Indbyggere (deres Tal angives til 700,000) de fleste omkom under en fortvivlet Kamp i Gaderne og Husene (146). I 17 Dage brændte den store Stad, og dens Ruiner indviedes ved en højtidelig Forbandelse til at ligge øde. Dens Landskab blev en romersk Provins under Navnet Africa; enkelte Stykker af det overlodes til Masinissas Efterfølger Micipsa og til Staden Utica, der allerede før Krigen havde givet sig under Roms Herredømme og nu arvede en stor Del at Karthagos Handel.

Paa samme Tid udbredte Rom ogsaa sit umiddelbare Herredømme over Macedonien og Grækenland. I Macedonien havde en Æventyrer, der udgav sig for

en Søn af Persevs, bemægtiget sig Herredømmet, men han blev overvunden af Prætoren Q. Cæcilius Metellus, der heraf fik Tilnavnet Macedonicus (148). Macedonien blev derpaa indrettet som romersk Provins. Paa samme Tid gav indre Stridigheder i det achæiske Forbund Romerne Anledning til at fremkomme med den Fordring, at flere Stater skulde udskilles af Forbundet. De forbitrede Achæere vovede at gjøre Modstand; men de havde nu i 50 Aar staaet under Roms Beskyttelse og vare i denne Tid blevne mere og mere ukrigerske; de blev derfor let overvundne af Consulen L. Mummius, siden kaldet Achaicus, og Korinth, dengang Grækenlands største og rigeste Stad, blev indtaget (146). Den blev ødelagt og dens Indbyggere solgte som Slaver et Par Maaneder efter Karthagos Fald. Det achæiske Forbund blev opløst, og Grækenland indrettedes senere til en romersk Provins under Navn af Achaia.

Imidlertid førte Romerne ogsaa idelig Krig i Spanien. De fleste Statholdere vare havesyge og troløse Mænd, der søgte Anledning til Krig for at berige sig og brød de af deres Forgængere indgaaede Traktater. Saaledes udryddede Servius Sulpicius Galba ved et skjændigt Forræderi mange tusinde Lusitanere (150), og da han blev anklaget derfor af den gamle Cato, blev han frikjendt af Folket. Blandt de Lusitanere, der vare undslupne fra Blodbadet, var den tapre Viriathus, som derefter med udmærket Dygtighed ledede sine Landsmænds Guerillakrig mod Roms Overmagt og bragte mange andre Stammer til at rejse sig. Til sidst maatte Romerne anerkjende Lusitaniens Frihed; men Aaret efter brød Consulen Freden og lod Viriathus snigmyrde (140). Derefter underkastede Lusitanerne sig. Endnu fortsattes Krigen mod Keltibererne, og navnlig blev Staden Numantia længe forgjæves belejret af Romerne, hvis

gamle Tapperhed og Krigstugt i denne Tid mere og og mere tabte sig. Numantinerne vedblev at gjøre heldig Modstand, indtil endelig Karthagos Erobrer, Scipio, anden Gang blev valgt til Consul og efter 15 Maaneders Belejring indtog Staden (133). De af Indbyggerne, som Kampen og Hungersnøden havde ladet tilovers, dræbte for største Delen sig selv. Den største Del af Spanien var nu underkuet; kun Bjærgboerne mod Nord vare endnu uafhængige.

I det samme Aar, i hvilket Numantia faldt, døde Kong Attalus den Tredje af Pergamum. I hans Testament fandt man Romerfolket indsat som Arving, og paa Grund heraf blev Kongeriget gjort til en romersk Provins under Navn af Asien.

§ 3. Graccherne.

Medens Romerne saaledes udbredte deres Herredømme fra Atlanterhavet til Tavrus, var selve det romerske Folks Tilstand stedse bleven sørgeligere. De smaa plebejiske Grundejeres kraftige Stamme var mere og mere aftaget. De Liciniske Loves Bestemmelser om det højeste Maal af ager publicus, der maatte forenes til én Besiddelse, blev ikke mere overholdte, og de Fornemme tilegnede sig ved Kjøb, Aager eller Rænker de smaa Bøndergaarde. Agerdyrkningen forfaldt, idet Jorderne forvandledes til Græsgange, og i Stedet for de frie Bønder traadte Slaver, hvis Antal voxede med hver Krig. De fra Landet fordrevne Bønder drog efterhaanden til Rom og dannede i Forening med de stedse talrigere Frigivne en besiddelsesløs Pøbel, som for en stor Del levede af Adelens Gaver og Bestikkelser. En ny doven og nydelysten, ussel Slægt var saaledes traadt i Stedet for det gamle kjærnefulde Romerfolk. Adelen bestod af en temmelig begrænset Kreds af fornemme Familier, der sjælden tillod nogen

„ny Mand“ at trænge ind i de høje Embeder Allerede til at blive Senator hørte en anselig Formue, og de med Ædilembedet forbundne kostbare Lege gjorde store Rigdomme til en nødvendig Betingelse for Enhver, der vilde søge det. Igjennem det gik den sædvanlige Vej til Præturen og Consulatet, som tidligere i selve Embedsaaret, siden i det følgende Aar medførte Styrelsen af en Provins og derved rigelig Erstatning for alle tidligere Bekostninger. De fleste Statholdere misbrugte nemlig deres store Myndighed til Udsugelser, og da Domstolene vare i Senatorernes Hænder, frikjendte disse næsten altid deres Standsfæller. Saaledes blev Aristokratiet stedse overmodigere og foragtede saa vel Statens Love som Fædrenes Tro og Sæder.

De fleste Fornemme søgte at bevare det Bestaaende saa længe som muligt og dannede et politisk Parti, Optimates, som modsatte sig de enkelte Adelsmænd, der ved Reformer søgte at forbedre Folkets Tilstand (populares). Den første, der fremtraadte med betydelige Reformforslag, var Tib. Sempronius Gracchus. Hans Fader havde været en af Roms ædleste Mænd; hans Moder Cornelia, en Datter af den ældre Africanus, var en fortræffelig, højt dannet Kvinde. Ved Fødselen bestemt til en glimrende Løbebane, rigt begavet og undervist af græske Philosopher, havde Tib. Gracchus fattet den Plan at forbedre Italiens sørgelige Tilstand.

Da han derfor var valgt til Folketribun for Aaret 133, foreslog han en Fornyelse af den gamle Liciniske Agerlov, dog med den Formildelse, at Besidderne af ager publicus foruden de i den tilstaaede 500 jugera maatte beholde 250 for enhver Søn af Huset. Det Øvrige skulde 3 aarlig valgte Mænd fordele imellem de Fattige. Optimaterne, der allerede i lang Tid vare vare vante til at betragte deres Besiddelse af Stats-

jorderne som fuld Ejendom, rejste sig med Harme mod denne Lov og bevægede en anden Tribun til at forbyde dens Oplæsning paa Tributcomitierne. Forgjæves besvor Gracchus ham at opgive Modstanden mod Folkets Vilje; tilsidst foreslog han hans Afsættelse, og da Folket havde vedtaget denne ulovlige Forholdsregel, blev Agerloven vedtaget. Tiberius selv, hans unge Broder Gajus og hans Svigerfader, den forhenværende Consul og Censor Appius Claudius, blev de første triumviri agris dividundis. Da det i mange Tilfælde var uklart, hvad der var Statens og hvad privat Ejendom, fik de ogsaa Myndighed til at afgjøre dette.

Imidlertid kom Attalus's Testament til Rom, og Gracchus foreslog, at hans Skatte skulde uddeles til de fattige Borgere, der ved Ageruddelingen fik Jord, men manglede Driftskapital. Optimaternes Forbitrelse blev stedse større, og Gracchus indsaa, at han kun kunde beskytte sig imod den ved imod Loven at lade sig gjenvælge til Tribun. Paa Valgdagen opstod der Uroligheder, og i det i Nærheden forsamlede Senat forlangte man af den præsiderende Consul, P. Mucius Scævola, at han skulde gribe ind med Magt. Men denne, en berømt Retslærd, var selv gunstig stemt for Gracchus's Planer og afviste Forslaget. Da raabte den forhenværende Consul P. Cornelius Scipio Nasica, en Søn af Catos Modstander: „Consulen giver Staten til Pris; hvo der vil redde den, følge mig!“ og styrtede i Spidsen for de fleste Senatorer ud i Folkeforsamlingen. Sky veg Mængden tilbage for sine Herrer; disses Tilhængere sluttede sig til dem; Gracchus blev myrdet med 300 af sit Parti, og Ligene kastedes i Tiberen.

Stormændene havde saaledes givet det sørgelige Exempel paa en voldsom Afgjørelse af de indre Stridigheder. Men uagtet de havde ryddet Agerlovens

Ophavsmand af Vejen, var selve Loven ikke ophævet, og dens Udførelse faldt snart i Hænderne paa voldsomme Demagoger. Latinerne og andre Italienere, hvis Besiddelser blev dragne med ind i de mange Spørgsmaal, der rejste sig om Statsejendommenes Udstrækning, klagede over Forurettelser, og den fra Spanien hjemvendte Scipio Æmilianus optraadte som deres Beskytter. Han fik sat igjennem, at Afgjørelsen af Retsspørgsmaalene skulde unddrages Triumvirerne og overdrages en af Consulerne, men herved gik hele Ageruddelingen i Staa. Scipio blev forhadt som en Fjende af Folket, og en Morgen fandt man ham død i sin Seng.

Nogle Aar efter traadte G. Sempronius Gracchus i sin Broders Fodspor. Senatet holdt ham i flere Aar tilbage paa Sardinien, hvor han var Qvæstor; men pludselig viste han sig i Rom, søgte Tribunatet for Aaret 123 og erholdt det uagtet alle Stormandspartiets Modbestræbelser. Gajus Gracchus var endnu talentfuldere end Tiberius og især udrustet med en henrivende Veltalenhed; men han var ogsaa lidenskabeligere og fuld af Hævngjerrighed mod Broderens Mordere. I de to Aar, i hvilke han var Tribun (123 og 122),*) gjennemførte han en Række vigtige Love og styrede Staten, idet han benyttede Comitierne som Redskab. For at sikre sig Magten i disse, vandt han Hovedstadens Pøbel ved en Kornlov (lex frumentaria), ifølge hvilken den for en ubetydelig Pris skulde erholde det nødvendige Korn af Statens Magasiner. Ved Agerlove og Kolonianlæg sørgede han ligesom hans Broder for Bondestandens Gjenoprejsning; ved store Vejanlæg, som han selv med praktisk Dygtighed ledede, gavnede han hele Italien, og endelig indskrænkede han Senatets Magt ved sin lex judiciaria, ifølge hvilken

*) Gjenvalg til Tribunatet var imidlertid blevet tilladt.

Dommerne ikke længere skulde tages af Senatorerne, men af Ridderstanden. Denne, der siden staar som den velhavende Middelstand mellem Senatet og Almuen, fik egentlig først derved en saa omfattende Betydning. Før havde Riddernes Navn kun en militær Betydning; men fra nu af udstraktes det til alle Borgere af en pletfri Fødsel og saa stor en Formue, at de kunde optages i Ryttercenturierne. Da Senatorerne vare udelukkede fra Pengeforretninger, og ingen Andre vare rige nok til at give sig af med dem, fik Ridderne disse næsten alene i deres Hænder. Forbundne i Selskaber forpagtede de Statsindtægterne og inddrev Skatterne ved underordnede Medhjælpere, paatog sig offentlige Arbejder, laante Penge ud og fik ved alle disse Beskjæftigelser en stor Indflydelse i Staten. Da nu ogsaa Dommermyndigheden var kommen i deres Hænder, kunde de snart ustraffet tillade sig ligesaa forfærdelige Udsugelser ved Skatte-Indkrævningen, som Senatorerne havde tilladt sig ved Provinsbestyrelsen.

Alle disse Love vare gaaede igjennem; men endelig fandt Optimaterne paa et Middel til at drage Folket bort fra Gracchus. Efter Aftale med dem fremtraadte Folketribunen M. Livius Drusus med flere Lovforslag, der syntes at tilbyde Almuen endnu større Fordele end Gracchus's Love. Imidlertid fjærnedes Gracchus fra Staden ved Udskiftningen af Jorderne i den af ham foreslaaede Koloni paa Karthagos Ruiner, og da han kom tilbage, var Folket blevet ligegyldigt mod ham. For Aaret 121 kunde han ikke opnaa Gjenvalg, medens hans bitreste Fjende L. Opimius blev Consul. Da Gracchus nu under et Opløb samlede sine Tilhængere paa Aventinerbjærget, blev han angrebet af Opimius og mistede Livet med 3000 af Sine. Optimaternes Magt blev saaledes med Vold igjen saa befæstet, at længe Ingen vovede at stride imod dem.

Under de sidste Aars indre Kampe havde Romerne ført Krig mod Allobrogerne og andre Stammer i det transalpinske Gallien og ved disses Underkastelse (121) grundlagt en ny Provins (Provincia, senere kaldet Gallia Narbonensis af Kolonien Narbo).

§ 4. Krigene med Jugurtha og Cimbrerne.

Hvor lidet værdige Stormændene vare til at beholde Magten, viste sig kort efter i den Jugurthinske Krig. Den numidiske Konge Micipsa efterlod ved sin Død (118) sit Rige til sine Sønner Adherbal og Hiempsal og sin Brodersøn Jugurtha. Den sidste havde allerede udmærket sig ved Numantia under Scipio, hvor han havde knyttet Forbindelser med mange fornemme Romere; han var sine unge Fættere langt overlegen og skyede intet Middel til at fortrænge dem. Han lod først Hiempsal dræbe og angreb senere Adherbal. Denne, som blev indesluttet i Cirta (Constantine), maatte snart overgive sig og blev henrettet under Pinsler af sin grusomme Fætter (112). Ved Cirtas Overgivelse vare ogsaa adskillige Romere, der opholdt sig der som Kjøbmænd, blevne myrdede, og Senatet erklærede nu Jugurtha Krig. Men Consulen blev bestukken af den snilde Numiderkonge og sluttede Fred med ham. Da foreslog en Tribun en Undersøgelse mod de bestukne Stormænd, og Jugurtha kaldtes under Lejde til Rom for at aflægge Vidnesbyrd i Sagen. Men her vandt han en anden Tribun til at hindre Undersøgelsen, og da en Fætter af ham hos Senatet anholdt om den numidiske Kongeværdighed, lod han denne dræbe. Krigen udbrød derfor atter; men den fordærvede romerske Hær led et skammeligt Nederlag. Anførselen blev derpaa overgivet til Consulen Q. Cæcilius Metellus, siden kaldet Numidicus, en hæderlig Aristokrat af

en af Roms første Familier. Metellus gjenoprettede Krigstugten og kæmpede heldigt mod Jugurtha; men hans Legat G. Marius berøvede ham den Ære at tilendebringe Krigen.

Marius var født i Municipiet Arpinum af en ubekjendt Familie, men havde hævet sig ved sin krigerske Dygtighed. Han var blottet for den paa den Tid blandt de Fornemme almindelige græske Dannelse, men var utrættelig, redelig og ligegyldig for Nydelser. Han var allerede flere Aar over den til Consulatet fornødne Alder, da han forlangte Orlov af Metellus for i Rom at søge denne Værdighed; men den stolte Adelsmand haanede ham. Endelig lod han ham dog rejse, og Folkets Gunst skjænkede „den nye Mand“ Consulatet og Provinsen Numidien (107). Han ankom her med friske Tropper, som for største Delen imod Sædvane vare udskrevne af de allerfattigste Borgere, og fortsatte Krigen mod Jugurtha og dennes Svigerfader Kong Bocchus af Mavritanien, der havde forenet sig med ham. Men Bocchus lod snart Jugurtha i Stikken og udleverede ham endog til sidst til den af Marius udsendte Qvæstor L. Cornelius Sulla, en udmærket begavet og dannet Mand af gammel patricisk Æt. Saaledes endtes den jugurthinske Krig (106), og efter at den fangne Numiderkonge havde tjent til Prydelse for Marius's Triumph og til Gjenstand for den romerske Pøbels Mishandlinger, omkom han i et underjordisk Fængsel. En Halvbroder af Jugurtha blev Konge i Numidien; men en Del af Landet blev afstaaet til Bocchus.

Imidlertid var der udbrudt en langt farligere Kamp i Norden. Romerne havde begyndt at udbrede deres Magt iblandt de keltiske Stammer i Østalperne, men vare her stødte sammen med Cimbrerne, et vandrende Folk, der rimeligvis ogsaa hørte til den keltiske Stamme. Cimbrerne sejrede, men drog derefter

mod Vest til Gallien. Forskjellige andre Stammer sluttede sig efterhaanden til dem, navnlig Tevtonerne, det første germaniske Folk, som kom i Berøring med Romerne. Flere Gange søgte Romerne at standse disse Folkesværmes Plyndringstog, som udstrakte sig over hele det transalpinske Gallien, men de blev hver Gang overvundne af de tapre Barbarer. Skrækken i Rom var stor, og Marius valgtes imod Loven igjen til Consul, først for Aaret 104 og, da Kampen ikke saa snart, som man havde ventet, kom til Udbrud, ogsaa i de følgende Aar. Han fik saaledes Tid til at danne sig en fortræffelig Hær, medens Cimbrerne drog til Spanien. Først i Aaret 102, da han var fjerde Gang Consul tilligemed Q. Lutatius Catulus, aabnede han Kampen og slog Tevtonerne ved Aqvæ Sextiæ i den transalpinske Provins. Tevtonernes Folk blev tilintetgjort. Cimbrerne drog imidlertid over Alperne og trængte Catulus tilbage; men i sit femte Consulat (101) forenede Marius sig med ham og ødelagde Barbarerne paa de raudiske Sletter. Den raa Kriger havde reddet Sydens Kultur fra en altfor tidlig Undergang og kaldtes ikke uden Grund Roms tredje Stifter.

§ 5. Indre og ydre Kampe indtil Sullas Død (100—78).

Saa udmærket Marius var som Feltherre, ligesaa udygtig var han som Statsmand. Men det demokratiske Parti saa dog i ham sit naturlige Overhoved, og i Forbindelse med dets Førere Saturninus og Glaucia stræbte han nu efter at bevare sin i Krigen erhvervede Stilling. Det lykkedes ham ogsaa i Aaret 100 igjen at blive valgt til Consul, medens den frække Glaucia blev Prætor, den begavede, men voldsomme Saturninus Tribun. Medens disse ved væbnede Bander

kuede enhver Modstand mod Saturninus's Ager- og Kornlove, spillede Marius en sørgelig Rolle. Han tilfredsstillede sit Had mod Optimaterne, navnlig mod Metellus Numidicus, der alene vovede at træde op imod Demagogernes vilde Færd og derfor maatte gaa i Landflygtighed; men han undsaa sig ved ligefrem at deltage i sine Forbundsfællers Virksomhed. Ja da Saturninus, for at skaffe Glaucia Consulatet for det følgende Aar, lod hans Medbejler myrde, kunde han ikke hindre, at Senatet overdrog Consulerne overordentlig Myndighed til at angribe Urostifterne, og da de besatte Capitolium, maatte han selv tvinge dem til Overgivelse. Imod hans Vilje blev de derpaa dræbte. Snart efter blev Metellus kaldt tilbage, og Marius rejste i nogen Tid bort fra Rom for at skjule sin Skam og Harme.

Aristokratiet havde atter sejret; men dets bedste Mænd kunde dog ikke være blinde for de Onder, der især bragte Statens Ro i Fare. Disse vare foruden Formuens ulige Fordeling navnlig Domstolenes Uretfærdighed og Forbundsfællernes Misfornøjelse. Medens Dommerne vare Senatorer, frikjendtes Statholderne næsten altid for Udsugelser, om de end vare nok saa skyldige; nu udsatte den mest retfærdige Statholder, der standsede Skatteforpagternes Udsugelser, sig for at dømmes skyldig af Ridderne, medens den uretfærdige, der saa igjennem Fingre med dem, selv fik Lov til at plyndre. Forbundsfællerne, hvis Haab om at faa Borgerret allerede oftere var vakt, vare altid blevne skuffede, og Gjæringen imellem dem blev saaledes stedse større.

Da fremtraadte i Aaret 91 Tribunen M. Livius Drusus, en Søn af G. Gracchus's Modstander, en talentfuld og redelig, men ærgjerrig og hovmodig ung Mand, med store Planer til Statens Frelse. Han foreslog forskjellige Love til Almuens og Senatets Tilfreds-

stillelse; men da han tillige vilde forskaffe Forbundsfællerne Borgerret, blev han myrdet i sit eget Hus, og alle hans Love blev forkastede.

Men nu udbrod den farlige Forbundsfælle-Krig (bellum sociale eller Marsicum eller Italicum), og inden kort Tid havde de fleste Italienere rejst sig mod Romerne, navnlig Picenterne, Marserne, Samniterne, Lucanerne (90). Aldrig havde en større Fare truet Rom: de Folk, ved hvis Hjælp det havde erobret Verden, hævede sig nu imod det, anførte af Feltherrer, der vare dannede i Marius's Skole. Alle Romere blev derfor opbudte til Kamp og Tropper udskrevne i Provinserne. Foruden begge Consulerne fik de mest ansete Mænd, bl. a. Marius og Sulla, Anførselen som Legater. I Begyndelsen vare Romerne imidlertid uheldige, og den ene Consul faldt. Allerede begyndte ogsaa Etruscerne og Umbrerne at falde fra, da man endelig greb til det saa længe afviste Forsoningsmiddel. Ved den Juliske Lov, foreslaaet af Consulen Julius Cæsar, gaves nemlig Borgerretten til alle Latinere og Forbundsfæller, der vare blevne Rom tro. Saaledes hindredes Opstandenes videre Udbredelse, og de romerske Anførere, blandt hvilke især Sulla udmærkede sig, undertvang igjen de fleste Forbundsfæller. Den Juliske Lov udvidedes efterhaanden ved Tillægsbestemmelser, efter som de Folk, der underkastede sig, fik Borgerret, og Krigen standsede for største Delen (88); kun Samniterne og Lucanerne stod endnu under Vaaben.

Men imidlertid havde en ny Fare for Romerriget rejst sig fra en anden Kant: den første Mithridatiske Krig var udbrudt. Den paa Legeme og Sjæl lige kraftige, men grusomme og herskesyge Kong Mithridates den Store af Pontus havde bemægtiget sig Kolchis og det bosporanske Rige; men da han ogsaa vilde underkaste sig de omliggende

Riger i Lilleasien, vare Romerne traadte ham i Vejen. Disses Herredømme var imidlertid saa forhadt, at Mithridates i Begyndelsen af Aaret 88 uden Vanskelighed kunde bemægtige sig hele Lilleasien og paa én Dag lade alle Romere, som opholdt sig der (mange Tusinde i Tallet), dræbe. Sulla var dengang bleven Consul, og Senatet bestemte, at han skulde gaa imod Mithridates. Men Aaret gik hen med Udrustninger og voldsomme indre Kampe mellem Aristokrater og Demokrater. Navnlig fremkom Folketribunen P. Sulpicius Rufus, en aandrig og veltalende, men heftig ung Mand af Drusus's Parti, med flere Forslag i demokratisk Retning og foreslog bl. a. ogsaa, at Anførselen mod Mithridates skulde fratages Sulla og overgives til den gamle Marius. Efter en heftig Kamp vedtoges alle hans Forslag.

Men Sulla, som dengang stod med sin Hær i Campanien, vilde ikke opgive den Anførsel, der lovede ham Magt og Ære, og førte de ham hengivne Soldater mod Rom. Saaledes udbrød den første Borgerkrig. Modstanden i Staden blev let overvunden, og Sulla havde Magten i sine Hænder. Sulpicius, Marius og 10 andre Hoveder for det demokratiske Parti blev erklærede fredløse: Sulpicius blev indhentet paa Flugten og dræbt, medens de øvrige undkom til Afrika. De Sulpiciske Love blev ophævede. Men næppe havde Sulla forladt Italien for at gaa imod Mithridat, før end de blev fornyede af den demokratisksindede Consul for Aaret 87, L. Cornelius Cinna. Den anden Consul, Gn. Octavius, en Tilhænger af Sulla, fordrev ham imidlertid efter et frygteligt Blodbad fra Rom, og Senatet afsatte ham. Men han fandt Hjælp i Italien, Samniterne under deres dygtige Anfører Pontius Telesinus forenede sig med ham, Marius kom tilbage fra Afrika. og Rom blev omringet.

Til sidst aabnede Senatet Roms Porte, og Cinnas tøjlesløse Hær rykkede ind i Staden. Consulen Gn. Octavius, L. Julius Cæsar og andre ansete Mænd blev myrdede; Q. Lutatius Catulus (Consul 102) dræbte sig selv. Mange blev forviste Sulla blev erklæret for Fædrelandets Fjende. For Aaret 86 blev Marius 7de Gang, Cinna anden Gang Consul; men Marius døde strax efter at han havde tiltraadt Embedet. Hans Efterfølger L. Valerius Flaccus fik det Hverv at gaa til de østlige Provinser for at tage Anførselen fra Sulla.

Denne havde imidlertid kæmpet med Mithridats Feltherre Archelaus i Grækenland, hvor de fleste Stater havde taget den pontiske Konges Parti. Navnlig havde Athen kastet sig i Armene paa denne og blev til Straf plyndret af Sulla, som derpaa slog Archelaus ved Chæronea og Orchomenus. Efter at Grækenland saaledes igjen var underkastet, gik han over til Asien. Her var Valerius Flaccus allerede tidligere ankommen, men var bleven myrdet af sin Legat, den vilde G. Fimbria, der selv tiltog sig Anførselen. Inden Sulla gik imod denne, endte han først Krigen med Mithridat, som maatte opgive sine Erobringer i Lilleasien, betale en Sum Penge og udlevere de fleste af sine Skibe (84). Fimbria blev derpaa forladt af sin Hær, der gik over til Sulla, og dræbte sig selv. Provinsen Asien blev straffet for sit Frafald med uhyre Pengebøder.

I Aaret 83 landede Sulla med 40,000 ovede, ham hengivne Soldater i Italien. Hans Modstandere havde en langt større Troppemagt; men deres Soldater vare for største Delen uøvede og tøjlesløse. Kort før havde de myrdet Cinna i hans fjerde Consulat, og mange af dem gik nu over til Sulla, under hvis Faner de haabede rigelig Løn og Ære. Desuden mødte Metellus Pius (saa kaldet af den Iver, han havde vist for at faa sin

Fader, Metellus Numidicus, tilbagekaldt fra Landflygtigheden), og den 23aarige Gn. Pompejus til ham med Tropper, som de havde samlet. I Spidsen for Modpartiet stod efter Cinnas Død Gn. Papirius Carbo og den unge G. Marius, en Søn af den gamle. Den sidste led et stort Nederlag og maatte indeslutte sig i Præneste, hvorpaa Sulla uden Modstand besatte Rom. Carbo opgav Haabet om at udrette noget i Italien og gik til Afrika; allerede tidligere var en anden Tilhænger af Marius, den dygtige Q. Sertorius, gaaet til Spanien; men Telesinus vilde endnu vove det Yderste og drog med sine Samnitere og Lucanere mod Rom. Udenfor Roms Porte kæmpede Samniterne for sidste Gang paa Liv og Død med deres gamle Fjender; længe var Udfaldet tvivlsomt, og Sulla troede allerede, at hans sædvanlige Lykke havde forladt ham, da hans Næstkommanderende, M. Licinius Crassus, afgjorde Slaget til hans Fordel. Telesinus faldt; flere Tusinde fangne Samnitere lod Sulla nedhugge.

Efter dette Slag maatte Præneste overgive sig. Den unge Marius dræbte sig selv, og atter lod Sulla en Mængde Fanger nedsable. Enkelte italienske Stæder forsvarede sig endnu i nogen Tid; men i det hele taget var dog Krigen i Italien nu forbi; men den Fred, der fulgte paa, var skrækkeligere end selve Krigen. Sulla lod sig nemlig udnævne til Dictator og benyttede den ham saaledes tildelte uindskrænkede Magt med en forfærdelig Grusomhed. Hans Fjender skulde straffes, hans Venner belønnes; Rædsel skulde kue ethvert Forsøg paa Modstand mod hans Magt og Indretninger, og ved egen Fordel skulde en Mængde Mennesker knyttes til dem. Derfor lod han for det første enhver Senator, Ridder eller ringere Mand, der blev angivet som en Tilhænger af Modpartiet, erklære fredløs (proscribere) og belønnede deres Mordere; de Proscriberedes Godser blev konfiskerede, deres Børn udelukkede

fra Embeder. Mange proscriberedes blot, fordi deres Ejendomme fristede Sullas Yndlinger, og mange myrdedes uden at være proscriberede under den almindelige Forvirring. Dernæst blev mange Stæder, ja hele Landskaber i Italien behandlede langt haardere end fordum, da de vare erobrede af Romerne; deres Indbyggere mistede al Ejendom, og denne skjænkedes til Sullas Veteraner. Over 100,000 Soldater spredtes saaledes i Militærkolonier over hele Italien og bidrog meget til at udslette de forskjellige Egnes nationale Ejendommeligheder. Andre Dele af de konfiskerede Landskaber tilfaldt Sullas Yndlinger, der ogsaa for Spotpris tilkjøbte sig de Proscriberedes Godser. Foruden Soldaterne styrkede 10,000 Slaver, der fik Frihed og Borgerret under Navnet Cornelii, deres Velgjørers Herredømme.

Det var første Gang, at en romersk Feltherre havde benyttet sin Magt til at grunde et Militærdespoti; men det var dog ikke Sullas Hensigt, at stifte et Eneherredømme; derimod betragtede han det som sin Opgave at knuse Demokratiet og befæste Senatets Magt. Dertil sigtede hans Love (leges Corneliae). Tribunerne mistede Retten til at foreslaa Love og dermed deres store Betydning. Senatet, som forøgedes ved Optagelsen af 300 nye Medlemmer, fik igjen Dommermyndigheden i sine Hænder. Sulla gav mange nye Straffelove og forøgede Antallet af de faste Domstole (quaestiones). Derfor blev ogsaa Antallet af Prætorerne forøget til 8; thi disse vare nu i deres Embedsaar altid Formænd for Domstolene og fik først som Propraetorer Provinser at bestyre; ligeledes blev Consulerne fra nu af næsten altid i Rom. Qvæstorernes Antal forøgedes til 20, saa at Senatet altsaa hvert Aar fik en betydelig større Tilgang end før.

Medens Sulla saaledes opbyggede sin nye Stat over utallige Borgeres Lig, overlod han Krigen mod

Levningerne af det Marianske Parti til Pompejus og Metellus. Den første betvang uden Vanskelighed Afrika, efter at Carbo var fanget og henrettet. Imod al tidligere Sædvane blev der tilstaaet den unge Mand, som endnu ej havde beklædt nogen Øvrighedspost, en Triumph, og Sulla, der selv lod sig kalde Felix, hilsede ham med Navnet Magnus. En langt vanskeligere Opgave blev stillet Metellus, der blev sendt til Spanien mod Sertorius. — Imidlertid havde Proprætoren i Asien, L. Murena, søgt at vinde Bytte og Ære ved en anden Mithridatisk Krig; men Sulla bød ham at nedlægge Vaabnene. Dictatorens Herredømme syntes fuldkommen befæstet, og Alle ventede, at han vilde beholde det paa Livstid, da han pludselig nedlagde Dictaturen og hengav sig til et yppigt Privatliv (79). Uden at gribe aabenbart ind i Statsstyrelsen, var han dog ogsaa efter den Tid den egentlige Herre, og Alles Øjne vare henvendte paa Paladset ved Puteoli, hvor han beskjæftigede sig med at skrive sine Memoirer; men snart efter døde han i sit 60de Aar (78). Hans Lig bragtes til Rom under kongelige Æresbevisninger.

§ 6. Pompejus's Sejre og Stigen (78—63).

Efter Sullas Død blev ogsaa Pompejus sendt til Spanien; men heller ikke han kunde udrette noget imod Sertorius. Denne var ikke blot en udmærket Feltherre, der var dannet i Marius's Skole, men ogsaa en retfærdig Mand af rene Sæder og havde derved vundet Spaniernes Hengivenhed. Af de Romere, der omgav ham, dannede han et Senat og betragtede sit Parti som det rette Romerfolk. Men tilsidst blev han ryddet af Vejen af den nedrige Perperna, en fornem Romer, der som saadan troede sig mere berettiget til Anførselen end Sertorius, som ved sin krigerske Dyg-

tighed havde hævet sig af ringe Stand (72). Endnu samme Aar blev Perperna overvunden og henrettet af Pompejus, og Spanien var igjen underkastet det herskende Partis Herredømme.

Men imidlertid havde Rom selv været udsat for en stor Fare. Hele Skarer af Slaver oplærtes i Fægterskoler og bortlejedes til dem, der vilde vinde Folkets Gunst ved at forskaffe dem dets barbariske Yndlingsfornøjelse, de blodige Gladiatorkampe. Fra en saadan Fægterskole i Capua flygtede Thraceren Spartacus med en Skare af sine Kammerater (73). Syditaliens Trælle strømmede snart til ham, og flere romerske Hære maatte vige for hans Tapperhed. Han ønskede nu at føre sine vilde Skarer over Alperne, for at de kunde drage hver til sit Hjem; men de fleste fandt Behag i Røverlivet i Italien. Han maatte tilfredsstille dem og truede snart selve Rom. I denne Nød overgav man Anførselen til M. Licinius Crassus, der allerede havde udmærket sig under Sulla, og denne lykkedes det at trænge Spartacus ned til Italiens Sydspids og der at ødelægge hans Hær. Spartacus faldt som en Helt; alle fangne Slaver blev korsfæstede (71). Imidlertid var Pompejus med sin Hær vendt tilbage fra Spanien, og da han deltog i at udrydde Levningerne af de overvundne Skarer, roste han sig af, at først han havde udryddet Krigen fra Roden af.

I Aaret 70 blev Crassus og Pompejus Consuler, den sidste 7 Aar for den lovbestemte Alder og uden endnu at være Senator. Disse to ærgjerrige Mænd havde hidtil hørt til Optimaternes Parti; men ingen af dem vilde nøjes med den almindelige Højde, hvortil en romersk Stormand kunde hæve sig, og begge stræbte derfor efter Folkets Gunst, for ved dets Hjælp at hæve sig over Senatet. Crassus søgte især at vinde Folkegunst ved at opofre en Del af den uhyre Formue, som han havde erhvervet sig ved Kjøb

at de Proscriberedes Ejendomme, ved at udleje Slaver og paa andre i det hele uhæderlige Maader. Han bespiste saaledes Folket ved 10,000 Borde og skjænkede de Fattige Korn for 3 Maaneder. Pompejus gjenoprettede Tribunmagten i dens gamle Skikkelse (lex Pompeja tribunicia) og understøttede den Aureliske Lov, ifølge hvilken Dommerne herefter skulde tages dels af Senatorerne, dels af Ridderne og dels af de saakaldte Tribuni aerarii, en ved en vis Formue fremragende Del af Folket. Saaledes omstyrtede Stormændene selv Sullas aristokratiske Indretninger, ikke for at give Folket større Frihed, men for at benytte det som et Værktøj for deres ærgjerrige Planer. Dommerloven var imidlertid virkelig en Forbedring; thi Statholderne havde i Tillid til, at Domstolene vare i deres Standsfællers Hænder, drevet deres Frækhed til en utrolig Grad. En af de værste, Verres, blev netop i dette Aar anklaget af M. Tullius Cicero, en homo novus, der var født af en velhavende Ridderfamilie i Arpinum samme Aar som Pompejus (106) og sluttede sig til denne sin Jævnaldrende for ved hans Hjælp at bane sig Vejen til de høje Embeder. Cicero var en højt begavet og ædel Mand: som Taler og alsidig Forfatter overtraf han alle sine Landsmænd; men som Statsmand var han noget vaklende, skjønt han altid mente det godt med sit Fædreland.

Talløse Sørøvere havde allerede længe, især siden det syriske Riges Forfald, haft deres Reder i Cilicien, det tilgrænsende Isavrien og paa Kreta. Da Romernes forfærdelige Udsugelser drev mange forarmede Asiatere til at slutte sig til dem, og da Rom havde søgt at sikre sig Herredømmet paa Middelhavet mere ved at ødelægge de overvundne Folks Sømagt end ved at holde en egen, steg Sørøvernes Frækhed bestandig højere: med deres talrige hurtigsejlende Skibe gjorde de hele Middelhavet usikkert,

hindrede Roms Proviantering fra Sicilien, Sardinien og Afrika, erobrede mange Stæder, ja gjorde endog Landgang i selve Italien og fangede ansete Mænd for at erholde Løsepenge. Da foreslog i Aaret 67 et af Pompejus's Redskaber, Tribunen A. Gabinius, at der for 3 Aar skulde overdrages en Consular uindskrænket Myndighed over hele Middelhavet og dets Kyster 10 Mil ind i Landet. Folket længtes efter at faa Ende paa Sørøverkrigen og overdrog den foreslaaede Myndighed til Pompejus. Denne fuldendte hurtig store Rustninger, lod Sørøverne angribe paa forskjellige Punkter af sine Legater og drev dem ligesom ved en Klapjagt sammen i Cilicien. Her indtog han alle deres faste Pladser, forflyttede de Sørovere, der ikke vare faldne, til andre Steder og endte hele Krigen i 3 Maaneder.

Men imidlertid havde Roms Magt allerede i flere Aar tillige været beskæftiget ved den tredje Mithridatiske Krig. Mithridates havde efter det sidste Forlig med Sulla udvidet sin Magt i Landene ved det sorte Hav, foretaget store Rustninger og sluttet Forbund med Sertorius. Romerske Officerer indøvede hans Tropper og da Kong Nikomedes den Tredje af Bithynien ved sin Død havde testamenteret sit Rige til Rom, troede han sig stærk nok til at forhindre dette farlige Naboskab. I Begyndelsen lykkedes det ham ogsaa at bemægtige sig Bithynien og de tilgrænsende Lande (74); men Consulen L. Licinius Lucullus, en rig og fint dannet Sullaner, drev ham snart med stort Tab tilbage og rykkede derpaa ind i Pontus, som han erobrede, medens Mithridates maatte flygte til sin Svigersøn Tigranes, Konge i Armenien, en mægtig Fyrste, der havde gjort Ende paa den sidste Levning af Selevkidernes Rige og udstrakt sit Herredømme over Syrien.

Da Tigranes ikke efter Lucullus's Opfordring vilde udlevere Mithridates, rykkede denne ind i Armenien og vandt store Sejre over en uhyre Overmagt, navnlig ved Tigranocerta, den af Tigranes anlagte nye Hovedstad, hvorhen Indbyggerne fra mange andre Byer vare slæbte, hvilke Lucullus nu lod vende tilbage til deres Hjem (69). Men hans strænge Krigstugt opbragte hans Soldater imod ham, og ophidsede af hans egen Svoger, den frække og skjændige P. Clodius Pulcher, vægrede de sig ved at kæmpe. Saaledes hævede de næsten tilintetgjorte Fjender sig igjen, og Mithridates besatte atter Pontus. Anførselen blev derpaa frataget Lucullus, og da Pompejus netop paa denne Tid vandt glimrende Ære ved at ende Sorøverkrigen, foreslog Tribunen Manilius at give ham uindskrænket Magt over hele Østen, for at han ogsaa kunde bringe Krigen med Mithridates til en hurtig og afgjørende Ende (66). Cicero, som i dette Aar var Prætor, benyttede Lejligheden til første Gang at optræde som Statsmand i sin Tale for den Maniliske Lov. Loven blev naturligvis antaget, og Pompejus gik, efter at have forenet Lucullus's Hær med sin egen, frem med sit sædvanlige Held. Mithridates blev slaaet og flygtede mod Nord; Tigranes ydmygede sig for Pompejus, der lod ham betale en stor Sum Penge og afstaa Syrien. Pompejus drog derpaa, idet han forfulgte Mithridates, gjennem Landskaberne ved Cyrusfloden (Kur) ind i Kolchis, men vendte om ved Kavkasus. Han indsatte og afsatte Konger, omstyrtede Lucullus's Indretninger og ordnede Østens Forhold som uindskrænket Hersker. Foruden Provinsen Asien indrettedes Provinserne: Bithynien (med Pontus), Cilicien (med Pamphylien) og Syrien. Afhængige Smaariger vedblev at bestaa i Kappadocien, Galatien og Palæstina. Det romerske

Rige havde nu naaet sin siden kun for en kort Tid overskredne Østgrænse, Evphrat.

Mithridates fattede imidlertid i Bosporus den æventyrlige Plan, at drage Nord om det sorte Hav for at angribe Rom fra en ny Side, men blev forladt af sine egne Folk, der hadede ham formedelst hans Grusomhed. Da lod han sin Familie tømme Giftbægeret og søgte selv Døden (63). Hans Søn Pharnaces, der havde deltaget i Opstanden mod Faderen, ydmygede sig for Pompejus og blev anerkjendt som Konge i Bosporus. Aaret efter vendte Pompejus tilbage til Italien.

§ 7. Den Catilinariske Sammensværgelse.

Medens Roms Herredømme saaledes blev udvidet i det fjærne Østen, var hele den bestaaende Statstilstand bleven truet med Undergang ved en Sammensværgelse af en Skare forvorpne Mennesker. Dens Ophavsmand og Anfører var L. Sergius Catilina, en Mand af gammel patricisk Æt, fuld af Kraft paa Sjæl og Legeme, men fra Ungdommen af besudlet med de skjændigste Forbrydelser. Han havde været en af Sullas ivrigste Bødler og havde siden uagtet sin almindelig bekjendte Ryggesløshed naaet de høje Embeder undtagen Consulatet. I nogen Tid hindredes han fra at søge det ved en Anklage for Udsugelser, og først for Aaret 63 kunde han stille sig til Valg. Naar han først var kommen i Spidsen for Staten, agtede han at udslette al Gjæld, proscribere de Rige, tilfredsstille sine Tilhængere ved Embeder og Plyndringer og rimeligvis opkaste sig til Eneherre. Statens Tilstand og Sædernes Fordærvelse gjorde disse Planer kjærkomne for Mange. Mangfoldige af de Fornemme havde sat deres Formue over Styr ved et yppigt Liv og længtes efter nye Midler til at tilfreds-

stille deres Lyster. Ikke faa Senatorer sluttede sig saaledes til Catilina, bl. a. to af den Corneliske Slægt: Lentulus og Cethegus, af hvilke den første endog havde været Consul, men Aaret efter var udstødt af Senatet formedelst sin Ryggesløshed. Sullas Landuddelinger havde dernæst dels frembragt en Mængde besiddelsesløse og forurettede Mænd, dels en ny besiddende Klasse af raa Mennesker, der snart bortødslede hvad de saa let vare komne i Besiddelse af; for begge disse Slags Folk var enhver Omvæltning en Fordel. Endelig kunde de Sammensvorne regne paa, at Pøbelen i Rom ved det første Held vilde slutte sig til dem.

Men Rygtet om Catilinas Planer bevirkede, at Alle, som havde Noget at tabe, forenede sig om at stemme paa den eneste udmærkede Mand, der søgte Consulatet med ham, en Mand, som Optimaterne ellers ikke gjærne hævede til denne Værdighed, M. Tullius Cicero. Med ham valgtes G. Antonius, et ubetydeligt Menneske, hvis ødelagte Formuestilstand gjorde ham til en hemmelig Tilhænger af Catilina. Men Cicero, for hvem Loddet havde bestemt det rige Macedonien til Provins efter Consulatet, overlod det til Antonius og bevægede ham herved til ikke at foretage noget mod Staten. Selv havde han sat sig Sammensværgelsens Undertrykkelse til Hovedopgave for sit Consulat og gjorde med udmærket Klogskab og Kraft alle dertil fornødne Foranstaltninger. Det lykkedes ham at erholde Underretning om de Sammensvornes Planer; saaledes kunde han sikre sig mod gjentagne Mordforsøg og aabenbarede tilsidst Alt i Senatet, som derpaa overdrog ham overordentlig Myndighed med Formelen: *videant consules, ne quid detrimenti res publica capiat.* Ikke desto mindre viste Catilina sig endnu i Senatet, men da Cicero her modtog ham med en tordnende Tale (den første Catili-

nariske), forlod han Staden og begav sig til den Hær, som hans Tilhængere imidlertid havde samlet i det nordlige Etrurien.

Lentulus, Cethegus og andre Sammensvorne blev derimod tilbage i Staden og søgte at vinde flere Tilhængere. Bl. a. henvendte de sig til nogle i Rom tilstedeværende Sendemænd fra de undertrykte og misfornøjede Allobroger; men disse lod Sagen aabenbare for Cicero, og da Allobrogerne efter hans Opfordring gav sig Mine af at være villige til at ophidse deres Landsmænd, fik de Breve til dem fra de Sammensvorne, og Cicero fik saaledes uigjendrivelige Beviser i Hænde. Nu først lod han de Sammensvorne stævne og overbeviste dem i Senatet om deres Højforræderi. Et Par Dage efter forelagde han Senatet det Spørgsmaal, hvad man skulde gjøre ved de Fængslede. Den for næste Aar udvalgte Consul, som først blev spurgt, stemte for Dødsstraf, og alle Consularerne sluttede sig til ham; men den udvalgte Prætor, G. Julius Cæsar, foreslog livsvarigt Fængsel, og mange gik over til denne Mening af Frygt for Ansvaret ved uden Lov og Dom at lade romerske Borgere henrette. Da tog Cicero selv Ordet for at indskærpe Dødsstraffens Nødvendighed (den fjerde Catilinariske Tale), og den udvalgte Tribun M. Porcius Cato (*minor*), en stræng og ubøjelig Republikaner, understøttede ham ved en kraftig Tale. Flerheden stemte for Dødsstraf, og endnu samme Dag lod Cicero de 5 paagrebne Sammensvorne henrette i Fængslet.

G. Antonius var imidlertid i Spidsen for en Hær rykket ud mod Catilina, og i Begyndelsen af Aaret 62 kom det til Slag ved Pistoria. Antonius havde overgivet Anførselen til sin Legat, og denne nedhuggede Catilina og hans Hær efter en fortvivlet Modstand.

§ 8. Gajus Julius Cæsar.

Den paa en Stad og dens Omegn beregnede romerske Statsforfatning omfattede siden Forbundsfællekrigen hele Italien. De nye Borgere vare fordelte i de 35 Tribus, men kunde kun ved personlig Nærværelse i Rom udøve deres Stemmeret. For at handle med denne og især for at deltage i Kornuddelingen droges den besiddelsesløse Hob fra hele Italien til Rom, medens den mere velhavende og bedre Del af Befolkningen blev hjemme. I det hele taget var den gamle Statsforfatning bleven mere og mere urimelig, og det var nødvendigt, at den afløstes af Enevældet. Den Mand, der var bestemt til at grunde dette, var G. Julius Cæsar.

Han var født af en gammel patricisk Slægt, der afledte sin Herkomst fra Æneas; men hans Faders Søster havde været Marius's Hustru, og han selv blev i sin Ungdom gift med Cinnas Datter. Sulla bød ham at forskyde hende; men han adlød ikke den mægtige Dictator og undgik med Nød at blive henrettet. Saaledes var han allerede tidlig betegnet som Demokrat og vidste siden ved sin Gavmildhed (navnlig som Ædil) og sit indtagende Væsen at stige højere og højere i Folkets Gunst. Han var i Besiddelse af et overordentligt Geni og udmærkede sig uden Anstrængelse i hvad han foretog sig. Han var saaledes saa vel en stor Taler som en anset Forfatter i forskjellige Fag, endog i Grammatik, og første Gang han kommanderede, viste han sig som en fuldendt Feltherre. Han var født til at herske og blev sig dette tidlig bevidst. Han søgte derfor at berøve Senatet dets Magt og forstod at benytte sine Medbejlere som Redskaber til sin Stigen.

Da Pompejus kom tilbage fra Asien og forlangte Stadfæstelse af alle sine Indretninger og Jorder

for sine Veteraner, mødte han en heftig Modstand i Senatet, navnlig af Cato, der ikke vilde indrømme én Mand Alt, og af sine personlige Fjender, som Lucullus og Crassus. Pompejus blev saaledes tilbøjelig til at gaa ind paa Cæsars Planer; denne forsonede ham med Crassus og stiftede det hemmelige politiske Forbund, som man senere har kaldet det første Triumvirat (60). De tre Mænd forpligtede sig til at fremme hinandens Magt og Fordel og dannede snart en Magt i Staten, som Senatet ikke kunde modstaa.

I Aaret 59 blev Cæsar Consul og styrede, støttet paa Folket og sin Forbindelse med Pompejus og Crassus, Staten uden at lade sig forstyrre af Senatets og sin Embedsbroder Bibulus's Modstand. Han gav en Agerlov, ifølge hvilken Statens Ejendomme i Campanien skulde uddeles til fattige Borgere, som havde i det mindste 3 Børn, og stadfæstede Pompejus's Indretninger i Asien. Da de Provinser, som Senatet havde bestemt for Consulerne, ikke tilfredsstillede ham, lod han imod al Vedtægt Folket tildele sig Statholderskabet i det cisalpinske Gallien og Illyrien paa 5 Aar. Dertil føjedes endnu det transalpinske Gallien, hvor han let kunde faa Lejlighed til at danne sig en Hær, medens han om Vinteren fra det cisalpinske Gallien kunde holde Øje med Forholdene i Rom. For endnu mere at styrke sin Indflydelse paa disse, gav han Pompejus sin Datter Julia til Ægte og befordrede P. Clodius Pulchers Overgang fra den Claudiske Slægt til Plebejerne og derefter følgende Valg til Tribun. Dette tøjlesløse og forvovne Menneske skulde nedbryde Resten af Senatets Anseelse og fjærne dets dygtigste og redeligste Førere: Cicero og Cato.

Clodius var opfyldt af et brændende Had til Cicero, som et Par Aar før havde vidnet imod ham, da han var anklaget for at have vanhelliget Bona Deas

Fest. Som Tribun (58) vandt han nu Consulerne: Piso, Cæsars Svigerfader, og A. Gabinius, Pompejus's Redskab, ved Løfte om rige Provinser, Almuen ved Kornuddelinger og andre Love, og foreslog derpaa, at den, som havde dræbt romerske Borgere uden Lov og Dom, skulde være fredløs. Cicero, imod hvem denne Lov var rettet, gik i Landflygtighed, efter at han forgjæves havde bønfaldet Pompejus om Hjælp. Efter at han havde fjærnet sig, blev han forvist 400 romerske Mile fra Rom, og Clodius i Forening med de skjændige Consuler plyndrede og ødelagde hans Ejendomme. Men Clodius's Voldsomheder gik snart ud over selve Pompejus, denne virkede for Ciceros Tilbagekaldelse, Tribunen Milo satte Vold imod Vold og bekæmpede Clodius's væbnede Bande med en lignende, og da Cæsar troede Cicero tilstrækkelig advaret, gav ogsaa han sit Minde til hans Hjemkaldelse. Saaledes vendte Cicero efter et Aars Landflygtighed igjen tilbage til Rom (57).

Cato blev kort efter Ciceros Bortgang sendt til Cypern for at afsætte dets Konge Ptolemæus, der havde paadraget sig Clodius's Vrede, og indlemmede dette lille Kongerige, der ved Deling var skilt fra Ægypten, i Romerriget. Ptolemæus dræbte sig selv, og Cato bragte hans Skatte urørte til Rom.

Cæsar havde imidlertid begyndt sine Erobringer i Gallien, som han selv har beskrevet i sine Mindeskrifter. Det frie Gallien bestod dengang af 3 Hoveddele: det egentlige, rent keltiske Gallien, det halvt iberiske Aqvitanien og det halvt germaniske Belgien. Det var delt imellem mange smaa Folkestammer og svækket ved indre Stridigheder. Befolkningen var i det hele taget krigersk, urolig og let bevægelig; Præsterne (Druider kaldede) og Adelen havde Magten. Cæsar fik strax ved sin Ankomst til Provinsen (58) Anledning til at blande sig i Landets Anliggender. Helvetierne, et keltisk Folk, havde nemlig sat Ild paa deres Stæder

og Landsbyer og med Kvinder og Børn forladt deres Bjærgland for at vinde bedre Boliger i det vestlige Gallien; men Cæsar, som blev kaldt til Hjælp af Æduerne, hvis Land de oversvømmede, slog dem og tvang Levningerne til at vende tilbage til deres gamle Boliger. Saa vel Æduerne som Seqvanerne bad ham derpaa om Hjælp mod den germaniske Hærfører Ariovist, der var indkaldt af de sidste mod de første, men bestandig havde ført flere Skarer over Rhinen og holdt begge Folk, men især Seqvanerne, under et haardt Herredømme. Cæsar overvandt ogsaa ham og tvang ham til at føre Resterne af sin Hær tilbage over Rhinen. Aaret efter undertvang han de tapre Belgere og underkastede sig derpaa det ene Folk efter det andet. Ved en Sammenkomst i Lucca med Pompejus og Crassus betingede han sig en Forlængelse af sit Statholderskab paa 5 Aar endnu.

Cæsar nøjedes ikke med at erobre hele Gallien, hvis Udstrækning regnedes til Rhinen; han overskred endogsaa denne Flod to Gange for at skræmme de krigerske Germaner og afholde dem fra Angreb paa Gallien. Ligeledes landede han to Gange i Britannien, men grundede ligesaa lidt der som i Germanien noget romersk Herredømme. I selve Gallien kom han i stor Fare ved en vidt udbredt Opstand, som ledede af den tapre Arverner Vercingetorix (52). Kampen var blodig og haardnakket; men Cæsars overordentlige Feltherretalent og den beundringsværdige Udholdenhed og Tapperhed, hvortil han havde hævet sin Hær, viste sig her mere end nogensteds. Vercingetorix blev til sidst indesluttet i Staden Alesia; men de belejrende Romere blev selv omringede af en uhyre Overmagt og maatte forsvare sig ved vidt udstrakte Fæstningsværker. De slog imidlertid alle Angreb tilbage, og den ædle Vercingetorix overgav sig til sidst selv til Cæsar. I Aaret 51 var enhver Modstand kuet, og

Cæsar arbejdede nu ligesaa ivrigt paa at vinde Gallerne ved en mild og god Regering, som han før med Strænghed havde kuet deres Frihed. Det varede heller ikke længe, før end det store Land aabnede sig for den romerske Kulturs Indvirkning.

Medens Cæsar saaledes erhvervede sig bestandig større Ære og Magt, var Tilstanden i Rom højst sørgelig. Triumvirerne havde fornyet deres Forbund i Lucca, og Pompejus og Crassus havde vundet deres andet Consulat (55), idet de med Vold og Magt fjærnede enhver Modstand. Efter Consulatet fik Pompejus Spanien, Crassus Syrien paa 5 Aar; men den første lod sin Provins styre ved Legater og blev selv ved Rom, for paa en hidtil ukjendt Maade at forene Fordelen af Proconsulmagten og den personlige Nærværelse. Den 60aarige Crassus ilede derimod til Syrien, opfyldt af ærgjerrige Drømme om det parthiske Riges Erobring og en Krigerære, der skulde overstraale Pompejus's og Cæsars. Men efter at han havde gjort et lille Strejftog over Euphrat, sysselsatte han sig med at plyndre Templer, bl. a. det i Jerusalem, og lod sig derpaa i det følgende Aar (53) lokke ind i Mesopotamiens Stepper, hvor Partherne overfaldt den udmattede romerske Hær med deres lette Rytteri og anrettede et frygteligt Blodbad. Crassus omkom selv paa Flugten; men hans dygtige Qvæstor, G. Cassius, forsvarede Syrien mod Parthernes Angreb.

Imidlertid steg Anarchiet i Rom stedse højere: Clodius's og Milos Bander kæmpede med hinanden i Gaderne; Bestikkelserne dreves med en uhørt Skamløshed, og Comitierne hindredes af urolige Tribuner, som begunstigedes af Pompejus, der haabede, at man skulde overdrage ham den højeste Magt for at tilvejebringe Orden i Staden. Halve Aar gik hen, uden at man kunde faa valgt Consuler, og da endelig Clodius var dræbt under et Sammenstød med Milo, og det

ene voldsomme Optrin derefter afløste det andet, saa Senatet ingen anden Udvej end at udnævne Pompejus til Eneconsul (52). Dennes Forbindelse med Cæsar var allerede løsnet ved Julias Død, og Crassus's Fald gjorde Bruddet imellem dem uundgaaeligt. Da Optimaterne frygtede og hadede Cæsar, i hvem de saa en anden Marius, sluttede de sig nu til Pompejus, og denne traadte igjen i Spidsen for det Parti, han oprindelig havde tilhørt. Forbundne med hinanden troede nu Pompejus's Tilhængere og Republikanerne at være stærke nok til at bryde med Cæsar og forsøgte at berøve ham Anførsel og Provinser. Cæsar, der helst vilde undgaa Borgerkrig og haabede at opnaa Magten, naar han efter Aftalen i Lucca blev Consul efter Udløbet af sit Statholderskab, tilbød endnu at opgive sin Kommando, naar Pompejus vilde gjøre det Samme; men Senatet svarede efter Pompejus's og Consulernes Bud med den Beslutning, at Cæsar vilde blive betragtet som Statens Fjende, naar han ikke inden en vis Tid opløste sin Hær (Januar 49). Tribunen M. Antonius (en Brodersøn af Ciceros Collega), som havde været Qvæstor hos Cæsar, blev udjaget, da han vilde intercedere, og flygtede tilligemed et Par andre af Cæsars Tilhængere til denne. Strax derpaa gik Cæsar med sine Tropper over Rubico, Italiens Grænseflod, og den anden Borgerkrig begyndte.

Med sin sædvanlige Hurtighed rykkede Cæsar frem uden at finde Modstand, og Pompejus, der var valgt til uindskrænket Feltherre, flygtede med de fleste Senatorer fra Rom til Syditalien og derfra til Grækenland. Cæsar forfulgte ham ikke strax, men gik først til Spanien, hvor han ikke uden Møje tvang hans Legater til at underkaste sig.

Pompejus havde imidlertid sat sig fast i Grækenland og Macedonien, indrettet et Senat i Thessalonika og samlet Tropper fra de østlige Provinser. Men

uagtet sin store Sømagt kunde han ikke hindre Cæsar i at gaa over fra Brundisium til Epirus (Januar 48). Vel slog han ved Dyrrhachium Cæsars Angreb tilbage, men benyttede ikke de vundne Fordele. Cæsar drog derpaa til Thessalien, og Pompejus fulgte efter ham. Hans Hær var mere end dobbelt saa talrig som Cæsars, og de mange hovmodige Adelsmænd, der omgav ham, stredes allerede om Embederne i Rom. Men da Pompejus efter deres Ønske skred til Angreb, vandt Cæsars Veteraner ved Pharsalus en afgjørende Sejr; Pompejus's Hær blev fuldkommen opløst, og han selv tabte al Besindelse. I Stedet for at begive sig til sin Flaade flygtede han til Ægypten; men den unge ægyptiske Konge, Ptolemæus Dionysos, der laa i Strid om Tronen med sin Søster Kleopatra, lod efter sine Ministres Raad Pompejus myrde, medens han roede i Land, i det Haab, saaledes bedst at sikre sig Cæsars Gunst. Men Cæsar, som kort efter ankom med en ringe Styrke, viste kun Afsky for det skændige Mord og befalede, vundet af den indtagende Kleopatra, at Ptolemæus, som Faderens Testament havde bestemt, skulde dele Regeringen med hende. Forbitrede herover angreb Ægypterne Cæsar, der blev indesluttet i en Del af Alexandria og kom i stor Fare. (Den alexandrinske Krig 48—47). Endelig fik han Undsætning, og Kleopatra fik alene Ægyptens Krone.

Under sit Ophold i Ægypten var Cæsar bleven valgt til Dictator; men han vendte ikke tilbage til Rom, før end han havde faaet hele Orienten bragt til Ro. Kong Pharnaces havde erobret Pontus og syntes en farlig Fjende; men Cæsars Sejr var saa let og hurtig, at han derom skrev: veni, vidi, vici (47). Aaret efter gik han over til Afrika for at bekæmpe Pompejanerne, som her havde samlet deres Styrke og fundet Understøttelse hos den numidiske Konge. Cæsar

vandt en afgjørende Sejr ved Thapsus (46), hvorefter Cato dræbte sig selv i Utica. Numidien blev derpaa gjort til romersk Provins.

Efter at have højtideligholdt 4 Triumpher i Rom, maatte Cæsar atter gaa mod Pompejanerne, der denne Gang havde samlet sig til den sidste Modstand i Spanien under Anførsel af Pompejus's Sønner: Gnæus og Sextus. Den første viste sig i Slaget ved Munda (45) som en dygtig Anfører, og hans Tropper kæmpede med haardnakket Tapperhed: 30,000 af dem dækkede Valpladsen, før end Cæsar vandt Sejren. Gnæus omkom paa Flugten: Sextus havde været fraværende.

Efter sin Hjemkomst fra Spanien blev Cæsar udraabt til Dictator paa Livstid og fortsatte de Bestræbelser for at omdanne Staten, som han allerede havde begyndt under sine tidligere Ophold i Rom. Han ophævede Sullas Love mod de Proscriberedes Sønner, uddelte Landejendomme til sine Soldater, stiftede Kolonier for talrige fattige Borgere, forøgede Senatorernes og Embedsmændenes Antal og forbedrede Kalenderen. Hidtil havde man i Rom vilkaarlig indskudt Dage og Maaneder, og Uoverensstemmelsen imellem det naturlige og det borgerlige Aar var bleven saa stor, at Aaret 46 maatte forlænges til 445 Dage, for at det Julianske Aar kunde begynde rigtigt. Cæsar behandlede sine Fjender med den største Mildhed og uddelte Hædersposter ligesaa vel til forhenværende Pompejanere, der havde modtaget hans Tilgivelse, som til sine gamle Tilhængere. Men hine kunde dog ikke forsone sig med hans Herredømme, og mange af hans eget Parti vare misfornøjede med at stilles lige med de Overvundne i Stedet for at dele deres Ejendomme. De Fornemme kunde endnu ikke finde sig i den Tanke, at de ej længere skulde dele Herredømmet over Verden: at det usle Senat havde

tilkjendt Cæsar guddommelig Ære, havde man fundet sig i; men Kongemagten vilde man ikke indrømme ham. Omtrent 60 fornemme Mænd forenede sig saaledes til hans Undergang; de vigtigste af dem vare: G. Cassius, forhen Qvæstor hos Crassus, en mørk og indesluttet Karakter, misfornøjet med sig selv, fordi han var gaaet over til Cæsar, og forbitret paa denne; M. Junius Brutus, Catos Søstersøn, ligesom denne stoisk Philosoph og sværmerisk Republikaner; ogsaa han havde været paa Pompejus's Parti og var ikke blot benaadet, men i høj Grad begunstiget af Cæsar; men den Hæder, hans Stamfader havde naaet ved Kongernes Fordrivelse, og den Glans, der i Oldtiden knyttede sig til Tyranners Mord, forførte ham til det utaknemlige og uforstandige Foretagende. Cæsar endnu nærmere stod Decimus Brutus, en af hans gamle Underanførere.

Den 15de Marts 44 omringede de Sammensvorne Cæsar i Senatet, og Roms største Mand sank under de for største Delen mere af Partihad, Privatfjendskab og Ærgjerrighed end af Kjærlighed til Republiken ledede Morderes Dolke.

§ 9. De sidste Borgerkrige indtil Eneherredømmets Oprettelse (44—30).

De Sammensvorne havde dræbt Cæsar, men vovede ikke, som Cicero raadede dem, at benytte den almindelige Bestyrtelse til at tage Magten i Besiddelse. Langt større Klogskab og Kraft viste Consulen M. Antonius, hvem M. Brutus havde reddet fra at dele Skæbne med Cæsar: den ukloge Sværmer vilde kun dræbe Tyrannen selv. Antonius var en dygtig Kriger, men i høj Grad ryggesløs, ødsel og vellystig. Han ilede med at bemægtige sig saa vel Statskassen som Cæsars efterladte Skatte og Papirer, men optraadte i

Begyndelsen meget maadeholdent imod Morderne. Senatet stadfæstede Cæsars Love, men gav almindelig Amnesti, og der indtraadte saaledes en tilsyneladende Forsoning imellem Partierne. De Sammensvorne fik Stadfæstelse paa de dem allerede af Cæsar bestemte Provinser for næste Aar: saaledes fik Cassius Syrien, M. Brutus Macedonien, D. Brutus det cisalpinske Gallien. Men ved Offentliggjørelsen af Cæsars Testament, der uddelte Gaver til Folket, og især ved sin Ligtale og Ligets Fremstilling vakte Antonius snart en saa stor Forbitrelse mod Morderne, at de maatte forlade Rom. Antonius omgav sig derpaa med en Livvagt og herskede vilkaarligt og tyrannisk, især støttet til Forordninger, som han foregav at finde i Cæsars Papirer.

Imidlertid ankom Cæsars Hovedarving, Søsterdattersøn og adopterede Søn, den 18aarige G. Julius Cæsar Octavianus, til Rom. Den overmodige Antonius vilde ikke udbetale ham den ham tilkommende Arv; men Ynglingen, som under et beskedent Ydre skjulte en snild og kraftig Aand, solgte sine Familiebesiddelser for at udbetale de Legater, Cæsars Testament havde lovet Folket. Saaledes vandt han Menigmands Gunst, og medens Antonius forlod Rom for at fratage D. Brutus hans Provins, samlede han Cæsars Veteraner om sig. Antonius havde stødt ham tilbage, og han maatte derfor slutte sig til Republikanerne, for ved deres Hjælp at hæve sig til Herredømmet; paa den anden Side kunde de ikke undvære ham, naar de vilde styrte Antonius. Saaledes kom det unaturlige Forbund i Stand. Det var navnlig den gamle Cicero, som virkede dertil og ved sine heftige (philippiske) Taler opflammede Senatet mod Antonius. Denne indesluttede imidlertid D. Brutus i Mutina (Bellum Mutinense).

I Aaret 43 erklærede endelig Senatet Antonius Krig og udsendte en Hær imod ham under Anførsel

af Consulerne samt Octavian. Antonius blev slaaet ved Mutina; men begge Consulerne faldt, og Octavian stod nu alene i Spidsen for Hæren. Senatet troede imidlertid allerede at kunne undvære ham og overdrog Anførselen i Italien til D. Brutus, Sømagten til S. Pompejus. Men Octavian drog til Rom, hvor han tiltvang sig Consulatet og lod Cæsars Mordere dømme til Landsforvisning. Den fra Italien fordrevne Antonius havde imidlertid forenet sig med Statholderen i Hispania citerior og Gallia Narbonensis, M. Æmilius Lepidus, en gammel Tilhænger af Cæsar, men i øvrigt en ubetydelig Mand. D. Brutus omkom, forladt af sine Soldater, og de 3 andre Feltherrer mødtes ved Bononia. De blev her enige om at dele Herredømmet som Triumviri reipublicæ constituendæ paa 5 Aar og bekæmpe Republikanerne med fælles Kræfter. Dette saakaldte andet Triumvirat var ikke som det første en hemmelig Forbindelse, men blev offentlig bekjendtgjort og, efterat Triumvirerne vare komne til Rom, stadfæstet ved en Lov. For at skille sig af med deres Fjender og skaffe Penge til de graadige Soldater udstedte Triumvirerne Proscriptionslister, og Rædslerne fra Sullas Tid fornyedes. Blandt de talrige Proscriberede var Cicero, der blev indhentet paa Flugten og myrdet.

M. Brutus og Cassius havde allerede i Aaret 44 bemægtiget sig de dem bestemte Provinser og havde derpaa samlet hele Østens Magt under deres Anførsel. I Aaret 42 drog Antonius og Octavian imod dem, medens Lepidus blev tilbage i Rom. Ved Philippi i Macedonien kom det til et Slag, hvori Brutus slog Octavians Hær, medens Antonius paa den anden Fløj overvandt Cassius. Men denne, der troede Alt tabt, dræbte sig selv, og da Brutus 20 Dage efter, tvungen af sine Soldaters Utaalmodighed, indlod sig i et nyt

Slag, blev ogsaa han slaaet og fulgte Cassius's Exempel.

Efter Slaget ved Philippi drog Antonius til Asien, hvor han hengav sig til vilde Nydelser og i Tarsus mødte Kleopatra, som ved sine forføreriske Kunster fortryllede ham aldeles og drog ham med sig til Ægypten. Octavian vendte derimod tilbage til Italien og begyndte at uddele Land til Veteranerne. Riget blev derefter delt imellem Triumvirerne: Antonius fik Østen, Octavian Vesten, Lepidus Afrika. Antonius ægtede Octavians Søster, den ædle Octavia.

Da S. Pompejus imidlertid i Spidsen for en Flaade havde udbredt sit Herredømme over flere af Middelhavets Øer og hindrede Roms Proviantering, kom det snart til Krig imellem ham og Triumvirerne. Til sidst omkom Pompejus efter at være overvunden af Octavians tro og tapre Feltherre, Agrippa. Lepidus havde ved denne Lejlighed søgt at bemægtige sig Sicilien; men Octavian begav sig ind i hans Lejr og bevægede hans Tropper til Frafald. Han maatte derpaa afstaa Afrika.

Efter at Octavian saaledes var bleven Herre over hele Vesten, viste han sig som en dygtig og mild Regent, gjorde nyttige Indretninger ved Hjælp af sine Venner, Agrippa og Mæcenas, og sysselsatte sine Soldater ved ærefulde Krige mod Dalmaterne og forskjellige Alpefolk. Antonius derimod gjorde det ene Skridt efter det andet, som maatte vække Romernes Harme. Han gjorde et uheldigt Tog mod Partherne og skjænkede romerske Provinser til Kleopatra og de Børn, hun havde født ham. Octavia, som vilde rejse til ham, sendte han haanlig tilbage til Rom. Bruddet mellem de to Magthavere kunde saaledes ikke længere undgaas. Ved Actium mødtes Østens og Vestens Hære og Flaader; Antonius havde flere Tropper og langt talrigere og større Skibe; men i Kraft og Strid-

barhed stod Østerlænderne dengang som altid tilbage for Vestens Mænd. Efter Kleopatras Raad indlod Antonius sig i et Søslag; men saa snart hans store Skibe begyndte at komme i Forvirring ved Agrippas vel ledede Angreb, tog Kleopatra Flugten med alle sine Skibe, og Antonius lod Alt i Stikken og ilede efter hende. Forladt af sin Anfører gjorde hans Flaade endnu Modstand, men maatte til sidst bukke under; Landhæren overgav sig, efter at have ventet paa hans Tilbagekomst i flere Dage (31).

Skamfuld og raadvild oppebiede Antonius i Ægypten Sejrherrens Ankomst, og da de ægyptiske Tropper gik over til denne, dræbte han sig selv. Kleopatra forsøgte nu at gjøre Indtryk paa Sejrherren, men mærkede snart, at den kolde unge Mand kun tænkte paa at bevare hende for sin Triumph. Ogsaa hun dræbte sig selv; Octavian gjorde det rige Ægypten til sin Provins og stod nu uden Medbejler som det romerske Riges Herre (30).

Medens det romerske Rige ved Aaret 200 endnu kun indbefattede Italien med omliggende Øer og en Del af Spanien, havde det i Løbet af dette Tidsrum udbredt sit Herredømme over alle Landene omkring Middelhavet. Fra Atlanterhavet til Euphrat, fra Rhinen og Alperne til Afrikas Ørkener lød Alt den fra Rom udgaaende Magt. Italien var optaget i Borgersamfundet; men de øvrige Lande stod udenfor dette og styredes hvert for sig som Romerfolkets skatteydende Ejendom. Nogle Lande vare endnu ikke blevne Provinser, men havde beholdt deres egen Regering under Roms Overherredømme, som Mauritanien, Thracien, Rhodus, Lycien, Kappadocien, Palæstina. I Palæstina herskede Idumæeren Herodes med frygtelig Grusomhed, efter at have udryddet

Makkabæernes Slægt. De uafhængige Folk, der omgav det romerske Rige, bestod for største Delen af raa Stammer, der ikke dannede større Stater: kun mod Øst fandtes to saadanne, nemlig Armenien og det parthiske Rige.

Næsten alle kultiverede Lande vare saaledes ved Aaret 30 forenede under ét Herredømme, og Rom var Midtpunktet ej alene for Verdens Regering, men ogsaa for Kunster og Videnskaber. Staden smykkedes med pragtfulde offentlige og private Bygninger, og saa vel i disse som i Stormændenes talrige Landsteder samledes Kunstskatte fra alle Verdens Kanter. De fleste Malere og Billedhuggere vare imidlertid Grækere. Derimod havde Romerne nu udviklet en egen Litteratur, skjønt under stærk Indflydelse af græske Mønstere. Strax efter 200 havde Ennius forskaffet Poesien en større Anseelse, og flere Digtere vare traadte i hans Fodspor; men først i Slutningen af dette Tidsrum fik Litteraturen et større Omfang og naaede i visse Retninger sit Højdepunkt. Som de betydeligste Forfattere i denne Tid (den Ciceronianske eller Guldalderens første Afsnit) kunne nævnes: Cicero, Cæsar, Sallustius, Cornelius Nepos, Catullus. Det latinske Sprog var nu udbredt over hele Italien og begyndte at faa Indgang i de vestlige Provinser. I de østlige Provinser var derimod alene Græsk de Dannedes Sprog, og Kundskab deri hørte ogsaa i Vesten med til den almindelige Dannelse. Fornemme unge Mænd nøjedes ikke med at besøge Skoler i Rom, men studerede i selve Grækenland.

Men i dette mægtige Rige, hvor Kulturen var saa højt udviklet, hvor Livets Bekvemmeligheder vare forøgede i en forhen ukjendt Grad, og uhyre Rigdomme vare sammendyngede i de højere Klasser, var Tilstanden dog langt sørgeligere end i tidligere Tider. Den for et stort Rige aldeles upassende Statsforfat-

ning, den stærke Modsætning mellem de Stores Glans og Mængdens Nød, de talrige Slavers retsløse Tilstand, Sædernes forfærdelige Fordærvelse og Religionens Forfald maatte gjøre al den udvortes Herlighed hul og tom. En ny Regeringsform kunde hæve nogle Ulemper; men en grundig Forbedring kunde kun ventes af en ny aabenbaret Religion. Troen paa de gamle Guder var gaaet til Grunde under den stigende Oplysning og de forskjellige hedenske Religioners Blanding. De, der følte Tomheden i Statsreligionens Ceremonier, søgte Erstatning enten i Philosophien eller i østerlandsk Overtro. Ogsaa den jødiske Religion, som var udbredt rundt om i Riget, var forvansket og uden Liv. Overalt maatte man føle Trang til noget Højere, og Vejen var saaledes allerede beredt for Kristendommen.

Sjette Afsnit.

Det romerske Kejserdømme (30 f. Kr.—476 e. Kr.).

§ 1. G. Julius Cæsar Octavianus Augustus († 14 e. Kr.).

Efter at have ordnet Østens Anliggender vendte Octavian tilbage til Rom og holdt en pragtfuld Triumph i Maaneden Sextilis, som siden kaldtes August, ligesom Quintilis til Ære for Cæsar kaldtes Julius. Han lukkede derpaa Janustemplet, som i Krigstid altid stod aabent og kun to Gange før var blevet lukket. Almuen, som ikke fordrede andet end „panem et Circenses“, var vel fornøjet med hans Herredømme, og enhver fornuftig Mand indsaa, at kun dette kunde skjænke Riget Ro og Orden. Imidlertid vilde Octavian, advaret ved Cæsars Exempel, ikke lade sig kalde Dictator eller Konge, men skjulte sin Magt under republikanske Former. Folket skulde efterhaanden vænnes til den nye Regeringsform, og han forenede derfor lidt efter lidt de vigtigste Embeder i sin Person. I Begyndelsen lod han sig hvert Aar vælge til Consul, men erholdt senere en Gang for alle consularisk Magt og lod saa Andre bære Consulnavnet. Ligeledes fik han tribunicisk Magt paa Livstid og derved Ukrænkelighed. Strax efter sin

Hjemkomst lod han sig tildele Imperator-Titelen og dermed den højeste militære Magt. Ifølge den ham overdragne Censor-Myndighed rensede han to Gange Senatet for uværdige eller ham ubehagelige Medlemmer og kunde siden rolig give det Del i Magten. Desuden ledede han det som Princeps (senatus), med hvilket Navn (Fyrste, Prins) Kejseren i Begyndelsen ofte kaldes. Navnet Kejser kommer af Cæsar, der endnu var et Egennavn, men, da det som Familienavn gik i Arv til hans beslægtede Efterfølgere, blev et Fællesnavn ogsaa for de senere ikke beslægtede Herskere. Titelen Augustus (den Ærværdige) var et personligt Hædersnavn, der tillagdes Octavian, men blev senere ligeledes en almindelig Benævnelse for Kejserne.

Folkeforsamlingerne vedblev, men havde ikke nogen væsentlig Betydning. Provinsbestyrelsen delte Augustus med Senatet, saaledes at han overlod dette alle de rolige Provinser og selv beholdt de urolige og for fjendtlige Angreb udsatte. I de sidste fordeltes Legionerne, der blev til en staaende Hær. Et særegent Corps med højere Sold dannede de prætorianske Cohorter i Rom, hvis Anfører; Præfectus praetorio, efterhaanden blev Rigets højeste Embedsmand. Kejseren havde proconsularisk Magt i sine Provinser og lod dem styre ved Legater, medens Senatets Provinser styredes af Proconsuler. Men alle disse Embedsmænd blev indskrænkede til en fast Løn, og Indkomsterne af Provinserne flød i Statskassen (aerarium) og Kejserens Kasse (fiscus). Dette var en sand Velgjerning for Provinsbeboerne, der overhovedet hævedes til en langt større Lighed med de romerske Borgere. De sidste, der fra Macedoniens Erobring (168) indtil Triumviratet (43) havde været fritagne for Formueskat, maatte nu igjen betale denne og snart ogsaa andre Afgifter.

I sine Familieforhold var Augustus meget ulykkelig. Han havde en eneste Datter Julia, som blev gift med hans Søstersøn, M. Claudius Marcellus; men denne haabefulde Yngling døde snart. Julia blev derpaa gift med Agrippa, som nu stod Tronen nærmest, men ogsaa døde i sin kraftigste Alder; deres Sønner: G. og L. Cæsar blev adopterede af Augustus, men døde omtrent 20 Aar gamle kort efter Kristi Fødsel. Augustus's tredje Hustru Livia blev, dog vistnok uden Grund, mistænkt for at have ryddet dem af Vejen for saaledes at skaffe sin Søn af første Ægteskab, Tiberius Claudius, Adgang til Tronfølgen. Augustus yndede ikke denne Stifsøn, der var en Mand af Dygtighed og Kraft, men af en mørk og lumsk Karakter: vel havde han efter Agrippas Død givet ham Julia til Ægte; men dette Ægteskab var meget ulykkeligt: Tiberius opholdt sig i 8 Aar misfornøjet paa Rhodus, medens Augustus hævede sine unge Dattersønner til de højeste Værdigheder, og Julia, som hengav sig til vilde Udsvævelser, blev forvist til en lille Ø. Men efter G. og L. Cæsars Død maatte Augustus endelig bekvemme sig til at adoptere Tiberius, og i den gamle Kejsers sidste Aar var denne hans Medhjælper i Regeringen.

Rigets Grænser udvidedes under Augustus ved flere Krige. Cantabrerne i det nordlige Spanien, som hidtil havde holdt sig uafhængige, blev underkuede af Agrippa. Paa samme Tid var Augustus selv i Asien, hvor han modtog æthiopiske, indiske og parthiske Sendemænd: de sidste udleverede de fra Crassus og Antonius tagne Faner og de endnu levende Fanger. Tiberius og hans yngre Broder Drusus undertvang Alpelandene Rætien, Vindelicien og Noricum. Ligeledes underkuedes Pannonien og den nordlige Del af Thracien, der som romersk Pro-

G. Julius Cæsar Octavianus Augustus.

∾ 2 [Scribonia.] 3 Livia, tidligere ∾ Tib. Claudius Nero.

2 Julia ∾ 1 Marcellus.
2 Agrippa.
3 Tiberius.

Tiberius. Drusus.

2 G. Cæsar. 2 L. Cæsar. 2 Agrippina den ældre ∾ Cæsar Germanicus.

Cæsar Germanicus.
∾ Agrippina
den ældre.

Claudius.
∾ 1 Messalina.
2 Agrippina
den yngre.

G. Cæsar Caligula. Agripnina den yngre.
∾ 1 Domitius.
2 Claudius.

1 Nero.
∾ Poppæa Sabina.

1 Britannicus.

vins fik Navnet Møsien, og Donau var nu næsten i hele sit Løb Rigets Grænse.

Imidlertid var ogsaa Kampen med Germanerne begyndt. Efter at disse havde gjort Indfald i Gallien, gik Drusus over Rhinen, trak en Kanal (Yssel) fra denne Flod til Zuydersøen, for ogsaa at kunne angribe dem fra Søsiden, og trængte frem til Weser og Elben. Men paa sit fjerde Tog døde han (9 f. Kr.). Senere havde Tiberius Anførselen mod Germanerne, og efterhaanden begyndte Romerne at indrette det nordvestlige Tyskland som Provins. Men da Statholderen Varus vilde indføre romersk Skatte- og Retsvæsen, oprørtes de kraftige Germaner. Armin (Herman), en ung cheruskisk Fyrste, som havde gjort Krigstjeneste hos Romerne, stiftede et hemmeligt Forbund mellem flere Stammer, lokkede Varus ind i Teutoburgerskoven og ødelagde her hans hele Hær (9 e. K.). Armin bevarede saaledes Tysklands Frihed og Nationalitet, og Rhinen vedblev at være det romerske Riges Grænse.

Rigets indvortes Tilstand hævede sig betydeligt under August's milde og dygtige Regering. Forbindelsen mellem dets Dele lettedes ved Anlæggelsen af fortræffelige Landeveje og Indretningen af en Rigspost. Under Agrippas Overopsyn opmaaltes Riget, og den samme udmærkede Mand anlagde talrige Vandledninger og opforte storartede Bygninger, bl. a. det berømte Pantheon i Rom.

Augusts Regering er det andet Afsnit af den romerske Literaturs Guldalder, og Videnskaber og Kunster befordredes ved Anlæggelsen af Bibliotheker og ved fornemme Mænds, især Mæcenas's, Beskyttelse. Især blomstrede Poesien, der paa samme Tid tæller Navne som Virgilius, Horatius, Ovidius og Tibullus. T. Livius fra Patavium skrev sine store

romerske Historie. Veltalenheden kunde derimod ikke mere have den Betydning som i Republikens Tid.

Ingen Begivenhed under Augusts Regering kan naturligvis i Vigtighed sammenlignes med Kristi Fødsel. Kort efter denne døde Herodes, og hans 3 Sønner delte hans Lande; men Archelaus, der fik Judæa, Idumæa og Samaria, blev 10 Aar efter afsat, og denne Del af Palæstina blev allerede en romersk Provins under en Landshøvding (Procurator).

§ 2. Tiberius (14—37).

Da Augustus var død i Nola i sit 76de Aar (14 e. Kr.), ilede Romerne med at erklære ham for en Gud og Tiberius for hans Efterfølger. Allerede 55 Aar gammel, som en øvet Feltherre og Regent besteg Tiberius Tronen, efter at han først med det Hykleri, der var blevet ham til Natur, havde vægret sig ved at modtage Regeringen og ladet Senatet trygle derom. En af hans første Bestemmelser var Ophævelsen af Folkeforsamlingens Valgret, der blev overdraget Senatet, Kejserens lydige Redskab. I øvrigt lod han ligesom Augustus Republikens Former bestaa og levede ikke som en Fyrste, men som en rig Privatmand. Han styrede Riget med Klogskab og Kraft, beskyttede Provinserne mod Udsugelser og viste stor Sparsommelighed.

Efter Augusts Befaling havde han adopteret sin Broder Drusus's Søn, Cæsar Germanicus. Denne havde ægtet Agrippina, en Datter af Agrippa og Julia, en stolt og dydig Kvinde, der var Livia i høj Grad forhadt. Han var Folkets Yndling, og strax efter Augusts Død gjorde hans Soldater, der laa i Lejr ved Rhinen, Oprør mod Tiberius og tilbød ham Kronen; men han dæmpede selv med Fare og Møje Oprøret. Derefter førte han de ustyrlige Legioner ind

i Tyskland og lod dem udøse deres Raseri ved frygtelige Myrderier og Ødelæggelser. Ligeledes gjorde han i de følgende Aar flere Tog ind i Tyskland, førte Krig med Armin og begravede de i Teutoburgerskoven faldne Krigeres Ben. Men Tiberius, som saa skjævt til hans voxende Hæder og misbilligede hans krigerske Politik, kaldte ham tilbage fra Kommandoen ved Rhinen. Derimod sendte han ham til Asien, hvor han snart efter døde.

9 Aar efter Tiberius's Tronbestigelse begyndte hans Regering at forandre sig meget til det Værre. Aarsag hertil var især Sejanus, Præfect for de prætorianske Cohorter, hvilke han gav en forøget Betydning ved at samle dem i en befæstet Lejr. Sejan var en virksom, forvoven og ærgjerrig Mand: ved allehaande Kunstgreb havde han indsmigret sig hos den for alle andre utilgængelige Tiberius og erholdt en saa stor Indflydelse paa Regeringen, at han fattede Haab om ganske at tilrive sig den. Fra nu af greb det frygtelige Angiverväsen mere og mere om sig: enhver Handling, ja enhver Ytring, der kunde synes fornærmelig for Kejseren, blev opsnappet af nederdrægtige Spioner, og Senatet, som paadømte de talrige Majestætsforbrydelser, blev blot et Værktøj til Domfældelser.

Tiberius forlod snart Rom og tilbragte sin Regerings 10 sidste Aar paa Øen Capreæ, hvor han søgte et Skjulested for sine skjændige Vellyster. Sejan tilrev sig imidlertid mere og mere Magten i Rom, hvor Ingen vovede at modsætte sig hans Planer. Men endelig fattede Kejseren dog Mistanke til ham: han udnævnte derfor den ligesaa skjændige Macro til hans Efterfølger som praefectus praetorio og skrev til Senatet, at man skulde fængsle ham. Senatorerne, der hidtil havde overvældet Sejan med Smiger og

Æresbevisninger, ilede nu med at dømme ham til Døde, og hans Familie og Venner henrettedes med ham.

Tiberius troede fra nu af intet Menneske og fandt en Nydelse i den vildeste Grusomhed. Germanicus's Familie blev ryddet af Vejen; kun hans yngste Søn, Gajus Cæsar, hvem Soldaterne, da han som Barn opholdt sig mellem dem i Lejren ved Rhinen, havde kaldt Caligula, levede paa Capreæ hos Kejseren og skjulte sin afskylige Karakter under en hyklerisk Mildhed. Han og Macro sluttede Forbund med hinanden, og da Tiberius engang faldt i Afmagt, ilede Gajus, der troede ham død, med at optræde som hans Efterfølger. Oldingen kom til sig selv igjen, men Macro lod ham kvæle imellem Dynerne. Saaledes omkom Tiberius i sit 78de Aar (37).

Under Tiberius's Regering falder Frelserens Virksomhed her paa Jorden.

§ 3. Caligula (37—41) og Claudius (41—54).

Med Jubel hilsede Folket Germanicus's 25aarige Søn, og i Begyndelsen søgte han ogsaa at vinde dets Gunst ved Mildhed og Ophævelse af Tiberius's Foranstaltninger. Men det varede ikke længe, før end han viste sig som et afsindigt Uhyre. Den af Tiberius samlede Skat paa over 200 Millioner Kr. bortødslede han i mindre end to Aar ved Skuespil, Gjæstebud og kæmpemæssige, men unyttige Bygninger. For derpaa igjen at fylde Skatkammeret lod han rige Folk myrde og inddrog deres Ejendomme. Den vederstyggeligste Liderlighed og rædsomste Grusomhed vare forenede hos dette Menneske, der i 4 Aar uindskrænket beherskede Verden og i levende Live lod sig dyrke som en Gud. Endelig blev dette Uhyre dræbt af nogle sammensvorne Officerer (41).

Senatet tænkte nu paa at gjenoprette Republiken; men Prætorianerne vilde have en Kejser. I Paladset fandt de Caligulas 50aarige Farbroder Tib. Claudius, som skjælvende for sit Liv blev fremdraget af sit Skjulested, og efter at have lovet Prætorianerne en Pengegave (donativum), af dem blev udraabt til Kejser. Senatet ilede med at bøje sig for den nye Herre. Claudius havde fra Barn af været svagelig, ængstelig og ubehjælpsom og havde stedse tjent til Spot for Hoffet. Han havde mange Kundskaber og havde forfattet lærde Værker, men var udygtig til enhver Forretning. Saaledes blev han en Slave af sin ryggesløse og grusomme Hustru Messalina og af sine Frigivne. Da nemlig Monarchiet ikke var anerkjendt og Kejseren bevarede Skinnet af at være den første Privatmand i en Republik, kunde efter gammelromerske Forestillinger ingen fribaaren Borger tjene ham, og Frigivne udgjorde derfor hans Hof og Kabinet.

Imidlertid udmærkede Claudius's Regering sig dog ved flere gavnlige Foranstaltninger. Menneskelighed mod Slaver indskærpedes; mange Provinsbeboere fik romersk Borgerret, og Udsugelser straffedes. Riget udvidedes ved Erobringen af Mauritanien og det sydlige Britannien. Ogsaa Thracien og Lycien blev gjorte til Provinser. Hele Palæstina blev i Begyndelsen af Claudius's Regering forenet under en Sønneson af Herodes, Herodes Agrippa, men ved dennes Død (44) gjort til romersk Provins.

Men imidlertid gjorde den svage Kejser sig mere og mere foragtet i Rom. Messalinas Udsvævelser gik over alle Grænser, og da hun endelig drev sin Frækhed saa vidt, at hun formælede sig med en af sine Elskere, blev hun dræbt. Claudius blev derpaa gift med sin Broderdatter Agrippina, en Datter af Germanicus og den ældre Agrippina, en stolt og herske-

syg Kvinde, der ikke skyede nogen Forbrydelse for at naa sine Hensigter, navnlig for at skaffe sin Søn af første Ægteskab, L. Domitius, Tronfølgen. Til dennes Opdragelse kaldte hun den af Messalina forviste fint dannede Philosoph og Verdensmand, L. Annæus Senecca, tilbage og søgte en Støtte i ham og den dygtige og sædelige Kriger Burrus, hvem hun gjorde til Praefectus praetorio. Uagtet Claudius selv havde en Søn, Britannicus, bevægede hun ham dog til at adoptere Domitius, som fra nu af hed Nero Claudius Cæsar. Nero blev nu paa alle Maader hævet over den tre Aar yngre Britannicus; men da Agrippina dog frygtede for, at Claudius kunde blive omstemt, ryddede hun ham af Vejen ved Gift (54).

§ 4. **Nero** (54—68).

Efter Claudius's Død fremstilledes den 17aarige Nero af Burrus for Prætorianerne og hilsedes som Kejser, efter at han havde lovet dem en Pengegave. Nero var vel begavet af Naturen og havde Smag for de skjønne Kunster, især for Musik; men opdraget ved det fordærvede Hof og omgivet af Smigrere, hengav han sig snart til vilde Udsvævelser. Snart efter sin Tronbestigelse lod han Britannicus forgive ved sit eget Taffel. Imidlertid vare de første Aar af hans Regering dog en lykkelig Tid for Romerriget; thi han overlod Styrelsen til Seneca og Burrus, og disse forstod at holde den herskesyge Agrippina borte fra Regeringen. Hendes Bebrejdelser ophidsede kun Nero imod hende, og tilskyndet af sin Elskerinde, den indtagende, men ryggesløse Poppæa Sabina, der stræbte efter Kronen og udelukkende Indflydelse paa Kejseren, lod den Forfærdelige til sidst sin egen Moder myrde. Den Samvittighedsangst, der siden plagede ham, søgte han at døve ved rasende Nydelser.

Snart blev ogsaa hans gode Raadgivere ham besværlige, Burrus døde pludselig, og Seneca maatte trække sig tilbage fra Hoffet. En frygtelig Ildebrand, som ødelagde $^2/_3$ af Rom, gav Nero Lejlighed til at lade en ny pragtfuld og regelmæssig Stad rejse sig paa den gamles Ruiner; et helt Kvarter blev optaget af hans saakaldte gyldne Palads med dets Haver, Bade, Damme o. s. v. For at gjendrive det almindelige Rygte, at Kejseren selv havde ladet stikke Ild paa den gamle Stad, kastede han Skylden paa de Kristne. Kristendommen havde nemlig allerede udbredt sig i Rom, hvor Paulus nylig havde prædiket fra sit Fængsel, og havde der fundet Tilhængere saa vel blandt Jøder som blandt Hedninger; men de fleste Romere betragtede den som et fordærveligt østerlandsk Sværmeri, og Nero forfulgte nu dens Bekjendere med rædsomme Straffe. Den første Kristenforfølgelse vedvarede rimeligvis i Neros sidste Regeringsaar; ogsaa Petrus og Paulus skulle være faldne som Offere for den.

For at skaffe Penge til Neros rasende Udgifter udplyndredes hele Riget, og Utilfredsheden begyndte at blive almindelig. Men Hovedstadens Pøbel holdtes i godt Lune ved Kornuddelinger og Lege, og saaledes trodsede Kejseren de Bedres Forbitrelse. En stor Sammensværgelse blev opdaget, og dens Deltagere henrettedes, blandt dem den unge Digter M. Annæus Lucanus, en Brodersøn af Seneca. Ogsaa Seneca blev ved denne Lejlighed tvungen til Selvmord. Endnu mere end ved sine Grusomheder og Udsvævelser nedbrød Nero al Agtelse mod sig ved offentlig at optræde som Sanger og Vognstyrer, og ikke tilfreds med Hovedstadens Bifald kæmpede han ogsaa om Prisen ved Grækenlands Fester og bragte derfra 1800 Kranse tilbage til Rom.

I Slutningen af Neros Regering fremkaldte Procuratoren Gessius Florus's Undertrykkelser en fortvivlet Opstand i Palæstina. Jøderne troede, at en Messias efter deres Sind vilde føre dem til politisk Frihed og verdslig Magt; men Nero sendte den hærdede Kriger T. Flavius Vespasianus imod dem, og denne erobrede den ene Stad efter den anden uagtet Jødernes haardnakkede Modstand.

Imidlertid gjorde endelig Legionerne i Gallien og Spanien Opstand mod Nero, og Statholderen i Hispania Tarraconensis, Servius Sulpicius Galba, en anset Mand paa 72 Aar, blev udraabt til Kejser. Da han rykkede frem mod Rom, blev Nero forladt af Alle, endog af Prætorianerne, hvem deres Præfect i Galbas Navn lovede store Gaver. Fulgt af nogle tro Frigivne flygtede Verdens Behersker om Natten fra Rom, og da han erfarede, at Senatet havde hyldet Galba og erklæret ham for fredløs, dræbte han sig selv ved en af sine Ledsageres Hjælp. Med ham uddøde Augusts Familie (68).

§ 5. Galba, Otho og Vitellius (68—69).

Galba, den første Kejser, der blev sat paa Tronen af Provinslegionerne, havde været en agtværdig Statholder, men manglede Dygtighed til at beherske Verdensriget. Medens han selv var stræng og gjerrig og ikke vilde betale Prætorianerne den Gave, der var lovet dem, begik hans Yndlinger i hans Navn Uretfærdigheder og Udsugelser. Han blev saaledes snart forhadt og efter et halvt Aars Regering myrdet af Prætorianerne, der udraabte M. Otho til Kejser.

Men Othos Regering varede kun i tre Maaneder. Legionerne i Nedre-Germanien (den nordøstligste Del af Gallien) havde allerede før Galbas Mord udraabt deres Anfører, Fraadseren A. Vitellius. til

Kejser og rykkede frem mod Italien. Vitellius's dygtige Legater sejrede, og Otho dræbte sig selv.

Vitellius's Soldater udplyndrede Italien som et fjendtligt Land, og han selv udsugede Riget for 4 Gange om Dagen at kunne holde sine med alle Lækkerier overfyldte Maaltider. Hans Taffel skal i hans Regerings 8 Maaneder have kostet c. 100 Millioner Kr. Men medens han i Rom hengav sig til sit dyriske Fraadseri, fik Legionerne i Østen Lyst til ogsaa at sætte en Feltherre paa Tronen og udraabte Vespasian til Kejser. I selve Rom forefaldt vilde Kampe, under hvilke den capitolinske Jupiters Tempel blev opbrændt; men til sidst sejrede Vespasians Tilhængere, og Vitellius blev myrdet efter frygtelige Mishandlinger.

§ 6. Flavierne (69—96).

Da Vespasian forlod Palæstina for at overtage Regeringen, overgav han Anførselen imod Jøderne til sin Søn Titus. Denne begyndte strax at belejre Jerusalem, som Vespasian havde overladt til de Partistridigheder, der endog under Frihedskampen sønderrev det ulykkelige Folk. Der opstod snart Hungersnød mellem de Hundredetusinder, der vare indesluttede i den stærkt befæstede Stad; men ikke desto mindre forkastede de alle Titus's Forslag til Overgivelse. Selv efter at han havde indtaget Byens ydre Del, forsvarede de sig endnu i Templet. Saaledes gik denne Herodes's Pragtbygning imod Titus's Ønske op i Flammer (70). Over en Million Jøder skulle være omkomne i denne frygtelige Krig, og en stor Mængde solgtes som Slaver.

I den gamle Vespasian, der fra ringe Stand havde hævet sig ved sin Dygtighed, havde Rom endelig faaet en værdig Hersker (69—79). Han optog de

mest ansete Mænd fra Provinserne i Senatet, hvorved dette igjen fik en større Betydning, afskaffede judicia majestatis og gjenoprettede den forfaldne Krigstugt. Finanserne brågte han i en fortrinlig Orden og blev derved sat i Stand til at opføre store Bygninger, bl. a. det uhyre flaviske Amphitheater, som rummede 87,000 Mennesker, og hvis Ruiner (Colosseum) endnu vække Forbavselse. Ved sin nøjsomme og tarvelige Levemaade gav han et godt Exempel, og det væmmelige Fraadseri, der havde hersket i de sidste 100 Aar, tog fra nu af meget af. Vespasian begyndte at lønne ansete Rhetorer som offentlige Lærere i Veltalenheden: den første var Spanieren Qvinctilianus, der virkede til igjen at fremkalde en bedre Smag i Literaturen.

Da Vespasian døde i sit 70de Aar, gik Kejsertronen første Gang i Arv fra Fader til Søn. Titus, der ligesom Faderen hed T. Flavius Vespasianus, men sædvanlig blot kaldtes med sit Fornavn, havde som sin Faders Medregent ikke vakt de bedste Forventninger; men som Kejser (79—81) viste han sig saa mild, velvillig og ædelmodig, at man kaldte ham „amor et deliciae generis humani“. At benaade var hans Glæde; kun mod Angivere var han stræng. I hans Regerings første Aar (79) begravede et frygteligt Udbrud af Vesuv Stæderne Herculanum, Pompeji og Stabiæ, der siden have holdt sig urørte under Asken og Lavaen for i vore Dage igjen at træde frem og give os det mest anskuelige Begreb om Oldtiden. Ved denne Lejlighed omkom den lærde G. Plinius; hans Søstersøn, den yngre Plinius, har i sine Breve beskrevet Begivenheden. Titus vandt Folkets Yndest ved rigelige Understøttelser under denne og andre Ulykker (Pest og Ildebrand), der indtraf under hans korte Regering, men ogsaa ved Opbyggelsen af prægtige offentlige Bade (thermæ) og

ved Indvielsen af det Flaviske Amphitheater, hvor vilde Dyr og Gladiatorer i Tusindevis maatte kæmpe.

Titus's Broder og Efterfølger Domitian (81—96), havde været en slet Søn og Broder og blev endog mistænkt for at have ryddet Titus af Vejen. Hans Forfængelighed, Mistænksomhed og Grusomhed traadte mere og mere frem. Han lod sig kalde „Herre og Gud“ og taalte ingen fri Ytring. Majestætsprocesserne og Anklagerhaandværket kom igjen i fuld Flor.

Domitian stræbte ogsaa efter Krigshæder; men da Dacerne, som beherskede et betydeligt Rige Nord for Donau, gjorde Indfald i Møsien, kæmpede han uheldigt imod dem og tilkjøbte sig Fred. Derimod vare de romerske Vaaben meget heldige i Britannien. Allerede under Vespasian var den romerske Provins paa denne Ø bleven udvidet af flere dygtige Statholdere, navnlig af Gn. Julius Agricola, som blev sendt derhen Aaret før hans Død. Denne Mand, der var lige udmærket som Feltherre og Bestyrer, befæstede i sit 7aarige Statholderskab Roms Herredømme lige til det nuværende Englands Nordgrænse. Ogsaa Nord for denne Grænse kæmpede han med Caledonerne. Men tilbagekaldt af Domitian maatte han trække sig tilbage fra alle offentlige Forretninger for at undgaa Tyrannens Skinsyge. Hans Svigersøn Tacitus, der har beskrevet hans Liv, priser ham lykkelig, fordi han ikke oplevede Domitians sidste Aar. Thi i disse steg Despotens Grusomhed stedse højere. Til sidst vilde han ogsaa rydde sin Hustru og flere af sin nærmeste Omgivelse af Vejen; men disse kom ham i Forkjøbet og dræbte ham selv.

§7. Det romerske Kejserdømmes bedste Tid (96—180).

Ved Domitians Død besteg den gamle Senator Nerva Tronen (96—98). Denne milde Hersker op-

hævede igjen judicia majestatis og ærede Senatet, men kunde ikke styre de vilde Prætorianere, som dræbte Domitians Mordere. Han søgte derfor en Støtte i den tapre Feltherre M. Ulpius Trajanus, som han adopterede og antog til Medregent. Kort efter døde Nerva.

Spanieren Trajan (99—117), den første Provinsbeboer, der blev romersk Kejser, fortjente fuldkommen det ham af Senatet tillagte Navn: Optimus. Han befæstede strax Krigstugten ved at straffe Hovedmændene for Prætorianernes Opror under Nerva. Sparsom for sig selv viste han en glimrende Gavmildhed ved Anlæggelsen af Veje, Havne (som Civita Vecchia), offentlige Bygninger, Forsorgelsesanstalter for Faderløse o. s. v. Uden selv at besidde nogen fin eller lærd Dannelse hævede han den romerske Literatur til dens sidste Glansperiode ved at tilstaa en længe savnet Ytringsfrihed. Saaledes kunde Tacitus med stræng Upartiskhed fortælle de tidligere Kejseres Historie og Juvenalis revse Tidens Laster og Daarligheder i sine Satirer.

Trajan holdt Erobringskrige for nødvendige til Gjenopvækkelse af den gamle Kraft. Desuden maatte den Plet afvaskes, som Domitian havde sat paa Roms krigerske Ære. Han byggede derfor en uhyre Bro over den brede Donau og drog ad denne ind i Dacien, som snart blev gjort til en romersk Provins. Talrige romerske Kolonister bosatte sig i det guldrige Land, og de gamle Beboere blev snart romaniserede. Deres Efterkommere ere de endnu romanske Vlacher. — Sejren over Dacerne blev højtideligholdt ved Lege, som varede i flere Maaneder, og ved hvilke 10,000 Gladiatorer optraadte, og ligesaa mange vilde Dyr maatte lade deres Liv. Paa det af Trajan anlagte pragtfulde Ulpiske Torv oprejstes en uhyre Søjle,

som endnu er bevaret og i sine Basreliefs fremstiller de daciske Kampe.

Ogsaa i Asien udvidedes Rigets Grænser. Det petræiske Arabien blev underkastet, og da Partherne havde besat Tronen i Armenien, som stadig var et Tvistens Æble mellem dem og Romerne, drog Trajan imod dem, erobrede Armenien, Mesopotamien og Assyrien og sejlede ned ad Tigris til den persiske Bugt. Ved disse Erobringer erholdt det romerske Rige sin største Udstrækning: det naaede nu til det nuværende Englands Nordgrænse, Nordsøen, Rhinen, Donau og en Linie imellem disse Floder, der indesluttede det sydvestlige Germanien, hvor Romerne efterhaanden havde sat sig fast; endvidere over store Strækninger Nord for den østlige Donau; dernæst til det sorte Hav, Kavkasus (thi ogsaa Kolchis erkjendte Trajans Overherredømme), det kaspiske Hav, Tigris, den persiske Bugt; ind i Arabien og Nubien; endelig til Afrikas Ørkener og det atlantiske Hav.

Efter Trajans Død fremlagde Kejserinden et Testament, ifølge hvilket hans Slægtning og Landsmand, Hadrianus, var adopteret og bestemt til Efterfølger, og saavel Hæren som Senatet anerkjendte ham som saadan (117—138). Hadrian besad ikke sin Forgængers elskværdige Karakter. Han var fuld af smaalig Forfængelighed og Misundelse mod udmærkede Mænd og troede selv at være en stor Lærd og Kunstner. Men uagtet disse Fejl var han dog en særdeles virksom og dygtig Regent. Især var hans Regering meget gavnlig for Provinserne, som han idelig berejste, sædvanlig til Fods og med et lille Følge. Overalt gjorde han nyttige Indretninger, anlagde nye Stæder, som Hadrianopolis i Thracien, og forskjønnede de gamle, fremfor alle Athen, som han ærede som Videnskabernes og Kunsternes Moder. Paa den anden Side var han ogsaa tilbøjelig til østerlandsk Overtro, hvortil han

navnlig hengav sig i Ægypten: her omkom hans Yndling, den skjønne Antinous, der blev erklæret for en Gud og foreviget ved utallige Billedstøtter.

Hadrian ansaa Rigets Udvidelse for skadelig og lod den romerske Grænsegud (Terminus) gjøre sine første Tilbageskridt. Assyrien og Mesopotamien overlodes igjen til Partherne, Armenien til en egen Konge. I Britannien dækkedes Nordgrænsen ved en Vold fra Solwaybugten til Tyne (Pictervolden).

I sine sidste Aar led Hadrian meget paa Sjæl og Legeme og blev derved vanskelig og grusom. Han blev begravet i den uhyre af ham selv opbyggede moles Hadriani, nu Engelsborg. Da Senatet nølede med at erklære ham for en Gud, som det var Skik og Brug, satte hans adopterede Søn og Efterfølger T. Antoninus, det igjennem og erhvervede sig derved Tilnavnet Pius.

Antoninus Pius (138—161) virkede uden Bram til Rigets Gavn ved sin milde Styrelse og gode Love, som endog beskyttede Slaverne.

Hans adopterede Søn og Efterfølger M. Aurelius Antoninus, kaldet Philosophus, (161—180) var en ædel Mand, der levede efter den stoiske Philosophis Grundsætninger og med ængstelig Samvittighedsfuldhed søgte at opfylde sine Pligter som Menneske og Regent. Men under ham begyndte de barbariske Folk fra Norden deres Indfald i Riget. Markomannerne og andre germaniske Folkestammer gik over Donau, og den fredelige M. Aurelius maatte kæmpe i flere Aar for at sikre Grænsen. Han efterlod Regeringen til sin uværdige Søn Commodus, imod hvem han, der var saa stræng imod sig selv, havde været altfor overbærende. Commodus, der længtes efter Roms Nydelser, ilede med at slutte Fred med Markomannerne, og optog mange Germanere i sin Hær.

5 gode Kejsere havde i de sidste 84 Aar behersket Verdensriget: de 4 sidste vare af deres Forgængere

udkaarede som de værdigste og havde alle besteget Tronen i en Alder af 40 Aar eller noget derover; M. Aurelius derimod efterlod Riget til en 20aarig Søn, og hermed ender denne skjønne Række af udmærkede Regenter. De skjønneste og mest kultiverede Lande vare i denne Kejserdømmets lykkeligste Tid forenede under ét Herredømme, og under den almindelige Fred og Sikkerhed blomstrede Agerdyrkning, Industri og Handel. Dannelsen var mere almindelig udbredt end nogensinde før: ved Siden af Østens og Sydens gamle berømte Stæder hævede der sig pragtfulde nye Stæder i forhen barbariske Lande, som Augusta Trevirorum (Trier), Mogontiacum (Mainz), Augusta Vindelicorum (Augsburg), Sirmium i Nedre-Pannonien o. m. a. I Vesten og Donaulandene var det latinske, i Østen det græske Sprog almindelig udbredt, og overalt fandtes Bibliotheker, Skoler og Boghandlere. Siden Trajans Tid var der kommet nyt Liv i den græske Litaratur; navnlig maa Plutarch og Lucian nævnes som udmærkede Forfattere. Den latinske Literatur frembragte derimod efter Trajans Tid næsten ikke et eneste betydeligt Værk; kun Retsvidenskaben blomstrede.

Den græske og romerske Dannelse var saaledes i det andet Aarhundrede videre udbredt end forhen; men dens ejendommelige Liv og Kraft var forsvunden. Midt i Verdensrigets Glans slappedes Folkene mere og mere. Ved Kristendommen, som udbredte sig stærkt, især i den østlige Del af Riget, og ved de kraftige Folk fra Norden, til hvem de svækkede Romere efterhaanden overlod Rigets Forsvar, forberedtes en ny Tid.

§ 8. Soldaterherredømmets Tid indtil Barbarernes Indfald (180—250).

Commodus (180—192) overlod Regeringen til nedrige Yndlinger og hengav sig selv til de skjændigste Udsvævelser. Han satte sin største Ære i sin Legemsstyrke, lod sig kalde Herkules og optraadte i Circus som Gladiator. Hans Grusomhed blev stedse større, og da ogsaa hans Fortrolige begyndte at frygte for deres Liv, ryddede de ham af Vejen.

Fra nu af faldt Tronens Besættelse til Rigets Ulykke igjen i Hærens Hænder. Prætorianerne satte endog formelig Kejserværdigheden til Auction, og den rige Senator Didius Julianus blev den højstbydende. Men Hæren i Provinserne vilde ikke anerkjende ham, og 3 Feltherrer udraabtes paa én Gang til Kejsere af deres Legioner. Afrikaneren Septimius Severus blev som den nærmeste hurtig Herre over Italien, og Julianus blev henrettet.

Septimius Severus (193—211) opløste Prætorianerne, overvandt sine Medbejlere, der begge maatte bøde med Livet, og befæstede sit Herredømme med stor Grusomhed. Han hadede Senatet og tilintetgjorde dets Indflydelse paa Regeringen. Derimod støttede han sig alene paa Soldaterne: i Stedet for den opløste Garde dannede han en ny, der bestod af alle Legioners dygtigste Soldater, for en stor Del Barbarer, og som blev langt talrigere end den forrige. Fra nu af var Forfatningen et fuldkomment Militærdespoti. Imidlertid regerede Severus med Dygtighed, førte heldige Krige og gav vise Love, understøttet af store Retslærde.

Hans Sønner Caracalla (211—217) og Geta hadede hinanden som de værste Fjender, og den skrækkelige Caracalla lod snart sin Broder dræbe i Moderens Arme. Derefter rasede han med vild Gru-

somhed mod alle Getas Tilhængere og Enhver, der syntes at beklage hans Mord. Men Caracalla lod sig ikke, som de fleste tidligere Tyranner, nøje med at udøse de romerske Senatorers og Rigmænds Blod; han drog ogsaa med sine væbnede Horder ødelæggende igjennem hele Riget. Den usle Despot vilde efterligne Alexander den Store og lod sig kalde Magnus; da Alexandrinerne drev Spot hermed, lod han anrette et frygteligt Blodbad mellem dem. Endelig blev han dræbt (217); men i hans Slægtning Elagabal fik Verden Aaret efter en ligesaa afskylig Behersker.

Elagabal (Heliogabal) (218—222) var en kvindagtig og vellystig syrisk Dreng, der havde været Solens Præst og i et højtideligt Optog førte dennes Symbol, en sort Sten, til dens nye Tempel i Rom. Romerne saa nu for første Gang et østerlandsk Hof med dets mangfoldige Ceremonier og Skarer af Hofbetjente. Dansere og Haarskærere erholdt Statens første Embeder, og Elagabal hengav sig til en Vellyst og et Fraadseri, der overskred alle Naturens Grænser.

Da Elagabal til sidst blev dræbt af Prætorianerne, besteg hans Fætter Alexander Severus (222—235) Tronen, ligesom hans Forgænger i en Alder af 14 Aar. Hoffet rensedes under ham for den forrige Regerings Vederstyggeligheder, og den unge Kejser førte et dydigt Liv. I sit Huskapel ærede han blandt andre Menneskehedens Velgjørere ogsaa Kristus. Men den ædle unge Kejser besad ikke tilstrækkelig Kraft til at styre Soldaterne.

Imidlertid foregik der vigtige Begivenheder i Orienten. Det parthiske Riges Kraft havde længe været svækket, og i Aaret 226 styrtedes dets sidste Konge af Perseren Artaxerxes, en Søn af Sassan, der afledte sin Herkomst fra de gamle persiske Konger. Der opstod saaledes et nyt persisk Rige i

Iran, hvis Herskere, Sassaniderne, fornyede Folkets Kraft ved igjen at hæve den gammelpersiske Religion og Nationalitet.

Alexander maatte først forsvare Rigets Østgrænse mod dette nye Rige og kaldtes derpaa til Rhinen, hvor Germanerne havde angrebet de romerske Besiddelser. Men da han ikke viste Feltherredygtighed, blev Soldaterne misfornøjede, udraabte den tapre Thracer Maximinus til Kejser og dræbte Alexander (235). Nu fulgte atter en skrækkelig Tid: Maximinus, der kun ved Kæmpestyrke og krigersk Dygtighed havde hævet sig fra den ringeste Stand, var blottet for al Dannelse og opfyldt af Had til den fine og fornemme Verden. Fra Lejren paa Grænsen regerede han Riget med blodig Strænghed, men tilbagedrev med Kraft Germanernes Anfald. Det mishandlede Senat stillede flere Modkejsere imod ham, hvilke imidlertid snart omkom; men ogsaa Maximinus blev dræbt af Soldaterne, da han paa sit Tog mod Italien trættede dem ved Aqvilejas Belejring (238).

Blandt de følgende Kejsere mærkes Philippus Arabs, som skal have været Kristen og højtideligholdt Roms Tusindaarsfest med stor Pragt (247), og Decius (250), under hvem der udbrød en blodig Forfølgelse mod de Kristne.

§ 9. Rigets Opløsning og Gjenoprettelse.

Siden Markomannerkrigens Tid var det romerske Rige ikke blevet synderlig foruroliget af Germanerne; men midt i det 3dje Aarhundrede begyndte de igjen at bryde frem med fornyet Kraft. I den mellemliggende Tid havde der dannet sig større Folkeforbund af de forhen adskilte mindre germaniske Stammer, og overalt fremtræder der nye Navne. Imellem Neckar og Main optræde Alemannerne, imellem Rhinen og

Weser Frankerne, imellem Weser og Elben Sachserne. Øst for de egentlige Germanere (Tyskerne) udbredte sig de gothiske Folk lige fra Skandinaviens og Østersøens Kyster til det sorte Hav: foruden Vestgother og Østgother regnes til dem: Vandaler, Burgundere, Herulere o. a. Mange underkuede Stammer adlød deres Herredømme. De havde allerede angrebet Dacien, men c. 250 gik de over Donau. I Møsien faldt Decius imod dem, og hans Efterfølger kjøbte dem bort ved Penge, hvorved de kun opmuntredes til at komme snart igjen.

Under Kejser Valerianus (253—260) og hans Søn Gallienus, der først regerede med Faderen og derpaa alene (260—268), syntes det romerske Rige at nærme sig sin Undergang. Frankerne og Alemannerne hærjede Gallien; de Sidste trængte endog ind i Italien; Gotherne sejlede paa talrige Smaaskibe over det sorte Hav og plyndrede Lilleasien og Grækenland; Perserne gik over Euphrat og ødelagde Syrien. Den gamle Valerian gik imod Perserne, men blev fangen af deres Konge Sapor den Første (260) og kom ikke mere tilbage.

Gallienus var en begavet, men lunefuld og magelig Mand, der højst ugjærne opgav sine Nydelser og literære Beskjæftigelser for at forsvare Riget. Dette ødelagdes imidlertid af indre og ydre Fjender, Hungersnød og Pest. I forskjellige Provinser opkastede Feltherrerne sig til Kejsere, og da de fleste hurtig igjen blev styrtede, blev deres Tal saa stort, at man (skjønt meget upassende) har kaldt denne Tid de 30 Tyranners Periode. Navnlig dannede der sig et uafhængigt Rige i Syrien og en Del af de omliggende Lande. Dettes Behersker Odenathus modstod med stor Dygtighed Perserne og blev anerkjendt som Kejser af Gallienus. Hans Hovedstad Palmyra var bleven rig ved Handelen, og herlige Ruiner vidne endnu om

dens Glans. Efter Odenathus's Død bevarede og udvidede hans skjønne og højt begavede Gemalinde Zenobia det palmyrenske Riges Magt.

Gallienus's Efterfølger, Claudius den Anden, kaldet Gothicus (268—70), var en øvet Feltherre fra Donau-Egnen. Han var den første af de tapre, saakaldte illyriske Kejsere, som reddede Riget fra allerede dengang at gaa under. Han slog Alemannerne og Gotherne, men blev snart bortreven af Pesten.

Aurelianus (270—275), en Bondesøn fra Pannonien, der havde hævet sig ved sin Tapperhed, fortsatte hans Værk og erhvervede sig Tilnavnet: restitutor orbis. Han overlod Gotherne Dacien, som i Virkeligheden allerede var tabt. Donau blev saaledes igjen Rigets Grænse. Dernæst slog Aurelian flere tyske Stammer, der vare faldne ind i Italien, og omgav Rom med en Mur for at sikre Hovedstaden mod Barbarerne. Efter at saaledes de udvortes Fjender vare trængte tilbage, bragte han igjen det palmyrenske Rige under Roms Herredømme. Zenobia blev fanget og ført til Rom, og det skjønne Palmyra blev ødelagt.

Aaret efter Aurelians Mord kom atter en pannonisk Landmand, der havde hævet sig til de højeste Poster i Hæren, i Spidsen for Riget. Probus (276—282) var en fortræffelig Kejser. Han fordrev Tyskerne fra Gallien og angreb dem i deres eget Land, men optog ogsaa mange Barbarer i det affolkede Riges Grænseprovinser. Han plantede Vin i Gallien og Pannonien og udtørrede Sumpe; men Soldaterne harmedes over at anvendes til saadanne Arbejder og dræbte den store Kejser ved hans Fødeby Sirmium (282).

§ 10. Diocletian og Constantin den Store (285—337).

Diocletian, som besteg Tronen i Aaret 285, var en Frigivens Søn fra Dalmatien, men havde

banet sig Vej til Tronen ved sine udmærkede Evner. Da Rigets Styrelse og Forsvar mod Barbarer og indre Opror syntes ham at overstige én Mands Kræfter, antog han den tapre Feltherre Maximianus til Medregent og gav ham Titelen Augustus. Maximian var en raa Kriger fra Pannonien, der bøjede sig for Diocletians hojere Indsigt. Men da ikke engang to Kejsere syntes tilstrækkelige til Rigets Forsvar, valgte Diocletian endnu to dygtige Anforere fra Donaulandene til Cæsarer, for i Mænd, der havde en retlig Adkomst til Tronen, at have sikrere Støtter end i sædvanlige Feltherrer. Den milde Constantius Chlorus fik Styrelsen af Spanien, Gallien og Britannien; den stolte Galerius fik den græske Halvø. Maximian beholdt Italien og Afrika, Diocletian Orienten. De 4 Fyrsters sædvanlige Opholdssteder vare: Nikomedia, Sirmium, Mediolanum og Augusta Trevirorum. Riget vedblev imidlertid at betragtes som en Enhed, og Diocletians Bud æredes overalt.

Det romerske Rige havde nu i 300 Aar været behersket af Enevoldsherrer; men der var ingen bestemt Lov for Arvefølgen; ofte havde Sønner eller adopterede Sønner uden Modsigelse fulgt deres Fædre; enkelte Gange havde Senatet, langt hyppigere Soldaterne valgt Kejseren. Saaledes havde der ikke udviklet sig nogen Ærefrygt for Monarchiet, og enhver dristig Feltherre fristedes til at tro sig ligesaa berettiget til Herredømmet som Kejseren. Disse Ulemper søgte Diocletian at hæve, dels ved at udvælge Cæsarer, der siden skulde forfremmes til Augusti, dels ved at berøve de endnu bestaaende republikanske Former den sidste Levning af Indflydelse, endelig ved at indføre østerlandske Hofskikke, ved hvilke Regentens Person fremstilledes som hellig. Han antog derfor Diademet, omgav sig med et glimrende Hof, gjorde

Adgangen til sin Person vanskelig og forlangte den hidtil blandt Romerne uhørte knælende Tilbedelse.

Diocletian havde altid været ugunstig stemt imod Kristendommen, der syntes ham at danne en farlig Stat i Staten; men det var dog først i Slutningen af hans Regering, at han udstedte et formeligt Forbud imod dens Udøvelse, der fremkaldte den sidste og værste af alle Kristenforfølgelser.

I Aaret 305 nedlagde Diocletian, 60 Aar gammel, Regeringen og begav sig til sin Fødeegn ved Salona, hvor han havde bygget sig et prægtigt Palads, paa hvis Ruiner en Del af Staden Spalato senere blev bygget. Han tilbragte her endnu 8 Aar uden at blande sig i de Stridigheder, der snart udbrød mellem hans Efterfølgere, da de ikke mere ledes af hans overlegne Aand. Maximian nedlagde, skjønt ugjærne, efter hans Opfordring sin Værdighed samme Dag som han. Galerius og Constantius blev nu Augusti og udvalgte to nye Cæsarer.

Men allerede 306 forstyrredes denne altfor kunstige Indretning af Regeringsformen ved to Begivenheder. Da nemlig Constantius Chlorus døde, udraabte hans Soldater, uden at oppebie Galerius's Bestemmelse, hans Søn Constantin til Kejser. Samme Aar opkastede Maximians Søn, Maxentius, sig i det tilsidesatte og misfornøjede Rom til Kejser, især ved Hjælp af Prætorianerne, hvem Diocletian havde berøvet deres Forrettigheder, og den gamle Maximian lod sig nu ogsaa igjen udraabe til Kejser i sine forrige Lande.

Maximian blev imidlertid snart uenig med sin grusomme og vellystige Søn og blev fordreven af denne. Han tog derpaa sin Tilflugt til Constantin, der havde ægtet hans Datter; men da den herskesyge gamle Mand i sin Svigersøns Fraværelse søgte at tilrive sig Regeringen, blev han dræbt (310). Aaret efter døde Galerius, Maxentius blev overvunden af Constantin

ved den milviske Bro (312) og druknede i Tiberen. Constantin blev saaledes Herre over hele Vesten, og kort efter samledes Østen under Licinius.

Imellem de to Kejsere, som nu beherskede Riget, opkom der snart Krig, og til sidst lykkedes det Constantin at bemægtige sig hele Riget (324). Hans Sejr fik især derved en overordentlig Vigtighed, at den tillige var Kristendommens Sejr. Lige fra sin Regerings Tiltrædelse havde Constantin beskyttet de Kristne, og da han paa sit Tog mod Maxentius (312) havde sét Korsets Tegn i et Luftsyn og ved sin Lykke var bleven bestyrket i sin Tro, gav han dem fuldkommen Religionsfrihed. Efterhaanden gav han Kristendommen større og større Fortrin for Hedenskabet: han satte Korsets Tegn i sit Banner, indførte Ugeberegningen efter 7 Dage og erklærede Søndagen for en almindelig Hviledag. Selv lod han sig dog først døbe kort før sin Død.

Den hidtil ikke anerkjendte kristelige Kirke traadte saaledes i Forhold til Staten. Trods alle Forfølgelser havde den allerede fundet talrige Tilhængere i alle Rigets Dele og havde faaet en fast Organisation. Biskopper, Presbyterer og Diaconer vare dens Styrere og Lærere. Saaledes havde Gejstligheden allerede adskilt sig fra Lægfolk; men denne Adskillelse blev fra Constantins Tid af langt større. De Gejstlige fik nu offentlige Indtægter og tildels deres egen Jurisdiction, og Kirken fik Ret til at erhverve Ejendom. 20 Aar efter besad den allerede $^1/_{10}$ af al Grundejendom.

Allerede tidligere havde afgivende Lærdomme vakt Splid imellem de Kristne indbyrdes, og forskjellige kjætterske Sekter havde dannet sig. Under Constantin udbrød der i Alexandria en heftig Strid om Kristi Natur mellem Presbyteren Arius og hans Biskop, der især blev understøttet af den højt begavede unge Di-

acon Athanasius. For at bilægge denne Strid sammenkaldte Constantin den første almindelige Kirkeforsamling i Nicæa (325), hvor Arius blev forkjætret.

Constantin erhvervede sig Tilnavnet: den Store. Han beskyttede Riget mod Barbarerne og fuldendte den af Diocletian begyndte monarchiske Ordning af Riget. Da Rom med sine republikanske og hedenske Erindringer ikke var en passende Hovedstad for det nye kristelige Monarchi, besluttede han at anlægge en ny Residensstad. Han valgte dertil det ved sin Beliggenhed udmærkede Byzantium, som siden kaldtes Constantinopolis. Den nye Hovedstad, som blev indviet 330, tiltog snart saa stærkt, at den kunde maale sig med Antiochia, Alexandria og inden lang Tid med selve Rom.

Constantin delte Riget i 4 Præfecturer: Orienten (de asiatiske Provinser, Ægypten og Thracien), Illyricum (Grækenland, Macedonien og Møsien), Italien (med de øvrige Syddonaulande og den største Del af Nordafrika) og Gallien (med Britannien og Spanien). I Spidsen for enhver Præfectur sattes en Præfect; men disse nye Præfecter fik ikke den militære Myndighed, som Prætorianpræfecterne havde haft. Prætorianerne ophævedes, og Hærens Anseelse nedsattes. Ulysten til at tjene i den blev større og større, og flere og flere Barbarer optoges i de ukrigerske Romeres Sted.

Omkring Kejserens Person stod 7 Ministre og høje Hofembedsmænd. Der indførtes en nøjagtig Rangorden og Titler. Embedsmændene kunde udøve en meget vilkaarlig Magt, og Folket blev stærkt kuet. Tilstanden var saaledes uagtet den udvortes Glans meget sørgelig. Oldtidens Dannelse forsvandt mere og mere og mere, og Romerrigets slappede Beboere kunde ikke engang ved Kristendommen hæves til et nyt Liv.

§ 11. Constantins Efterfølgere indtil Valentinian den Førstes Død (337—375).

Constantin den Store efterlod ved sin Død (337) 3 Sønner: Constantin, Constantius og Constans, der vare omtrent 20 Aar gamle. De tre Brødre delte Riget, men blev snart uenige, og efter flere Kampe blev Constantius Eneherre.

Constantius udnævnte sin Fætter Julianus til Cæsar og overdrog ham Styrelsen af Galliens Præfectur. Da han overtog denne, blev Gallien frygtelig ødelagt af Alemanner og Franker. De første havde allerede tidligere bemægtiget sig de romerske Besiddelser Øst for Rhinen og vare nu i Færd med ogsaa at udbrede sig paa den venstre Rhinbred; Frankerne, navnlig de saliske, havde sat sig fast i Belgien. Men Julianus slog Alemannerne i et stort Slag, drev dem tilbage over Rhinen og gik selv flere Gange over denne; derimod beholdt de saliske Franker deres Bopæle i Belgien, skjøndt under romersk Højhed. Fra sin Residens, Lutetia Parisiorum, regerede Julianus saa godt, at han vandt almindelig Kjærlighed. Men Constantius blev misundelig herover og befalede ham at sende Kjærnen af sine Tropper til Rigets østlige Grænser. Soldaterne vægrede sig og udraabte Julianus til Augustus; Constantius vilde ikke indlade sig paa Forlig, og Borgerkrigen var i Færd med at bryde ud, da Constantius heldigvis døde (361).

Julianus, som af sit urimelige Forsøg paa at gjenoprette Hedenskabet har faaet Tilnavnet Aposta, besteg saaledes uden Modstand den ledige Trone (361—363). Opfyldt af Afsky for den østerlandske Despotisme og Blodagtighed straffede han strængt Constantius's skjændige Yndlinger, afskedigede hans talrige Spioner og jog Tusinder af Kokke, Mundskjænke og Barberer bort fra Hoffet. Selv levede han tarveligt og simpelt indtil

cynisk Overdrivelse og anvendte med utrættelig Flid al sin Tid paa Statsforretninger, videnskabelige Arbejder og Religionsøvelser. At gjenoprette Hedenskabet i en ny og bedre Skikkelse, betragtede han som sin Hovedopgave; thi hans Forkjærlighed for den græske Poesi og Philosophi havde gjort ham til en begejstret Tilhænger af den gamle Religion eller rettere af den Blanding af Philosophi og alskens Overtro, der var traadt i i dens Sted. Snart strømmede Digtere, Rhetorer, Philosopher og Spaamænd sammen og dannede et Hof, der ikke var synderlig bedre end det forrige. Overalt aabnedes igjen de tildels lukkede hedenske Templer; og Kejseren selv deltog med egen Haand i de laveste Offertjenester. Kristendommen viste sig for ham som en af de nye Indretninger, der havde foraarsaget den gamle Herligheds Undergang. Han forfulgte vel ikke ligefrem de Kristne, men tilsidesatte og forhaanede dem ved alle Lejligheder.

Julianus faldt imidlertid snart imod Perserne (363), og den følgende Kejser var igjen Kristen. Det kunstig oplivede Hedenskab sank atter ned i sin naturlige Afmagt, og Kristendommen vandt flere og flere Tilhængere. Aaret efter Julians Død blev den kraftige og krigerske Pannonier, Valentinianus den Første, Kejser (364—375). Valentian tog sin Broder Valens til Medregent og overgav ham Orientens Præfectur. Valens besad ikke Broderens Kraft og Dygtighed; imidlertid vare de begge maadeholdne og sparsommelige og gav gode Love, men vare ogsaa raa og strænge. Valens var ligesom Constantius en ivrig Arianer, og Athanasianerne undertryktes i Orienten.

Ved Valentinians Død (375) fulgte hans to Sønner: den 17aarige Gratianus og den 4aarige Valentinianus den Anden ham paa Tronen, medens Valens beholdt Herredømmet i Orienten.

§ 12. Folkevandringens Begyndelse og Theodosius den Store (375—395).

Medens de sydevropæiske Halvøers Beboere alt i mange Aarhundreder havde haft faste Boliger, havde derimod det øvrige Evropa været Tumlepladsen for idelige, for største Delen ubekjendte Folkevandringer. Tidligst blandt de mellemevropæiske Stammer vare Kelterne traadte frem i Historiens Lys; deres vilde Skarer havde flere Gange truet Sydens Kultur med Undergang; men de vare stedse trængte tilbage, og Romerne havde endog underkuet den største Del af deres gamle Stammelande og inddraget dem i Verdensrigets Kulturliv. Kun i Irland og Skotland havde de bevaret deres Ejendommelighed uberørt.

Efter Kelterne vare de germaniske Stammer fremtraadte: først Tyskerne, dernæst Gotherne, medens Nordboerne ved deres Stammebrødre adskiltes fra Romerne og saaledes forblev ubekjendte. Allerede før 364 havde Romerne mistet deres tidligere Besiddelser i Hjørnet mellem Rhinen og Donau, og nogle tyske Stammer havde begyndt at sætte sig fast paa den venstre Rhinbred; Donau var derimod endnu Rigets Grænse. Nord for denne Flod boede Vestgotherne, som dels igjennem deres romaniserede Undersaatter i Dacien, dels ved deres mange Forbindelser med Romerne havde begyndt at modtage Kultur og Kristendom. Deres Biskop Ulfilas oversatte det nye Testament paa Gothisk og omvendte de fleste af sine Landsmænd til Kristendommen i den dengang i Orienten herskende arianske Form. — De østlige Gother førte derimod endnu deres gamle Krigerliv, og deres Konge Ermanrik (i de nordiske Sagn kaldet Jarmerik eller Jarmunrek) havde stiftet et stort Erobringsrige, der fra de gamle gothiske Lande ved

Østersoen udbredte sig til det sorte Hav. Han beherskede saa vel de andre gothiske Folk som mange af de slaviske og finske Stammer, der vistnok allerede dengang beboede det Meste af det nordøstlige Evropa, som Romerne sammenfattede under Navnet Sarmatia.

Men c. 375 begyndte den Bevægelse imellem disse Folkestammer, som man har kaldt den store Folkevandring. Hunnerne, et vildt og hæsligt Nomadefolk af turansk Stamme, der rimeligvis i længere Tid havde levet i Stepperne Nord for det kaspiske Hav, gik over Don og angreb Østgotherne. Ermanrik, der efter Fortællingen allerede var over 100 Aar gammel, dræbte sig selv, og Hunnerne udbredte deres Magt over en stor Del af hans Rige. Men Vestgotherne bad Kejser Valens om Tilladelse til at gaa over Donau og fik den (376). 200,000 Krigere med deres Kvinder, Børn og Trælle skulle være satte over Floden og lejrede sig i Nedre-Møsien. Men da de kejserlige Embedsmænd benyttede Gothernes Nød til skjændig Fordel og for uhyre Priser solgte dem de sletteste Levnedsmidler, gjorde de Opstand og trængte plyndrende ind i Thracien. Valens ilede fra Asien imod dem og indlod sig, uden at oppebie Gratians Hjælp, i Slaget ved Adrianopel (378). Romerne led her et frygteligt Nederlag, Valens faldt, og Gotherne vare Herrer over det aabne Land; kun de faste Stæder kunde de ikke erobre.

Den unge Gratian indsaa, at han ikke var i Stand til at løse den vanskelige Opgave, som Slaget ved Adrianopel havde beredt, og udnævnte derfor Spanieren Theodosius til Kejser i Østen. Han kunde ikke have truffet noget heldigere Valg: Theodosius, kaldet den Store, bragte ved sin forsigtige Krigsførelse og ved at benytte indre Stridigheder mellem Gotherne inden faa Aar disse til at anerkjende Roms

Højhed. De forblev som et eget Folk i Mosien og dannede fra nu af den østromerske Krigsmagts Hovedstyrke. Theodosius's Kraft holdt de tapre, men upaalidelige Forbundsfæller i Tømme.

Gratian bukkede derimod under for en Oprører, og nogle Aar efter havde Valentinian den Anden samme Skæbne; men til sidst lykkedes det Theodosius for sidste Gang at samle hele Romerriget. Kort efter døde han (395).

Under Theodosius den Store sejrede Kristendommen fuldkommen over Hedenskabet: Templerne lukkedes, og den hedenske Gudsdyrkelse blev forbudt. Ligeledes sejrede den rettroende (katholske) Kirke over Arianismen, som blev forkjætret og snart tabte sig iblandt Romerne, medens den hos de gothiske Folk, der havde antaget Kristendommen, vedblev at holde sig. Stridigheder af en lignende Natur adsplittede i det følgende Aarhundrede Orienten i Partier, som forfulgte hinanden med den største Heftighed. I Occidenten førtes den betydeligste Religionsstrid i Begyndelsen af det 5te Aarhundrede mellem den britiske Munk Pelagius, der nægtede Arvesynden, og den største af alle Kirkefædrene, Augustinus.

Biskoppernes Magt var under Theodosius allerede meget stor. Da saaledes Kejseren til Straf for et Opror havde ladet flere Tusinde Mennesker myrde i Thessalonika, paalagde Biskop Ambrosius af Mediolanum ham en Kirkebod, som han ydmygt underkastede sig. Biskopperne i de store Stæder (Metropoliterne) havde en anerkjendt Myndighed over de øvrige, og iblandt Metropoliterne fik igjen de i Rom, Constantinopel, Antiochia og Alexandria den højeste Rang og senere tilligemed Biskoppen i Jerusalem Navnet: Patriarcher. Over de øvrige Patriarcher søgte atter den romerske Biskop at hæve sig

som Apostelen Petrus's formentlige Efterfølger. Saaledes uddannedes det kristelige Hierarchi.

I Modsætning til Biskoppernes allerede halvt verdslige Magt havde imidlertid Munkelivet begyndt at at udvikle sig. I Østerlandene drog Eremiter sig tilbage fra Verden, og da der om saadanne, navnlig om Ægypteren Antonius (c. 300), samlede sig talrige Disciple, varede det ikke længe, før end mange af de tidligere Eneboere (μόναχοι) forenede sig i Klostre (claustra). Disse udbredte sig snart fra Ørkenerne til de mest befolkede Egne og Stæder, og der opstod ogsaa Klostere for Nonner.

Da Kristendommen var bleven den herskende Religion, afløstes den tidligere Simpelhed i dens Gudstjeneste af den største Pragt: Kunsten traadte i dens Tjeneste, og glimrende Kirker rejste sig. Man begyndte at dyrke Jomfru Maria, Apostlene, mange Martyrer og andre Troshelte som Helgener og at tilbede deres Billeder paa næsten hedensk Vis. Mangen en hedensk Overtro fandt saaledes en Vej ind i Kristendommen.

§ 13. Rigets Deling og det vestromerske Riges Undergang (395—476).

Theodosius den Store delte før sin Død Riget imellem sine to Sønner: den 18aarige Arcadius fik de to østlige Præfecturer, den 11aarige Honorius de to vestlige. I Honorius's Navn herskede den tapre Feltherre Stilicho, af vandalisk Æt, men besvogret med Kejserhuset.

Theodosius var næppe død, før end de i det østlige Rige optagne Gother igjen optraadte som dets Fjender og gjorde et ødelæggende Tog gjennem Grækenland. Deres tapre Anfører Alarik var bleven ud-

raabt til Vestgothernes Konge og blev nu af Hoffet i Constantinopel anerkjendt som Overfeltherre i Illyricum. Herfra begyndte han snart at gjøre Indfald i det vestlige Rige. Stilicho maatte blotte Grænserne i Britannien og ved Rhinen for at dække Italien, og det lykkedes ham efter flere Kampe i Norditalien at drive Alarik tilbage; men Vestgotherne vedblev at indtage en truende Stilling paa begge Rigers Grænse.

Andre Skarer trængte over Rhinen ind i Gallien, som de hærjede frygteligt. Derfra drog de fleste, navnlig Vandaler og Svever, ind i Spanien og bemægtigede sig dette rige Land.

Imedens Spanien saaledes faldt i Barbarernes Hænder, og forskjellige Modkejsere fremstod i Gallien og Britannien, blev selve Italien et Bytte for Vestgotherne. Den usle Honorius, der for at være sikret mod Barbarernes Indfald havde taget sin Bolig i det af Sumpe og Kanaler omgivne Ravenna og ubekymret om sit Riges Skæbne sysselsatte sig med at fodre Fjederkræ, var bleven ophidset mod sin Forsvarer og Svigerfader Stilicho og havde ladet ham og hans Venner myrde. De nye Ministre begik derpaa den ene afsindige Handling efter den anden: de nægtede at betale en af Alarik fordret Tribut og myrdede paa samme Tid deres fremmede Hjælpetroppers Hustruer og Børn, som vare fordelte i de italienske Stæder. De forbitrede Tropper sluttede sig derfor til Vestgotherne, som snart igjen brød ind i Italien og i flere Aar uden Modstand udbredte sig over Landet. Til sidst blev selve Rom erobret og plyndret af Gotherne (410). Det var netop 800 Aar, siden fremmede Fjender havde indtaget det.

Efter Roms Erobring drog Alarik til Syditalien, men døde der, kun 34 Aar gammel: hans Mænd beredte ham en skjult Grav i Bunden af Floden Busento. Hans Svoger Ataulph, som derpaa blev

Vestgothernes Konge, indlod sig i Underhandlinger med Honorius, hvis Søster Placidia han ønskede at ægte, og forlod Italien. Vel nægtede den i al sin Elendighed hovmodige Kejser sit Samtykke; men Placidia ægtede gjærne den kraftige Gother og bidrog til at stemme ham gunstig mod Romerne. Vestgotherne optraadte derfor som Kejserens Forbundsfæller. Igjennem Gallien drog de til Spanien, hvor de erobrede den største Del af Landet og gav den tilbage til Romerne. Vandalerne og Sveverne blev trængte tilbage til den nordvestlige Del af Halvøen. Vestgotherne erholdt derimod efter Overenskomst med Romerne faste Bopæle i det sydvestlige Gallien, hvor Tolosa blev deres Hovedstad.

Ved Honorius's Død (423) vare saaledes allerede flere Landskaber løsrevne fra det vestromerske Rige, navnlig en Del af Spanien og den største Del af Gallien; thi imellem Frankerne og Alemannerne vare nu ogsaa Burgunderne trængte ind i Rhinlandene, og det nordvestlige Gallien (Armorica), hvor den keltiske Nationalitet havde bevaret sig mest uforandret, var i Virkeligheden uafhængigt. Det Samme var Tilfældet med Britannien, hvis Forsvar Romerne paa denne Tid aldeles overlod til de Indfødte.

2 Aar efter Honorius's Død blev Valentinianus den Tredje, en Søn af Placidia af hendes andet Ægteskab, sat paa den vestromerske Trone. Placidia fik Regeringen i sin Søns Navn og beholdt den til sin Død (450), da Valentinian aldrig blev i Stand til at regere selv. Men Placidia var heller ikke den vanskelige Opgave voxen, og Riget sønderlemmedes mere og mere. I Britannien udslukkedes det sidste Skin af Roms Herredømme, og det blomstrende Land hærjedes dels af Picter og Scoter, dels af Angler og Sachsere, der vel lod sig bruge af Briterne til Forsvar imod hine, men snart satte sig

fast paa Kysterne og efterhaanden med Ild og Sværd fortrængte de gamle Beboere. Langt føleligere var imidlertid Tabet af Afrika, hvor de romerske Stormænd havde udstrakte Besiddelser, og hvorfra Rom fik sit meste Korn. Dette Lands dygtige Statholder Bonifacius blev af sin højtbegavede, men samvittighedsløse Medbejler til den første Stilling i Riget, Feltherren Aëtius, gjort mistænkt hos Placidia og forført til at gjøre Oprør. Som Hjælpetropper indkaldte han Vandalerne, der atter havde udbredt sig videre i Spanien og navnlig havde besat Andalusien. De kom under Anførsel af den tapre, ærgjerrige og grusomme Genserik (429), der ingenlunde havde den Hensigt at hjælpe Bonifacius, men at vinde et Rige for sig selv. Bonifacius, der for silde fortrød sin Ubesindighed og igjen fandt Tiltro og Hjælp hos Placidia, søgte forgjæves at hindre hans Erobringer. Til sidst faldt Karthago, næst Rom det vestlige Riges største og rigeste Stad, i de vilde Erobreres Hænder (439), og Genserik beherskede Nordafrikas Kyster indtil den store Syrte. Vandalerne optraadte med langt større Voldsomhed end de Stammer, der som Gotherne efter Overenskomst med den romerske Regering nedsatte sig i Riget: de delte alt Land imellem sig og forfulgte som fanatiske Arianere de romerske Indbyggere, som holdt fast ved den katholske Lære, med stor Grusomhed. Mavrerne i det Indre blev for største Delen uafhængige. Derimod blev Vandalerne hurtig dristige Søfarere, erobrede Korsika, Sardinien og en Del af Sicilien og hærjede Italiens Kyster.

Aëtius var imidlertid efter en Kamp med Bonifacius og dennes Død bleven Rigets Overfeltherre og besad i Virkeligheden den højeste Magt. Han, som havde tilbragt en Del af sin Ungdom hos Hunnerne, forstod at benytte det ene barbariske Folk

imod det andet og udvidede igjen Roms Herredømme i Gallien; men han kunde hverken hindre Afrikas Tab eller Svevernes Udbredelse over en stor Del af Spanien. Og snart trak et frygteligt Uvejr op over Rigets Levninger.

I Aaret 433 var Attila bleven Hunnernes Konge og havde 10 Aar efter gjort sig til Eneherre ved sin Broders Mord. Fra sit Træslot i den ungarske Slette herskede den tapre og snilde Erobrer til Rhinen og Østersøen og ind i Asien; talrige underkastede Folks Fyrster omgav ham og adlød med Ærbødighed hans Bud. Han paastod at have fundet Krigsgudens Sværd og kaldte sig Guds Svøbe. Længe blev det østromerske Rige plaget af hans Angreb; men pludselig vendte han sig mod det vestlige Rige, forbitret paa Valentinian, der havde nægtet at give ham sin Søster til Ægte, og maaske opfordret af Genserik, der frygtede et Angreb af Romere og Vestgother.

Igjennem Tyskland væltede Atillas Hundredetusinder sig mod Rhinen og trængte, efter at have overvundet Burgunderne, under frygtelige Ødelæggelser dybt ind i Gallien. Men de allerede her bosatte germaniske Folk, især Vestgotherne under deres Konge Theoderik den Første, forenede sig med Aëtius til Kulturens og Kristendommens Forsvar mod Barbari og Hedenskab. Paa de catalauniske Marker stod det forfærdelige Slag imellem den hunnisk-germaniske og den romersk-germaniske Verdens Hære (451). Kong Theoderik faldt; men efter et frygteligt Blodbad trak Attila sig tilbage til sin Vognborg og gik derpaa tilbage over Rhinen. Aaret efter faldt han ind i Italien, som ikke havde saa tapre Forsvarere at stille imod ham som Gallien, og Norditalien blev skrækkelig ødelagt. Fra det med Jorden jævnede Aqvileja og andre Stæder flygtede mange Indbyggere til de lave, hidtil næsten ubeboede Øer

ved det adriatiske Havs Kyst, hvor saaledes den gamle Befolknings mest ublandede Levninger holdt sig og lagde den første Grund til Venedig.

Ved Po vendte Attila pludselig om, efter Fortællingen bevæget ved den romerske Biskop Leos Trusler og Forestillinger. Aaret efter (453) døde han, og med ham gik den hunniske Magt til Grunde. Hans Sønner kom i Strid med hinanden; de afhængige Folk løsrev sig, og Hunnerne blev trængte tilbage til hen imod det sorte Hav, hvor det i sig selv ikke talrige Folk snart tabte sig imellem andre. Østgotherne beherskede derpaa Pannonien og en Del af Møsien; Nordvest for dem boede Longobarder, Herulere og andre mindre Folk.

Efter Attilas Død troede den usle Vellystning Valentinian den Tredje at kunne undvære sin frygtede Beskytter Aëtius og myrdede ham i sit Palads; men to af Aëtius's Venner hævnede dennes Død ved at dræbe Kejseren (455). Kort efter landede Genserik ved Ostia, og Rom blev uden Modstand besat og aldeles udplyndret af Vandalerne. En Mængde Fanger bortførtes, og Roms Rigdom var nu fuldkommen tilintetgjort.

I den følgende Tid var Anføreren for Hjælpetropperne, den tapre og kloge Svever Ricimer Italiens Behersker, skjønt han lod en Skyggekejser beklæde den højeste Værdighed; men udenfor Italien blev denne Regering ikke anerkjendt. Burgunderne og Vestgotherne, der hidtil for et Syns Skyld erkjendte Roms Højhed, løsrev sig nu ganske fra Riget og udbredte sig videre: de første over en stor Del af det østlige Gallien, de sidste over hele det sydvestlige Gallien og det Meste af Spanien.

Efter Ricimers Død satte Hjælpetroppernes Anfører Orestes, en Pannonier, der havde været Sekretær hos Attila, sin unge Søn, Romulus Au-

gustulus, paa Tronen. Men da Orestes ikke vilde indrømme Hjælpetropperne $^1/_3$ af de italienske Landejendomme, gjorde de Oprør under deres Høvding Odoacer, der var kommen til Italien som Anfører for en Skare Herulere og andre. Orestes blev dræbt, Romulus, den sidste vestromerske Kejser afsat (476).

Odoacer uddelte derpaa $^1/_3$ af Landet til sine Krigere og beherskede Italien, ligesom Burgundernes, Vestgothernes o. a. Konger beherskede de øvrige Provinser. Saaledes var det vestromerske Riges sidste Levning falden i de germaniske Folks Hænder, og man har derfor sædvanlig betragtet Aaret 476 som den gamle Histories Ende. Men skjønt Oldtidens ejendommelige Aand allerede før ved Kristendommen, Monarchiets Gjennemførelse og Folkevandringen i det Væsentlige var gaaet til Grunde; fik romerske Indretninger dog ogsaa i den følgende Tid en meget stor Indflydelse i de nye Stater, der dannede sig paa Kejserdømmets Ruiner. Det østlige Rige, som holdt sig endnu næsten i 1000 Aar, vedblev ogsaa at kalde sig romersk, men var i Virkeligheden mere græskorientalsk.

Oldtidens Ende var en meget sørgelig Tid: Folkemængden i de herlige Lande omkring Middelhavet var aftaget i en forfærdelig Grad; en Mængde Stæder laa i Ruiner; Agerdyrkning og Industri vare i det dybeste Forfald. Men en ny kraftig Slægt var trængt ind imellem de gamle Beboere; det var nødvendigt, at der ligesom blev begyndt forfra i Menneskehedens Udvikling, og denne nye Ungdomstid er Middelalderen.

Indhold.

Side

Første Afsnit. De østerlandske Folk indtil c. 500 Aar f. Kr. ... 5.
§ 1. Ægypterne ... 5.
§ 2. Israeliterne og Phønicierne ... 10.
§ 3. Babylonierne og Assyrerne ... 15.
§ 4. Mederne og Perserne ... 18.

Andet Afsnit. Grækerne indtil c. 500 f. Kr. ... 26.
§ 1. Den mythiske Tid ... 26.
§ 2. Den historiske Tid ... 30.

Tredje Afsnit. Grækenland og Østerlandene fra c. 500 til c. 200 f. Kr. ... 49.
§ 1. Perserkrigene ... 49.
§ 2. Athens glimrende Periode ... 59.
§ 3. Den peloponnesiske Krig (431—404) ... 66.
§ 4. De 30 Tyranner (404—403) ... 81.
§ 5. Sophisterne og Sokrates ... 82.
§ 6. De Titusindes Tog ... 83.
§ 7. Spartas Magt og Kampe (indtil 379) ... 85.
§ 8. Epaminondas og hans Tid ... 88.
§ 9. Philip af Macedonien ... 93.
§ 10. Alexander den Store ... 99.
§ 11. Alexanders Efterfølgere (323—280) ... 108.
§ 12. Grækerne i Vesten indtil Roms Herredømme ... 115.
§ 13. Macedonien og Grækenland fra 280 til 200 ... 120.
§ 14. Ægypten under Ptolemæerne indtil c. 200 ... 124.
§ 15. Syrien og de mindre asiatiske Stater indtil c. 200 125.

Fjerde Afsnit. Romerne indtil 200 Aar f. Kr. ... 129.
§ 1. Italiens Beboere ... 129.
§ 2. Rom i Kongetiden ... 131.
§ 3. Den romerske Republik under Patriciernes Eneherredømme ... 134.

Side

§ 4. Rom under Plebejernes Kampe for Ligeberettigelse med Patricierne .... 138.
§ 5. Roms Kampe om Herredømmet i Italien ..... 143.
§ 6. Roms Kampe om Herredømmet i Vesten (264—201) .... 147.

Femte Afsnit. Tiden fra 200 til 30 f. Kr. .... 160.
§ 1. Roms første Kampe i Østen .... 160.
§ 2. Roms Erobringer i Midten af det andet Aarhundrede .... 163.
§ 3. Graccherne .... 168.
§ 4. Krigene mod Jugurtha og Cimbrerne .... 173.
§ 5. Indre og ydre Kampe indtil Sullas Død (100—78) .. 175.
§ 6. Pompejus's Sejre og Stigen (78—63) .... 182.
§ 7. Den Catilinariske Sammensværgelse .... 187.
§ 8. Gajus Julius Cæsar .... 190.
§ 9. De sidste Borgerkrige indtil Eneherredømmets Oprettelse (44—30) .... 198.

Sjette Afsnit. Det romerske Kejserdømme (30 f. Kr. — 476 e. Kr.) .... 205.
§ 1. G. Julius Cæsar Octavianus Augustus († 14 e. Kr.)....... .... 205.
§ 2. Tiberius (14—37) .... 210.
§ 3. Caligula (37—41) og Claudius (41—54) .... 212.
§ 4. Nero (54—68) .... 214.
§ 5. Galba, Otho og Vitellius (68—69) .... 216.
§ 6. Flavierne (69—96) .... 217.
§ 7. Det romerske Kejserdømmes bedste Tid (96—108) 219.
§ 8. Soldaterherredømmets Tid indtil Barbarernes Indfald (180—250) .... 224.
§ 9. Rigets Opløsning og Gjenoprettelse (250—285) 226.
§ 10. Diocletian og Constantin den Store (285—337) 228.
§ 11. Constantins Efterfølgere indtil Valentinian den Førstes Død (337—375) .... 233.
§ 12. Folkevandringens Begyndelse og Theodosins den Store (375—395). .... 235.
§ 13. Rigets Deling og det vestromerske Riges Undergang (395—476) .... 238.

Oversigt

over

Verdenshistorien

til Afslutning af den historiske Undervisning i de lærde Skoler.

Af

S. B. Thrige.

Indb. 2 Kr.

Lærebog i Historien

til Brug for de første Begyndere.

Af

Georg St. Bricka.

I. **Verdenshistorien** i fragmentarisk Fremstilling. 2den gjennemsete Udgave. Indb. 2 Kr. 50 Øre.
II. **Nordens Historie**, fortalt for de første Begyndere. 2den forøgede Udgave. Indb. 1 Kr. 75 Øre.

VERDENSHISTORIE

efter

Cesare Cantú:

„*Storia universale*“, niende italienske Originaludgave

frit bearbejdet ved

E. Holm og **Ph. Weilbach.**

I—VII Bind og Register. Pris 53 Kr. 50 Øre, indb. 69 Kr.

For at lette Anskaffelsen, kan Værket faaes i 53 Hefter à 1 Kr. og 1 Hefte à 50 Øre med kortere eller længere Tids Mellemrum, efter Aftale med vedkommende Boghandler.

Forlagsbureauet i Kjøbenhavn.

(O. H. Delbanco. G. E. C. Gad. F. Hegel & Søn. C. C. Lose.)

GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG.

ORDBØGER:

Svensk—dansk-norsk Haand-Ordbog af *A. Larsen.* 3 Kr. 75 Øre; indb. 4 Kr. 50 Øre.

Dansk-norsk—engelsk Ordbog af *A. Larsen.* Indb. 4 Kr. 50 Øre.

Engelsk-dansk Ordbog af *S. Rosing.* 5te forøgede Udgave. Indb. 5 Kr.

Latinsk-dansk Ordbog af *J. Th. Jensen.* 1ste Bind 4 Kr. 50 Øre.

Real-Ordbog til Brug for Disciplene i de lærde Skoler, af Dr. *Ingerslev.* 1 Kr.

Græsk-dansk Ordbog til Skolebrug, af Dr. *Ingerslev.* 3 Kr. Indb. 4 Kr.

Tysk—dansk-norsk Haandordbog ved *J. Kaper.* Indb. 4 Kr.

Dansk-norsk—tysk Haandordbog ved *J. Kaper.* 2den forbedrede og forøgede Udgave. Indb. 4 Kr.

Fransk-dansk Haand-Ordbog ved *L. S. Borring.* 2den forbedrede og forøgede Udgave. 2 Dele 6 Kr.

Dansk-norsk—fransk Ordbog. Af *Thor Sundby* og *Euch. Baruël.* 2 Dele. 10 Kr., indb. i 2 Bind 11 Kr. 50 Øre.

Fransk—dansk-norsk Haandordbog. Ved *Chr. Sick.* 7 Kr. 50 Øre; indb. 8 Kr. 50 Øre.

Dansk Synonymik eller **Forklaring af eenstydige danske Ord** ved *Peter Erasmus Müller.* 3die Udgave ved *F. P. J. Dahl.* 7 Kr.

4de Udgave af

Fortællinger

af

Fædrelandets Historie.

Ved

Frederik Barfod.

2 Dele. — 8 Kr.; eleg. indb. i 2 Bind 11 Kr. 50 Øre.

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

BRIEF
D
0041338

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 10 03 15 018 6